

ДНІ НАУКИ
ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2008

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(16–17 КВІТНЯ 2008 РОКУ)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА ІХ

Редакційна колегія: **А.Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., чл.-кор. НАН України (голова); **В.А. Бугров**, канд. філос. наук, доц. (відповідальний секретар); **Л.В. Губерський**, д-р філос. наук, проф., академік НАН України; **І.С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **А.М. Лой**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Лубський**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **О.М. Приятельчук**, канд. філос. наук, доц.; **М.Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **В.Ф. Цвих**, д-р політ. наук, проф.; **П.П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Ярошовець**, д-р філос. наук, проф.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 6 від 31 березня 2008 року)*

Дні науки філософського факультету – 2008 : Міжнародна наукова конференція (16–17 квітня 2007 року) : Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. – Ч. IX. – 143 с.

Адреса редакційної колегії: 01033, Київ-33, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; ☎ (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

ЧАСТИНА I

О.Є. Андрос, асп., КНУТШ, Київ
androsland@inbox.ru

ЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ УРБАНІЗАЦІЇ ДЛЯ ЗМІН ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Тема співвідношення просторового розташування великих міст, концентрації населення та ставлення населення до владних, керівних органів розроблялася в американській школі політології та соціології, зокрема у працях такого автора, як Мюррей Букчін (Murray Bookchin). Цей дослідник синкретично поєднав у своїх наукових працях проблематику охорони навколишнього середовища, аналізу процесів урбанізації та впливу їх на структурування політичної системи у тій чи іншій країні.

Так, у роботі Букчіна "Обмеження міста" ("The Limits of the City", 1974) прослідковується історія становлення сучасного міста, його "попередників" з часів перших протоміських утворень та вплив урбанізації на політичну участь громадян та саму "піраміду" управління. Ця та інші роботи стали прологом до масштабної концепції М. Букчіна, у якій йшлося про нагальну необхідність створення автономних комун як одиниць нового, "природозгідного" суспільства.

Ідеолог американського "еко-анархізму" звертає у своїх ранніх творах увагу на те, що суспільна структура сучасних йому міст чітко сегрегована і при цьому занадто розкидана на просторових проміжках. Ставлення до міста як до "своєї" території не властиве більшості мешканців мегаполісів, з чого логічно випливає, що влада у таких містах делегується далеким та мало-впливовим структурам. Структури ці (парламент, міський муніципалітет, органи самоврядування) втрачають властиву "традиційній" епісі безпосередність зв'язків з громадянами міст, стають "чимось далеким та маловпливовим". Усі ці процеси тісно пов'язані з процесами відчуження мешканців мегаполісу один від одного, коли диференціація поширюється спершу на населення окремих "анклавів" (центру та периферії, бідних та заможних), а потім на кожного мешканця міста. Ці якості є провісниками радикально нових суспільних відносин і мають своє походження ще з часів становлення ринкових відносин у західному суспільстві, коли "традиційні" суспільні зв'язки сільських громад примусово були розчинені у капіталістичній мережі та способі життя.

Особливостями капіталістичного розвитку стало те, що "атомізація" особистості вплинула на те, що домінуючою в капіталістичному суспільстві стала влада бюрократії, котра сприймає суспільство як знеособлену масу населен-

ня, легко керовану за допомогою ідеологічних постулатів, певних інституцій та норм масової культури. Нині правила маскультури та норми т.зв. громадської думки диктують людині усі нюанси її свідомого життя – від стосунків у родині до стосунків у політичній сфері. Життя людини стає сферою "гри інституцій", що диктують власні норми. Індивідуальний "мікрокосм" нівелюється до однієї з форм "масового" життя [Bookchin M. The Limits of the City. – N. Y.: Harper Colophon edition, 1974. – P. 78]. Таким чином, ми можемо казати про нівелювання людського "єго" в умовах урбанізації та панування ринкових відносин (як це не парадоксально звучить з точки зору класичного лібералізму, що перш за все ставить на перше місце приватну ініціативу та людську особистість).

Ці міркування М. Букчіна стали підґрунтям для подальшої розробки концепції "еко-анархізму" та органічно поєдналися згодом з новітніми ідеями "альтернативної глобалізації", у котрих ставиться питання про вирішення проблем урбанізації, соціальної та расової нерівності та нерівності країн одна щодо одної. Вкотре ставиться питання про неефективність "віддаленого" урядування та про впровадження на практиці принципу "прямої демократії".

Загалом ідеї цього та ряду інших дослідників стали теоретичним підґрунтям для практичного провадження синкретичного поєднання ідей екологізму та "прямого урядування" в політичне життя суспільства. Конкретні приклади такого впровадження – рух "екопоселень" у Європі та – частково – на просторах СНД, поширення руху т.зв. "сквотів", тобто вільних від центрального урядування територій. Безумовно, такі практичні дії "прямого урядування" не відповідають традиціям парламентаризму, більш усталеним у європейському суспільстві, та значною мірою є породження конкркультурних течій, однак новітні часи постаивли питання про перегляд усталених традицій. Ідеї "природозгідних комун" мають певний потенціал для розвитку та стануть ще більш актуальними упродовж наступних десятиліть.

О.В. Антакова, студ., ПГПК ім. І. Я. Франка, Прилуки

СИСТЕМОТВОРЧІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОКАЗНИКИ ДЕМОКРАТІЇ

Одним з найважливіших показників зрілості будь-якого суспільства є ступінь його демократичності. У соціальному розвитку демократія постає способом розв'язання суперечностей, вдосконалення і гармонії суспільства. За нинішніх умов демократизація суспільства в Україні є засобом оновлення всіх сфер суспільного життя. Демократія є і метою, і умовою, і ефективним засобом трансформації політичної системи та всього суспільства.

Отже, спробуємо визначити системотворчі передумови демократії:

- ✓ економічна – соціально орієнтована ринкова економіка, позбавлена крайніх форм монополізму і обмежена державним регулюванням. Вона є об'єктивною передумовою політичної демократії, її першооснова;
- ✓ соціальна – існування зрілого громадянського суспільства, в якому домінує середній клас – рушійна сила демократичного процесу;
- ✓ політична – цивілізована багатопартійність, наявність політичних партій як продовження розвитку громадянського суспільства, партій, здатних артикулювати інтереси соціальних груп взаємодією в органах політичної влади;

✓ психологічна – сприйнятливність соціальної психології до демократичного процесу, готовність громадян до сприйняття демократичних форм, цінностей і норм.

Аналіз передумов становлення демократії дає підстави стверджувати те, що українське суспільство перебуває на посттоталітарному етапі розвитку при існуванні тільки деяких, здебільшого формальних демократичних принципів.

Розвиток демократії в Україні залежить від рівня:

- ✓ політичної активності громадян;
- ✓ економічної, соціальної і політичної стабільності суспільства;
- ✓ співвідношення політичних сил;
- ✓ розвитку національної ідеї та правосвідомості.

К.П. Баранов, студ., КНУТШ, Київ
baranov-kos@ukr.net

ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ КОРУПЦІЇ

Явище корупції вважають, в багатьох випадках, політично обумовленим, бо саме політика створює численні корупційні стимули та передумови. Зокрема, деякі елементи, або їх відсутність, та вади сучасної політичної системи, створюють умови для корупції:

✓ відсутність стримувань і протипаг різних гілок влади, робить їх діяльність непрозорою та неконтрольованою, аж до можливості формування "клетократії" (здирицького) режиму;

✓ слабозвинене громадянське суспільство та відсутність громадського контролю за суспільним управлінням;

✓ законодавчий процес, що дає змогу створювати закони так, що вони захищатимуть інтереси і працюватимуть лише на окреме коло осіб;

✓ виборчі системи: "У сучасних демократіях перемога на виборах коштує дорого. Вибори та фінансування партій дедалі більшою мірою стають об'єктами обмежувальних законів, водночас зростає необхідність витрат. Отже, поворот до незаконності стає майже неминучим", а самі результати виборів стають приводом для забезпечення розподілу отриманих від виборів трофеїв та використання влади у своїх корисних цілях [*Коткін С., Шайо А.* Політична корупція перехідної доби. Скептичний погляд. – К.: К.І.С., 2004. – С. 11];

✓ державна чи політична монополія на розподілення ресурсів, послуг;

✓ окремі непрозорі структури, непрозорі угоди та процедури;

✓ недосконала система державного управління: незбалансована структура, "роздутий" державний апарат, надмірна бюрократизація його функціонування, надмірна свобода дій чиновників, неконтрольованість посадовців на місцях з центру;

✓ зрощення державного апарату з організованою злочинністю, мафією, або функціонування політичних партій за аналогією з функціонуванням бізнесових груп. "В такій ситуації впливовий корумпований керівник країни отримує частку прибутків мафії і мало цікавиться контролем над криміналом" [*Роуз-Екерман С.* Корупція та урядування. Причини, наслідки, зміни. – К.: К.І.С., 2004. – С. 135].

На практиці демократизація або перехідний період, масштабні реформи держави можуть ослабити владу та легітимність політичних інститутів, також створивши таким чином підстави для розповсюдження корупції. "Нестабільність може спонукати як політиків, так і впливові зацікавлені групи до максимального отримання особистих прибутків за якомога коротший час" [Роуз-Екерман С. Корупція та урядування. Причини, наслідки, зміни. – С. 146].

Сприяти корупції може й корупційна практика в "верхах", тому що: "Громадяни наголошують, що важливо давати приклад згори. Дрібні чиновники ще більше акцентують на цьому. Але це не просто зробити" [Мілер В., Гределанд О., Кошечкіна Т. Звичаєва корупція? Громадяни та уряд у посткомуністичній Європі. – К.: К.І.С., 2004. – С. 284]. В такому разі, говорять "риба гниє з голови".

Політична сутність корупції виявляється також у тому, що вона може бути зняряддям політичної боротьби. Боротьба з корупцією може використовуватись для досягнення політичних цілей, розправи над політичними опонентами, їх дискредитації, репресій. Політична опозиція також може звинувачувати владу у корумпованості, переслідуючи свої вузько політичні цілі. Опозиція сама може бути зацікавлена в корумпованості влади, так як це підвищує її шанси здобути владу.

Політика може не лише обумовлювати корупцію, створюючи стимули та можливості, але й безпосередньо впливати на неї в наступні способи:

- ✓ сприяти боротьбі з явищем корупції, шляхом створення антикорупційного законодавства, спеціальних наглядових органів, проведення антикорупційних реформ, зокрема адміністративної;

- ✓ сприяти стримуванню та обмеженню корупції, шляхом забезпечення людям альтернативних демократичних шляхів подання скарг, також через поділ влад та систему стримувань та противаг, взаємний контроль гілок влади, впроваджуючи публічну та відкриту політику та урядування;

- ✓ сприяти формуванню певної громадської думки щодо явища корупції.

Отже, політика, за своєю суттю та в конкретному втіленні, закладає численні стимули для корупції. Адже держава загалом та її посадові особи наділені повноваженнями, якими можуть зловживати, що й робить взаємообумовлений зв'язок політики і корупції майже апріорним. Водночас, політика може впливати на рівень корупції (так як очевидно тезою є неможливість повного викорінення корупції як суспільного явища), обмежуючи його або навпаки сприяючи підвищенню (у випадку клептократії як здирицького режиму чи клептократів-шахраїв на чолі країни чи установи).

В.І. Батрименко, викл., ПГПК ім. І. Я. Франка, Прилуки

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САОВРЯДУВАННЯ: ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Сучасні принципи виборів місцевого самоврядування – результат складного процесу пошуку компромісу, узгодження інтересів громадянського суспільства і держави, адже самоврядування розглядається як механізм взаємодії територіальних громад і держави, метою якого є узгодження їхніх інтересів.

Досліджуючи проблеми місцевих виборів, потрібно не обмежуватися лише аналізом положень чинного виборчого законодавства України, але й спробувати проаналізувати зарубіжний досвід у відповідній сфері, визначити основні загальноєвропейські тенденції розвитку виборчого законодавства.

Питання про ефективну виборчу систему для місцевих виборів в Україні було і залишається одним з найбільш дискусійних. Найбільш потужні політичні партії прагнуть до розширення власного впливу на діяльність представницьких органів влади, що, у свою чергу, дозволяє впливати на прийняття рішень на загальнодержавному та місцевому рівні. Забезпечити такий вплив дозволяє система пропорційного представництва, причому в силу "технологічної" складності окремих різновидів такої системи, представники впливових політичних сил виступають за збереження одного з найпростіших її варіантів – голосування за закриті списки політичних партій і блоків в єдиному багатомандатному виборчому окрузі з розподілом мандатів на основі квоти Т.Хера та методу найбільших залишків. Очевидно, що відповідна система, хоча і є звичною та зрозумілою для пересічного виборця (оскільки була апробована в ході виборів народних депутатів України 1998 та 2002 рр.), навряд чи в повній мірі відповідає його інтересам – позбавляє виборця звичного для нього зв'язку з обраним в одномандатному окрузі депутатом.

Системний аналіз законодавства про місцеві вибори більшості європейських держав не дозволяє однозначно виявити певний різновид виборчої системи, який є найбільш оптимальним, і, крім того, може бути застосований в українських умовах. В Західній Європі, як і в Україні, питання вибору системи формування представницьких органів є питанням політичної доцільності, іншими словами – виборча система має досягати тих цілей, які ставляться її розробниками. Серед таких цілей – забезпечення впливу на формування та реалізацію політики, ефективного функціонування системи органів публічної влади, перемоги суб'єктів, "під яких" впроваджена виборча система, на наступних виборах. Саме визначені пріоритетні цілі і визначають особливості тієї чи іншої системи формування представницьких органів місцевого самоврядування. В Італії, наприклад, законодавець прагне забезпечити не лише вплив партій на формування муніципальної, регіональної та загальнодержавної політики, але й ефективність функціонування системи місцевого самоврядування в цілому. Для досягнення відповідних цілей запроваджено унікальну, але, можливо, недостатньо демократичну систему формування місцевих та регіональних представницьких органів – у разі перемоги партійного кандидата на посаду мера на виборах, партія, що його висунула, обіймає 60 % місць у раді навіть за умови, коли рівень її підтримки є значно меншим. Посилення ж кадрової основи партій та забезпечення зв'язків депутатів з виборцями в Італії, як і в більшості інших усталених демократій, забезпечується застосуванням преференційного голосування. В країнах, де партійна система є слабкою (зазвичай це не західноєвропейські країни – Румунія, Болгарія, Хорватія та деякі інші постсоціалістичні країни), законодавець насамперед прагне стабілізувати партійну систему. Звідси – поширена в цих країнах практика голосування в єдиному багатомандатному виборчому окрузі за закриті списки з виборчими бар'єрами в 4 або 5 відсотків.

Разом з тим, у країнах Західної Європи, попри різноманітність систем, за якими формуються органи місцевого самоврядування, можна виокремити й певні спільні риси їхнього застосування.

По-перше, у більшості західноєвропейських держав на місцевих виборах на сьогодні застосовуються пропорційні або змішані виборчі системи з пропорційною складовою, у переважній більшості цих країн передбачена можливість висування не лише партійних, але і позапартійних (незалежних) кандидатів.

По-друге, на місцевих виборах в Західній Європі не є поширеною практика "блокування" партій. Тобто, партії висувають кандидатів на виборах лише самостійно, а не у складі блоків. Виняток з цього правила становлять лише окремі країни.

По-третє, у більшості європейських держав пропорційні виборчі системи на місцевих виборах є переважно персоніфікованими (голосування за "напів-закриті" та "відкриті списки"). Голосування за закриті списки передбачене лише в окремих країнах (наприклад, деякі землі в Австрії, Португалія). Проте навіть і в них пропорційна виборча система не застосовується в округах, де розподіляється 120 – 150 мандатів (як це має місце, наприклад, в Україні).

По-четверте, виборчі системи у європейських країнах на базовому рівні "прив'язані" до кількості виборців, які проживають на відповідній території, а не до виду органу, що формується. Такий підхід застосовується, зокрема, у Франції (де на виборах в громадах, представлених менш ніж 3500 виборцями, застосовується один тип виборчої системи, понад 3500 виборців – інший), Іспанії (в громадах, представлених менш ніж 250 виборцями, застосовується один тип виборчої системи, понад 250 виборців – інший). Тоді як в Україні вибори до ради села, селища і міста районного значення, які суттєво не відрізняються за кількістю виборців, що в них проживають, в одному випадку формуються за двома системами – мажоритарною відносною більшості та пропорційною.

Враховуючи вищезазначене, можна констатувати, хоча у більшості європейських держав на місцевих виборах на сьогодні застосовуються здебільшого пропорційні або змішані виборчі системи з пропорційною складовою, український досвід впровадження пропорційної виборчої системи з жорсткими списками не виправдав себе, був трохи передчасним, і тому не потрібно сліпо копіювати європейські зразки, а детально їх аналізувати з врахуванням вітчизняної специфіки.

На сучасному етапі в Україні, враховуючи зменшення кількості партій (пропорційна виборча система в даному аспекті зробила свою корисну справу), можливо доцільним при формуванні органів місцевого самоврядування було б повернення на певний період знову до мажоритарної виборчої системи відносною більшості, яка багато років успішно використовується зокрема у Великобританії, але при цьому суб'єктами права висунення у цій системі повинні стати виключно політичні партії (що в свою чергу потребуватиме більш жорсткішого законодавства з приводу реєстрації політичних партій). Це дасть змогу по-перше, частково продовжити реалізацію задекларованої мети переходу на пропорційну виборчу систему – структуризація суспільства та політична відповідальність конкретних політичних сил та їх лідерів; по-друге, позбавить суспільство "задоволення" обирати "котів у мішку" та пер-

соналізує відповідальність депутата в своєму виборчому окрузі. Дана виборча система повинна стати перехідним етапом до подальшого поступового впровадження пропорційної виборчої системи з преференціями (так званими "відкритими списками") за умов паралельного підвищення політичної культури українського народу та культури політичної відповідальності його політичної еліти, адже як свідчать тенденції розвитку західноєвропейських країн, там де місцеві вибори до останнього часу традиційно проводилися за мажоритарною системою відносної більшості все ж таки піднімається питання переходу до змішаної або пропорційної виборчої системи для місцевих виборів.

Г.А. Бєй, студ., КНУТШ, Київ
cola19@mail.ru

ЛЕГІТИМНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Поняття "легітимність" грає важливу роль в сучасному політичному дискурсі. І хоча аналіз смислового розуміння політичної легітимності залишається важкою семантичною проблемою, можна констатувати, що це поняття фіксує процес "обґрунтованості", "виправданості", "пояснення", "узгодження" інституціонального порядку. Об'єктами легітимності виступають органи державної влади, управлінські структури, вищі посадові особи, політичні еліти, правові норми. Для характеристики політичної влади використовується також термін "легальний", що означає законний. Але треба чітко розрізнити ці два поняття – "легальний" і "легітимний". Теоретико-методологічним підґрунтям їх розмежування є існуюче в політичній думці розрізнення двох концепцій держави: формально-правової і етичної (концепція держави вихователя). В межах першої концепції здійснення політичної влади розглядається як процес, який має за мету забезпечення ефективності функціонування політичних інститутів, злагодженості всіх складових політичної системи, її стабільності шляхом законодавчо-визначеного і закріпленого розподілу функцій і повноважень між управлінськими органами, тобто така влада є легальною, бо встановлена законом і діє відповідно до нього. А в межах другої концепції здійснення політичної влади розглядається як таке, що забезпечує стабільність політичної системи шляхом укорінення в свідомості людей переконання щодо її виправданості, природності, недоторканості, тобто легітимності. Отже доходимо висновку, що "легальність" є формально-юридичною, а "легітимність" – соціокультурною характеристикою влади та є необхідною передумовою соціально-політичної стабільності держави, важливим індикатором правильності та підтримки громадськістю політичного та економічного курсу держави.

У сучасній політичній науці налічують сім типів легітимності: традиційний, харизматичний, правничо-раціональний, раціонально-цільовий, соціально-евдемонічний і національно-патріотичний.

Традиційна легітимність ґрунтується на визнанні тих політичних дій, що відповідають цінностям і нормам традиційної політичної культури. У сучасних умовах в більшості країн традиції мають порівняно невелике значення для легітимності державної влади, але це не означає, що вони не використовуються для її зміцнення та створення уявлень про її законність, обґрунтованість.

Харизматична легітимність передбачає визнання виняткових рис і здібностей політичного лідера; вона найбільш нестабільна через такі обставини: виникає проблема спадкоємності влади, оскільки немає ким замінити харизматичного лідера. У сучасних умовах харизматична влада зустрічається значно менше, ніж раніше, але вона можлива і в умовах диктатур, і за умов демократичної влади, буває в розвинутих країнах, проте, в основному зустрічається у відсталих країнах, де існують залишки патріархально-общинних відносин.

Правничо-раціональна легітимність випливає з визнання суспільством політичних дій у рамках існуючої системи права.

Раціонально-цільова легітимність виходить з переконання, що політична система лише тоді є сприятливою і гідною підтримки, коли вона забезпечує виконання поставлених цілей. Цей тип є найбільш поширеними в сучасному світі, особливо в демократичних країнах. Населення підтримує або не підтримує існуючу владу, спираючись на власне оцінювання заходів цієї влади. Не лозунги та обіцянки, а практична робота органів державної влади є основою раціонально-цільової легітимності.

Соціально-евдемонічна легітимність полягає у здатності політичної системи забезпечити населенню високий рівень життя і створити ілюзію її піклування про добробут народу.

Національно-патріотична легітимність визначає національні символи, ритуали, міфи, успадковані від попередніх національно-державних утворень.

Проте, жодна легітимна система не ґрунтується на якомусь одному виді легітимності, а поєднує, як правило, декілька. Підкреслюючи важливу роль легітимності у забезпеченні функціонування влади, треба зазначити, що сучасні типи легітимності переважно ґрунтуються на раціональних основах, тобто у масовій свідомості домінують ті, які передбачають визнання влади відповідної до конституції і законів, а також в її здатності виконувати свої функції й віру в те, що характер влади і соціальні наслідки її управлінського впливу цілком залежать від громадян.

А.Ю. Білоус, студ., КНУТШ, Київ
bilous.anna@gmail.com

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ІДЕОЛОГІЇ

Останнім часом у науковій літературі поживались дискусії щодо місця і ролі ідеології у сучасному суспільному житті. Аналізуючи різноманітні підходи до розуміння ідеології, стає очевидним обмеженість аналізу феномену ідеології з точки зору антропологічного, а не лише соціологічного підходу. Безумовно, в Україні як в одній з пострадянських країн наявна традиція соціологічного погляду на аналіз політичних і суспільних явищ, що здебільшого зумовлює надання ідеології як явищу негативного забарвлення. Ми спробуємо розглянути в загальних рисах розвиток ідеології як поняття у динаміці різноманітних підходів.

Поняття ідеології пройшло у своїй еволюції такі етапи розвитку:

1) ідеологія як наука про ідеї, себто філософія, яка має переорієнтуватися у власному аналізі суто на ідеальну, чи то ідейну сферу, відмежувавши від дослідження матеріального світу (французька філософія XVIII ст.);

2) ідеологія як набір політичних поглядів та переконань, які дають змогу диференціювати політичні сили та їх прихильників за тими ідеями, які вони поділяють;

3) ідеологія як складний феномен суспільного життя та інструментальне поняття, що досліджується і використовується гуманітарними науками.

Вузловим пунктом у розвитку ідеології як поняття і як явища було уявлення про ідеологію як про хибну свідомість, що бере свої корені у раннього К. Маркса. Сам Маркс починає застосовувати поняття ідеології лише в своїй роботі "Німецька ідеологія", де вона фактично протиставляється науці, в той час як у попередніх творах, зокрема і в "Економічних рукописах 1844 року" вже наявна прихована спроба використати поняття ідеології у вигляді протиставлення їй практики, практичної реальності. Тобто, фактично ранній Маркс дещо глибше дивився на проблему ідеології ніж ми звикли уявляти собі. Таким чином, лише вже у пізнього Маркса ідеологія перестає бути причетною до реальності, вона постає лише як опозиція до науки і таким чином поняття ідеології довго опісля Маркса блукає поміж суто гносеологічних проблем. Розглянувши основні моменти в перетворенні поняття ідеології, які були здійснені Марксом і надали ідеології як поняттю нового і цілком наукового звучання, ми маємо коротко розглянути еволюцію цього поняття з точки зору деяких філософських шкіл.

I. Позитивістський підхід, якому судилось стати історично першим, не виходить за межі суто марксистського розуміння ідеології як хибної свідомості. Читачуки Мангайма, який фактично звинувачує все у власній ідеологічності, себто власній заангажованості, приходять зрештою до того, що названо в науковій літературі "феноменом Мангайма" – він повертається до фундаментального сумніву щодо можливості адекватного сприйняття реальності, адже якщо всі ми якось причетні до цієї реальності, то цілком очевидним є те, що ми не можемо судити про неї адекватно. Цей сумнів, певним чином символізуючий безвихідь декартівської філософії сумніву, змусив дослідників шукати вихід з такого обмеженого горизонту. Починає активно досліджуватись прогностичний та символічний компонент ідеології та виявляється стабілізаційна функція ідеології.

II. Ірраціоналістичний підхід, представниками якого вважають Вінера та Фойєра, акцентує увагу на міфологічному характері ідеології. Даний напрям досліджень має своїми ідейними витокami концепції Ф. Ніцше, А. Шопенгауєра та З. Фрейда. Вихідним пунктом досліджень стає теза про те, що будь-яка ідеологія прагне того, щоб на її основі у людини була сформована цілісна картина світу, якою можна було б користуватись безпосередньо, тобто без зайвого осмислення ситуації. Великого значення надається осмисленню міфологічної онтології ідеології як явища.

III. Феноменологічний та герменевтичний підходи. Безпосередньо дослідженням ідеології займався лише представник феноменологічної соціології Шютц А., значним успіхом якого є виведення дослідження ідеології у сферу

повсякденності, та герменевтичної феноменології П. Рікер, який вперше надав цілісну картину еволюцію поняття ідеології крізь призму культурної (суспільної) уяви. З огляду на ефективність феноменологічної методології багато висновків науковців цього напрямку можуть бути імплементовані до нашого аналізу ідеології. Ядром ідеології тут визнається природний світогляд, зануреність в історичну субстанцію, життєвий світ та цінності. П. Рікер розкриває такі основні поняття ідеології як викривлення, легітимація та інтеграція, йдучи від концепцій К. Маркса та М. Вебера до К. Гірца. Таким чином, людина постільки, поскільки вона опинилась у розламі між минулим і майбутнім і вимушена якось мислити своє теперішнє, природно є зануреною у свій світ, в якому для неї певним чином відкриваються цінності. Оскільки цінності отримують своє значення лише у певному досвіді, їм надають значення лише при їх реалізації. Таким чином, ідеологія, що є сукупністю певних цінностей і переконань, є своєрідним мостом між абсолютними цінностями і тим, як саме вони реалізуються у дійсності. Тож просте і лаконічне визначення ідеології як системи цінностей саме по собі підбиває сучасні тенденції до концептуалізації деідеологізації та реідеологізації як найбільш значущих процесів сьогодення. Ми з очевидністю говоримо про те, що наше пізнання, а отже і наше сприйняття світу, не залишає нам місця для суджень щодо абсолютної істинності наших цінностей, але це аж ніяк не веде до повного нігілізму. Саме життя змушує нас обирати цінності, які привносять вартісність у наш суб'єктивний світ і так само саме життя змушує нас так чи інакше реалізовувати ці цінності, що і стає основою ідеології як такої і політичної ідеології зокрема.

Поняття ідеології потребує подальшого філософського осмислення, особливо крізь призму антропологічного підходу, що дало б змогу адекватно осмислити суспільні та політичні процеси сьогодення.

Л.Л. Бунецький, д-р, КНУТШ, Київ

ОСНОВНІ ПАРАДИГМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ В ТРАНЗИТИВНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Прагнучи виразити сутність того, що відбувається в державах транзитивно-го¹ типу й позначити масштаб змін, доречно говорити про системний трансформаційний процес, чи політичний транзит. Зазначимо, що мова йде не про ті або інші зміни, а саме, про трансформацію, що стосується рівня сутнісних характеристик суспільств, здійснюючих транзитивний перехід. Практика свідчить, що спрямованість і здійснення таких процесів не задається однозначно, а ви-

---

¹ Поняття – "транзитивність" є похідним від латинських понять – trans (через, за, з того боку), transitus (um) – прохід, проходження, transeo, transii, transpire (iv) – (переходити, проходити) (1). Також походить від таких англійських понять, як: transit – а). транзит, перевезення; б). проходження через; transitive – (перехідний), transitional (проміжний), transitory (минаючий) (2). Французький варіант перекладу – transition(f), означає – перехід від одного стану до іншого, periode transitoire (перехідний період) (3). У контексті цього дослідження категорію "транзитивність" будемо розглядати як стан перехідного суспільства, його підсистем з одного до іншого. Помітимо, що такий стан переходу, його проходження не обов'язкове є однолінійним процесом, а може носити багатовекторний характер розвитку.

значається в результаті боротьби багатьох соціальних сил і рухів, деякі з яких можуть істотно протидіяти реформам, додати їм деструктивного характеру, що вводить такі суспільства в стан динамічного хаосу. Складається переконання, що справжній масштаб змін, які сьогодні відбуваються в країнах такого типу, можна оцінити як початок нової епохи відродження – епохи політичного транзитивного, у результаті якої деякі, навіть численні сутнісні елементи соціоетального універсуму, його інституціональні системи зазнаватимуть значної якісно нової трансформації, в результаті якої виникатимуть нові інститути, інші цілком "кануть у Лету". У цьому і полягає сутність транзитивного переходу.

У цьому контексті рольове призначення політичних інститутів обумовлене тим, що вони формують нормативно-правові основи консолідуючої взаємодії всіх акторів як політичного співтовариства, об'єднання ("ком'юніті"), що функціонує в рамках єдиного соціально-політичного простору. У цьому контексті політичні інститути виступають "інституціоналізуючим" чиником трансформаційних процесів "агент – інститут – дії" йдеться про інституціональну соціалізацію суб'єктів). Відзначимо відразу, що вихідною, методологічною основою у виробленні підходу й аналізу дослідження трансформації політичної інституціональної системи суспільства транзитивного типу є такі **основні парадигми**:

1. Політична інституціональна система, складовою частиною якої виступають політичні інститути, являє собою динамічно цілісну систему, яку необхідно досліджувати, ґрунтуючись на різних підходах (у т.ч. багатовекторного розвитку), критеріях і типах, що емпірично спостерігаються. Трансформація політичних інститутів – системний процес, що являє собою самостійне джерело розвитку. Це означає, що політичні інститути – суб'єкти, що самоорганізуються. Інакше кажучи, у транзитивних суспільствах (у т.ч. і в Україні) спостерігається ситуація тривалої хиткої рівноваги, так названого "біфуркаційного застою", що характеризує такий стан суспільства, який наближається до вибору одного з двох (або більше) векторів розвитку. Це означає зміщення дослідницького акценту на самоорганізаційну сторону інституційного процесу. При цьому особлива увага приділяється таким моментам, які можна було б позначити як різнонаправленість векторів організаційних і самоорганізаційних інституціональних змін. Такий підхід є важливим кроком вперед у порівнянні з увяленнями, якими оперували радянські суспільні науки.

2. Сучасною особливістю транзитивних суспільств, у т.ч. й України є те, що вони знаходяться в активній стадії політичних трансформацій, близької до стану деструктивності, архаїзації і невизначеності. Зміст категорій "трансформація" чи "трансформаційний перехід" являє собою розгорнуте системне переструктурування всього соціально-політичного комплексу, у якому фіксуються і закріплюються якісні зміни людини, суспільства й культури. Значимість такої тенденції постійно зростає, надаючи їй системоутворюючого характеру. Транзитивні суспільства вступили у цей винятково складний, суперечливий, часом драматичний процес, який, за нашими оцінками, може розтягтися на час життя не одного покоління. Разом з тим ми повинні усвідомлювати, що політична трансформація являє собою історично короткий процес якісної зміни, у рамках якого завершується тривалий процес трансформаційних перетворень.

3. Однією з основних причин відсутності ефективності функціонування політичної інституціональної системи, її складових – політичних інститутів, їхньої адекватної реакції на вимоги часу і соціальні очікування є відсутність наукової теоретико-методологічної й емпіричної бази. Тут необхідна цілісна концепція, призначена, з одного боку, дати переконливі відповіді на питання про те, як організуються, функціонують і взаємодіють подібні інститути в тому або іншому транзитивному, включаючи і стабільні суспільства, як і яким чином вони можуть бути експортовані з однієї країни в іншу, з минулого – у сьогодення, з іншого боку – стати базою для методології і методики ефективного інституціонального розвитку. У цьому значенні політичні інститути являють собою політичне утворення (співтовариство), розглянуте зсередини, з погляду діючих у ньому норм, правил спільної діяльності його суб'єктів, спрямованої на досягнення, здійснення і розподіл політичної влади, а також, пов'язаної з забезпеченням функціонування і розвитку соціуму в цілому. Тут вважається необхідним виділити як структурно-організаційний аспект самих інституціональних моделей, так і конкретні нормативно-ціннісні відносини і дії, що з них виникають. Це потрібно для того, щоб одержати системне уявлення про поняття політичного інституту, тому що структурні елементи і внутрішньо-структурні відносини нерозривні у своїй функціональній єдності.

Звідси виникає ключова проблема трансформації політичної інституціональної системи – не стільки можливість, скільки здатність її складових атрибутивних структур – політичних інститутів до самоорганізаційних (синергетичних) процесів. Саме зміщення дослідницького акценту в площину самоорганізації інституціонального процесу припускає інваріантність, тобто – різнонаправленість векторів організаційних і самоорганізаційних інституціональних змін, дослідження яких можливо тільки за допомогою методології системного аналізу і моделювання. Таким чином, інституціональна динаміка трансформацій політичних інститутів пов'язана із самоорганізаційною складовою і має в більшій мірі неформальний, близький до особливостей і традицій транзитивних суспільств характер. У цьому динамічному процесі можна відзначити, відповідно, два механізми політичного транзиту. Перший, полягає в самоорганізації неформальних інституціональних процесів, їхній правовій підтримці через реформи законодавчої системи. Другий, у біфуркаційній, тобто радикальній, конструктивно спрямованій трансформації формальних інституціональних утворень та відносин. Це означає перспективу появи нової спільної упорядкованості і нових комунікаційних зв'язків, коли елементи інституціональних систем почали "чути" і "розуміти" один одного в необхідності спільних трансформаційних дій для функціонального упорядкування у всій соціоетальній системі.

Тому завдання трансформації інституціональної системи полягає, насамперед, у якісній реструктуризації внутрішнього мотиваційного середовища інститутів, їхньої переорієнтації не "зверху", з висоти державних інтересів, політичної влади, а саме "знизу", у результаті самоорганізуючих внутрішньо-мотиваційних процесів і механізмів. Іншими словами, необхідно трансформувати політичні інститути і механізми їхнє функціонування, мету й орієнтири. У процесі цього, багато з інститутів повинні або пережити необхідні структурні трансформаційні перетворення, санацію, або "піти в історію", тобто потрібна докорінна перебудова всієї інституціональної політичної системи.

ГЕНДЕРНАЯ КУЛЬТУРА КАК ФАКТОР ПОЛИТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

В соответствии с основными принципами гендерного подхода, мужское и женское начала пронизывают всю систему социальных отношений. Не биологический пол, а социокультурные нормы определяют в конечном счете психологические качества, модели поведения, виды деятельности, место в политике женщин и мужчин [Психология власти // Материалы международной научной конференции (Санкт-Петербург, 11–12 января 2005 г.) / Под ред. проф. А.И. Юрьева // СПбГУ. – 2005. – С. 81–82]. А значит, влияние гендерной культуры на процесс политического управления требует детального изучения.

Гендер – это специфический набор культурных характеристик, которые определяют социальное поведение женщин и мужчин и взаимоотношения между ними. Гендер, таким образом, относится не просто к женщинам или мужчинам, а к отношениям между ними, и к способу социального конструирования этих отношений [Большой толковый психологический словарь. – М., 1995. – С. 170–171].

А Гендерная культура – это система регулирования отношений между полами, ценностно-осознанная совокупность правил и норм социального взаимодействия индивидов в соответствии с половой принадлежностью, воплощенных в принципах и традициях общественной жизнедеятельности. Изменения в ней отражаются на экономической и политической стратификации общества, а также на социально-демографической, социально-профессиональной и национальной структурах [Табатадзе И.А. Парадигма гендерной культуры: социологический анализ // Крымские известия. – 2005. – 26 марта. – № 55 (3285)]. Быть мужчиной и женщиной и проявлять это в гендерном контексте – значит быть социально компетентным человеком, вызывающим доверие и вписывающимся в коммуникативные практики, принимаемые в данной культуре.

В основе гендерной организации социальной реальности лежат отношения власти, а в современном обществе отношение мужского и женского предстает как отношение различия, основанное на неравенстве возможностей. Это находит отражение и в сфере политики [Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Социальное конструирование гендера. – <http://sociologi.narod.ru/lib/Temkina.html>].

Традиционно главными приоритетами женщины во власти считаются вопросы повседневной жизни людей – здравоохранение, образование, пенсионное обеспечение и т.д. (социальная сфера). Ценность этого опыта признана мировым сообществом. Он побудил ООН сопоставить особенности и основные направления деятельности парламентов стран мира с различными гендерными характеристиками. Но главный вывод ООН заключается в том, что только паритетное участие мужчин и женщин в структурах государственной власти гарантирует принятие ответственных политических, социальных, экономических решений, а потому обеспечивает устойчивое развитие любой страны. [ООН. Генеральная ассамблея. Двадцать третья специа-

льная сессия. Женщины в 2000 году: равенство между мужчинами и женщинами, развитие и мир в XXI веке. Письмо Постоянного представителя Тринидада и Тобаго при Организации Объединенных Наций от 24 мая 2000 года на имя Генерального секретаря. – С. 3].

Сегодня для России характерно низкое представительство женщин на уровне принятия решений как в государственном, так и в негосударственном секторах занятости. В целом тенденции в сфере должностной структуры занятости женщин таковы: чем выше должностная ступень, тем ниже доля женщин в общем числе занятых на ней. Среди руководителей крупнейших политических партий и движений женщин почти нет. С другой стороны, известно, что все политические партии и движения охотно используют женщин в избирательных кампаниях в качестве агитаторов, наблюдателей, членов избирательных комиссий. Однако стоит отметить, что на последних парламентских выборах в Госдуму было избрано 63 женщины (14 %) против 44 женщин в Госдуме IV созыва (9,9 %). Что касается Украины, то на последних выборах в Верховную Раду было избрано 32 женщины (7 %) при мировом показателе в 15 % и стремлении законодательной и исполнительной власти придерживаться гендерной политики.

Показательно, что 12 января 2007 г. депутаты Верховной Рады не поддержали проект закона "Об обеспечении равных прав и возможностей женщин и мужчин в избирательном процессе", игнорируя положения Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации женщин от 1979 года, которая определяет ответственность государств-членов ООН за паритетное представительство женщин и мужчин в органах власти на основе позитивных действий – специальных, в первую очередь, законодательных мер. Среди самых острых неразрешенных гендерных проблем в Украине как было, так и остается отсутствие равного участия женщин в принятии решений на уровне высшего органа исполнительной и законодательной власти. Без обеспечения присутствия женщин в политике Украина не сможет достичь декларируемых ею с 2000 года Целей развития тысячелетия. В соответствии с ними Украина обязалась обеспечить до 2015 года гендерное соотношение не меньше 30:70 того или иного пола в представительных органах власти и на высших ступенях исполнительной власти. [*Кондратюк Т. Возьмут ли женщины власть? // День. – 2007. – 14 февраля (№ 26)*].

С.М. Внучко, асп., КНУТШ, Київ

РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ "ФАБРИК ДУМОК" У РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ ЗАХОДУ

У країнах Заходу, а зокрема у Сполучених Штатах, контроль за діяльністю уряду здійснюють представники громадського сектора, експерти неурядових організацій, так звані "фабрики думок".

Діяльність неурядових організацій в країнах розвинутої демократії забезпечує постійний обмін ідеями, інформацією між наукою та політично зацікавленими колами. Ці організації, як правило, орієнтуються на здійснення наукових досліджень і політичне консультування.

На заході для позначення таких досліджуваних інституцій використовують термін "think tank". Він виник в США в роки Другої Світової Війни та використовувався переважно військовими.

В українській мові не існує точного перекладу англomовного терміна "think tank", який може перекладатися як "резервуари думок", "мозкові центри", "фабрики думок", "бункери ідей", "генератори думок" тощо.

"Мозковими центрами" або "аналітичними центрами" прийнято називати недержавні дослідницькі організації, які, як правило, зосереджують свої зусилля в галузі гуманітарних наук – політики, економіки, соціології, права тощо. Найбільшого розвитку "мозкові центри" набули, як вже зазначалось, в західному світі і, по суті, є однією з ознак західної демократії. Враховуючи їх вплив на суспільно-політичні, економічні та ін. процеси, Think Tanks зачисляють до "п'ятої влади" (після законодавчої, виконавчої, судової та ЗМІ) [Білецький В. "Мозкові центри" в США. – <http://www.intellect.org.ua/>].

Дані організації реалізують оригінальні дослідження та освітні програми, спрямовані на навчання та здійснення впливу на політиків і осіб, які формують громадську думку з широкого кола економічних, соціальних, політичних, екологічних питань та проблем безпеки. Крім того, вони виступають інструментом суспільного контролю, а відтак, визначають цілі та цінності суспільства.

Першими "фабриками думок" стали академічні університетські структури, які працювали над політичними рекомендаціями американському уряду: Брукінгський інститут (1916), інститут Гувера (1919), Стенфордський університет (1919). Фактично з часу появи "think tanks" основні напрями їхньої роботи визначав американський військово-промисловий комплекс, який був головним замовником аналітичної продукції, фінансував дослідження, формував атмосферу закритості й таємності дослідної діяльності, що й визначило головний зміст перших досліджень.

В Європі перші подібні організації з'явилися в той же час, що й у США. В 1914 р. був створений Кільський інститут світової економіки (IfW), а через шість років – Королівський інститут міжнародних відносин у Лондоні. Обидва інститути діють донині. У сучасній Європі працює приблизно 1000 інститутів, а в країнах Європейського союзу наприкінці ХХ ст. існувало близько 670 центрів.

1980 – 1990-і роки характеризувалися збільшенням кількості "фабрик думок". Вдосконалювалися їхні структури, система фінансування, уточнювалася сфера діяльності. На той час кількість "think tanks" визначити практично неможливо. Деякі дослідники вважають, що 50 % з них діяли в США. Понад 600 таких неурядових організацій було в Європі, з них понад 100 – у Німеччині. В США для них, на відміну від коледжів та університетів, не потрібно формальної процедури акредитації, тому й не існує їх офіційного переліку. Крім того, організації, які вважаються некомерційними, для можливого зменшення оподаткування й уникнення небажаної зацікавленості ЗМІ не розповсюджують інформацію про свої дослідження, оскільки за законами США цим (некомерційним, неурядовим) організаціям заборонено "займатися діяльністю, спрямованою на посилення впливу на законодавство", а також брати участь у політичних кампаніях... в інтересах або проти кандидатів на ту чи іншу державну посаду [Public Policy Research and Training in Vietnam / Hashimoto T., Hell S. – Sang-Woo Nam, 2005. – P. 42].

В 1990-і роки відбулися суттєві зміни в діяльності "фабрик думок". Збільшення кількості "фабрик думок", проблеми з фінансуванням спонукали їх до запровадження "цільового маркетингу". З широкої сфери політичних досліджень вони обирали вузьку спеціалізацію і намагалися зацікавити представників політичної еліти своїми пропозиціями. Серед інститутів, які виконують вузькоспеціалізовані замовлення, можна назвати Інститут міжнародної економіки (Institute of International Economics), Вашингтонський інститут близько-східної політики (Washington Institute for Near East Policy) в США, або, приміром, Федеральний інститут досліджень Сходу й інтернаціональних студій, Центр досліджень європейської інтеграції при Боннському університеті у Німеччині. До таких "think tanks" належать організації, які проводять численні соціальні, екологічні, технічні дослідження. Та вузька спеціалізація є певним ризиком, оскільки загрожує самому їх існуванню після можливого припинення фінансування фондами чи приватними особами, які можуть втратити інтерес до їх проблематики.

Останнім часом кількість "think tanks" постійно зростає, дедалі швидше змінюються та урізноманітнюються їх пріоритетні функції, дослідницькі інтереси тощо – тому узагальнення у сфері вивчення "think tanks" є досить умовними, кількісні дані – скоріше ілюстративними. Проте, вони дають можливість скласти загальне уявлення про їх стан, тенденції розвитку, регіональні особливості.

Отже, ми можемо сказати, що поступове збільшення кількості "фабрик думок", з одного боку, спонукало їх до урізноманітнення форм своєї продукції, якими, зокрема, стали, поряд з прикладними дослідженнями, аналітичні довідки, консультативні послуги, участь у багатотимових проектах. З іншого ж боку, кількісне збільшення організацій і зростання попиту на їх продукцію розмивало їх авторитет як незалежних, незаангажованих закладів, орієнтованих на досягнення цілей демократизації суспільства.

К.Ю. Волік, студ., КНТУШ, Київ
Kaitlinvolik@rambler.ru

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Проблема місця і ролі еліти в управлінні українським суспільством завжди була і залишається актуальною і болючою. Особливої гостроти вона набула в умовах пострадянського суспільства. Доленосні і життєвоважливі питання – хто такі українці, куди йдуть і де вихід з глухого кута – залишаються невирішеними і болюче вдаряють по українському суспільству. Відповіді на них мають шукати політики, представники української політичної еліти. Тож залишається лише сподіватися, що вони здатні на це.

Структурно-функціональний аналіз політичної еліти в Україні передбачає виявлення найбільш суттєвих суспільно-політичних ознак процесу трансформації перш за все політичної пострадянської еліти.

Аналіз загальної ситуації в Україні приводить до висновку, що економічна і політична модернізаційна трансформація політичної пострадянської еліти

значною мірою імітується, містифікується. В цьому зацікавлені впливові групи політичної еліти, у владних структурах – клани, частина бюрократії, деякі громадські організації тощо.

В Україні процес становлення політичної еліти має свої особливості. По-перше, економічні негаразди доповнюються та посилюються управлінською безпорадністю керівної політичної еліти. По-друге, економічні проблеми багато в чому старіші за українську незалежність, а їх комплекс, значно перевершує сучасні можливості держави. По-третє, українське суспільство політично розколоте. Протистояння різних сил та угруповань значно знижує ефективність політико-управлінської діяльності політичних еліт. По-четверте, декларації лідерів і їхні практичні дії разюче розходяться. По-п'яте, в масовій свідомості політична влада дедалі більше викликає недовіру, а її дії зустрічають прихований супротив у різних формах. Тому сама правляча еліта дуже часто є джерелом напруженості, яке зростає в міру зростання недовіри до неї та її дій. Це дає підставу зробити висновок про зростання саморуїнливої діяльності владних структур, про цілу серію штучно викликаних бюрократією перманентних криз у взаємовідносинах всередині політичної еліти, а також між суспільством та правлячою політичною елітою.

Таким чином, українське суспільство й надалі існує у вкрай несприятливих умовах, що є результатом управлінської діяльності політичної еліти. Тож загрозою існування незалежної України є надвисока залежність суспільства від політичної влади, суб'єктом, носієм якої є українська політична еліта.

Сучасна соціальна структура українського суспільства значною мірою детермінована тенденціями соціального розвитку попередніх років. За сучасних умов суспільного розвитку в соціальній структурі відбуваються суттєві зрушення, складний і суперечливий процес соціальної диференціації. Відмінності у статусі різних соціальних верств населення неминуче ведуть до багатогранності інтересів, які характеризуються протилежністю та соціальною боротьбою. Послідовне виявлення і розв'язання таких суперечностей – важлива умова створення необхідної соціальної основи для формування нової, незаангажованої політичної еліти. По суті, це є основною політико-управлінською функцією правлячої політичної еліти.

Центральним питанням процесу становлення політичної еліти в Україні є побудова нових політичних структур та нової системи економічних відносин. Окрім простого бажання більшості українців жити у дійсно демократичній, правовій державі, життєво необхідною є потреба мати лідерів і політиків, здатних прискорити процес розбудови затребуваного суспільства. Отже, домінуючою стає проблема підвищення ефективності і цілеспрямованості в управлінській діяльності української політичної еліти, її спроможності не просто самореалізуватися, але й послугувати власному народові та державі.

Але процес поляризації політичних сил в Україні загострюється. В Україні ще триває етап трансформації політичної еліти, що значно знижує її управлінський потенціал, ефективність, а головне, дієвість її політичних рішень. Продовжують утворюватися нові політичні партії та об'єднання. Особливо активізується цей процес напередодні кожних виборів до парламенту та органів місцевого самоврядування. Звичайно, ці організації ще не мають досві-

ду, тож вони організаційно слабкі й ідеологічно розмиті. Але тією чи іншою мірою вони вже включені в процес формування нової еліти.

Отже, політична еліта сьогодні недостатньо закорінена в українській державі культурно, ідейно і – як наслідок – політично. Формування якісно нової політичної еліти і громадянського суспільства, створенням власної моделі демократії – такі основні завдання мають ставити перед собою органи державного управління та владні структури. Буває час розкидати каміння, але зараз прийшов час його збирати, а це означає, що політична еліта має на решті стати впливовим важелем влади і посісти належне місце у державі.

Л.В. Габелюк, асп., КНУКіМ, Київ

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ДИНАМІЧНИЙ ПРОЦЕС ЗМІНИ ЦІНІСНИХ НОРМ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

Дослідження політико-культурних процесів є особливо актуальними в перехідні періоди розвитку суспільства, оскільки, з одного боку, саме в ці періоди відбувається як би "розрив культурної діяльності", що характеризується "кризою ідентичності" суспільства, подальшою нездатністю відповідних відпрацьованих, засвоєних політико-культурних форм (програм) фіксувати і відбирати необхідні зміни в історичному політичному процесі, що гальмує подальший розвиток, загострює суперечки, пов'язані з політичним транзитом.

Стає очевидним (особливо в умовах переломних періодів у житті суспільства), що необхідні нові концептуальні підходи до аналізу політичної культури, перш за все з точки зору її динаміки. Дослідження політико-культурних змін передбачає побудову спеціальної, обґрунтованої моделі (концепції) політичної культури. Не можна з гносеологічної точки зору визначити ті чи інші поняття вичерпним і остаточним чином. Однак розуміння цієї обставини не повинно перешкоджати творенню робочих понятійних конструкцій (інтерпретаційних моделей), що відповідають необхідності вирішення сучасних проблем. В цьому сенсі розгляд політичної культури в динамічному аспекті є надзвичайно актуальним.

Об'єктивно українське суспільство є транзитним. В політико-ідеологічному значенні заявлена і мета поступу України – демократичне суспільство. А це означає необхідність розгляду питання про те, який перетворюючий потенціал політичної культури українського суспільства, чи можна взагалі і якщо так, то яким чином, якими засобами можна сформувавши необхідну для прогресивних змін політичну культуру? Необхідно розглядати механізм, за допомогою якого можна було б впроваджувати політико-культурні зміни, необхідні для трансформації українського суспільства в цілому. Як відзначав А. Моль "Добре знання механізмів соціокультурного циклу – перша умова впливу на цей цикл, а значить і на суспільство". Отже, на наш погляд найактуальнішими при розгляді політичної культури є питання її динаміки: який механізм політико-культурних змін взагалі (в теоретичному плані) і які особливості його стосовно України?

Спроба відповісти на поставлені питання зумовлює необхідність нового концептуального підходу до визначення самого поняття "політична культу-

ра". Автор дотримується точки зору, що політична культура – це процес суб'єктивації (усвідомлення, оцінки й переоцінки, інтелектуального присвоєння) політичного (в широкому значенні цього слова: політичної реальності й існуючого у фіксованих формах політичного досвіду по її засвоєнню) у відповідності з актуальним рівнем розвитку культури суспільства в цілому, і одночасно процес об'єктивації (опредмечування в різноманітних формах) суб'єктивованого (і суб'єктивного) в політичних стосунках.

Реально процес суб'єктивації і об'єктивації суб'єктивованого в політиці, на думку автора, має відбуватися таким чином. В розпорядженні політичного суб'єкта на початковому етапі знаходиться дві політико-онтологічні даності: об'єктивний політичний процес, в якому він змушений тим чи іншим чином брати участь в силу специфіки самої політики – її всезагальності і тотальності ("світ речей"), і політичний досвід попередніх поколінь, зафіксований в тих чи інших об'єктивних (опредмечених) формах, котрі ми називаємо політико-культурними формами – тексти (мовні форми) традиції, ритуал, символи, інститути, в яких знаходять своє відображення система політичних знань, переконань, цінностей, принципів, орієнтацій на ті чи інші моделі політичної поведінки ("світ знаків").

Процес суб'єктивації об'єктивного в політиці і політичній культурі здійснюється в процесі політичної соціалізації, інкультурації політичних суб'єктів і вимагає ефективних засобів трансляції і ретрансляції наявного політико-культурного досвіду. Слід відзначити, що вказані процеси є іманентними складовими політичної культури, оскільки вони є засобом засвоєння політичного простору, "витворення" людини як істоти політичної.

Таким чином, на основі суб'єктивації політичного досвіду попередніх поколінь, накопичення власного політичного досвіду (суб'єктивації політики) людиною формується політична свідомість, в яку структурно включаються і знання, і переконання, і оцінки, а також емоційно-психологічні переживання, політичні орієнтації і установки на відповідний тип поведінки. Наступна складова політико-культурного процесу – опредмечування (об'єктивація) суб'єктивного (політичної свідомості) у відповідних типах політичної поведінки та участі в реальних політичних процесах. Інакше кажучи, політична свідомість визначає форми політичної діяльності, включаючи діяльність по трансформації політичної системи у відповідності з сьогоdnішніми проблемами. Суб'єкти діяльності набувають нового досвіду, котрий створює нову базу для вдосконалення політичних відносин. Політико-культурний процес виходить на новий виток свого розвитку.

Політико-культурна творчість здійснюється політичними суб'єктами в процесах, котрі в сукупності і складають (на загальнотеоретичному рівні) зміст політико-культурної динаміки суспільства. Визначення цих процесів має важливе методологічне значення, оскільки саме вони відображають механізми змін політичної культури, що особливо актуально для сучасної України, що перебуває в умовах політичного транзиту.

Мова, перш за все йде про політичну культурогенезу – процес народження нових форм політичної культури і їх інтеграції в соціально-політичну практику, а також формування нових систем і конфігурацій політичної культури. Культурогенеза – процес, що протікає постійно протягом всієї політичної іс-

торії суспільства (людства в цілому) і відображає, перш за все адаптовані можливості політичної культури, її пластичність.

Процес політичної культурогенези реалізується в процесі безпосередньої практики, котра передбачає той чи інший ступінь участі політичних суб'єктів в політичних процесах (як спільних, так і особистісних). Тобто він пов'язаний з діяльним, творчим аспектом політики. Саме тут найяскравіше проявляється адаптивність політичної культури. Політична діяльність, як будь-яка форма діяльності ґрунтується на відповідній системі потреб та інтересів суспільства.

Тобто, суть культурогенези стосовно політичної культури полягає в процесі її постійного самооновлення не лише за допомогою методу трансформаційної зміни вже існуючих форм і систем, але й шляхом виникнення нових політико-культурних феноменів, не існуючих в політичній культурі в минулому. Культурогенеза не є одноразовою подією походження політичної культури епохи формування політичних форм буття людства, а є процес постійного породження нових політико-культурних явищ суспільного життя суспільства.

Для розуміння суті і механізмів здійснення політико-культурних процесів, а також конкретно-історичних форм їх втілення важливо також вивиснити, чим детермінується політико-культурний розвиток. В антропологічних дослідженнях відзначено, що, з одного боку, людині і суспільству притаманні трепетне відношення до власної культури, прагнення до її збереження, відтворення в якісно незмінному вигляді. Культура розуміється в даному випадку як імунітет суспільства. Вона відкидає інновації, якщо вони не відповідають основним параметрам культури. Інновації сприймаються як загроза існуванню суспільства. Але, з іншого боку, розвиток культури – об'єктивний процес, і культурні зміни (поряд з константними елементами культури) також необхідні для адаптації суспільства до змінності умов буття. Динамічна модель політичної культури дозволяє зняти наявну "видиму" суперечність, на основі якої в Україні протягом тривалого часу "ламаються списи" між "традиціоналістами" і "модерністами". Автор вважає, що вироблення, витворення культури взагалі і політичної культури, зокрема, із збереженням всіх її основних параметрів в тому чи іншому вигляді (актуалізовану чи у вигляді пам'ятників культури) дійсно є універсальною закономірністю розвитку політичної культури. Динамічна модель політичної культури не суперечить цій закономірності, але не акцентує, що політична культура включає в себе в якості саме константних елементів параметри постійної зміни як адаптації до умов, що змінюються, що можна оцінити як основу для самовдосконалення політичної культури. Іншими словами, потенції розвитку політичної культури закладені в самій структурі.

Таким чином, розвиток політичної культури детермінований притаманними їй параметрами різного рівня: архетипічного (постійного, інваріантного, ідентифікаційного), атрибутивного (надісторичного), утилітарно-історичного (варіативного, змінного). При цьому утилітарно-історичні детермінанти характеризують процес розвитку політичної культури, а архетипічні і надісторичні елементи політичної культури створюють фон цьому процесу, визначаючи якість і теми (прискорення чи уповільнення) змін.

СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Останнім часом в політиці ми все рідше зустрічаємо колись невід'ємне від неї поняття "ідеологія". Яскравий зразок – це вибори. Здебільшого, видно, що люди голосують, не поглиблюючись в ідеологію політичних сил. На прикладі Великобританії або Сполучених Штатів Америки бачимо, що й самі політичні сили не апелюють до ідеології, що лежить в їх корінні. Не варто далеко йти, аби віднайти дану проблематику близькою до вітчизняних реалій.

Останні президентські й парламентські вибори в Україні показують, що люди голосували не за якусь ідею, а за конкретного лідера, не за ідеологічну партію, а за партію, яку репрезентує певна особистість.

Чим пояснити дану тенденцію в нашій державі та у світі? Можливо, люди стають аполітичними чи то є політично некультурними? А, можливо, причина закладена значно глибше? Аби з'ясувати це, я вирішив дослідити феномен політичної ідеології взагалі, а разом з ним і поняття деідеологізації. Чи є остання надуманою проблемою, а чи реальною закономірністю етапу розвитку суспільства.

У 1796 році граф де Трасі, будучи між іншим філософом раціоналістом, зачитав лист із проханням називати філософію глуду – ідеологією, або наукою про ідеї, з метою відрізнити її від стародавньої метафізики. В такому розумінні термін використовувався в епістемології і лінгвістичній теорії до початку ХХ ст.

Разом з тим, дещо інший сенс намагався спопуляризувати Наполеон Бонапарт напротивагу демократичним зауваженням, він визначав ідеологію як принципи Просвітлення. Внаслідок цього слово "ідеолог" отримало конотацію слова "революціонер", пізніше в негативному сенсі цього слова. За часів Наполеона слово "ідеолог" було образливим.

Багато хто з дослідників зауважує, що де Трасі розумів під поняттям "ідеологія" певний підтекст вознесіння чогось, зокрема – вознесіння власної, істинної концепції, тобто ідеологізація в сучасному розумінні.

Де Трасі вбачав використання терміну як позитивної оцінки об'єктів.

Говорячи про ідеологію, часто згадують Карла Маркса. Існує загальноприйнята опінія, що Маркс використовував поняття "ідеологія", виходячи з моделі Наполеона і Шатобріана, а не Дестю де Трасі. Він, навіть, стверджував, що його використання є більш менш таким як у Наполеона, а саме образливим.

В більшості випадків виділяють інтегративну, теоретичну, оціночну (аксіологічну) функції, функцію ідейного оволодіння суспільною свідомістю, цілерозуміння, формулювання мети, створення позитивного образу, освітньо-виховну, мобілізуючу, мотиваційну, прогностичну, захисну і соціально-організаторську функції.

Британська інтернет-енциклопедія зазначає, що ідеологія – це організована колекція ідей. Вона може розумітись, як всеохоплююча візія, як шлях бачення речей (світобачення) в здоровому сенсі так і у філософський тенде-

ніцях, або як блок ідей, запропонований домінуючим класом в суспільстві щодо впливу на інших. Основна мета ідеології полягає в тому, аби запропонувати зміни в суспільстві шляхом нормативного мислення. Ідеології – це системи абстрактного мислення (на відміну від "ідеації" – схильності до формування і сприйняття ідей), що апелює до публічних значень і це робить її центральним в політиці.

В епоху "модерніті", в 1970-х виникає концепція "кінця ідеологій". В наш час вже більшість схильється до того, що ідеологія – це всього на всього етап розвитку політики, і що в теперішньому столітті на її зміну приходять те, що слугуватиме збереженням комунікації масового суб'єкта із владою – маркетингові конструкції, або політична рекламістика.

Головною системоутворюючою конструкцією в матриці політичного життя є імідж. У часи панування ідеології виникла особлива страта ідеологів, нині ця страта трансформується у страту технологів. У свою чергу демократія набуває забарвлення інфократії.

Російський вчений Соловйов з рештою накреслює стрижневі схеми цієї еволюції. Епоха "модерніті" містила у собі такі ключові ознаки як групова ідентифікація – груповий інтерес – ідеологія – боротьба – ідеологи – партії – відносини правлячих еліт і громадянського суспільства – політична демократія.

Сучасність: індивідуально-культурна ідентифікація масового суспільства – інформаційний підхід – політична рекламістика – політична режисюра – політичні технологи – технотелемедіуми – відносини демократії – постдемократія (інфократія.)

Еволюція ідеології таким чином несе за собою еволюцію політики як такої.

Д.В. Галицька, ліц., УГЛ КНУТШ, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ШВЕДСЬКОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Королівство Швеція вирізняється серед інших країн високими економічними та соціальними досягненнями. За обсягом соціальних послуг воно посідає одне з перших місць у світі, а за рівнем життя випереджає майже всі інші держави. Зі становленням Швеції як однієї з найрозвиненіших країн виник термін "шведська модель". Шведські досягнення можна пояснити як особливостями історичного розвитку цієї країни, специфічними рисами національного характеру, так і загальними законами економічного та політичного розвитку. У широкому розумінні шведська модель – це весь комплекс соціально-економічних і політичних реалій країни: високий рівень життя, масштабність соціальної політики. Треба також зазначити, що поняття "шведська модель" не має однозначного трактування.

Шведська модель "держави загального добробуту" ґрунтується не на ліквідації приватної власності та радикальній зміні способу виробництва, а на здійсненні державної функції перерозподілу національного доходу відповідно до пріоритетів суспільних потреб із метою досягнення більшої соціальної рівності та більшої соціальної справедливості [Горохова К.Г. Государство благосостояния: шведская модель. – М.: Знание, 1989].

Потрібно підкреслити, що шведська модель (Швеція, Норвегія, Фінляндія та інші країни) – найбільш соціалізована модель, тобто економіка найбільшою мірою працює на задоволення потреб членів суспільства. Вона відзначається надзвичайно високою часткою ВВП, яка розподіляється через бюджет (понад 50 %), акумулюванням у руках держави значних фінансових ресурсів, домінуванням ідеї рівності та солідарності в здійсненні соціальної політики, активною упереджувальною політикою, профілактичними заходами у сфері зайнятості, жорсткою політикою доходів, високим рівнем соціального захисту населення, що забезпечується в основному за державні кошти. Тут соціальна політика тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, яке має чітко виражену соціальну спрямованість, тобто соціальна політика виступає як мета економічної діяльності держави. Суть шведської моделі дуже точно визначив Інгвар Карлссон – відомий політик та один із засновників соціал-демократичного руху. "Не змінюючи форму власності, ми прагнемо обмежити право власників капіталу на контроль і управління економікою. З одного боку, прямим законодавством, з іншого – заходами, що підсилюють вплив найнятих робітників" [Прес-служба. Наша газета+ – www.sdpuo.com. – 22.10.07].

За допомогою податкової та соціальної політики держава перерозподіляє значну частину результатів виробництва з метою скорочення розриву в доходах різних груп населення. У соціальній політиці країни дуже помітні дві домінуючі мети: повна зайнятість і вирівнювання доходів. Регулювання трудових відносин на національному рівні разом з організованою боротьбою працівників за свої права привели до того, що шведські профспілки реально впливають на економічну політику не окремих підприємств, а держави загалом. Соціальна політика Швеції в галузі оплати праці пронизана ідеєю рівності. Основне гасло тут – "рівна зарплата за рівну працю" – означає, що для встановлення зарплати нормою мають бути тип і природа праці, а не різна прибутковість фірм і галузей.

Відповідно до шведської моделі зайнятість населення – найважливіший пріоритет в економічній політиці. Фактичний рівень зареєстрованого відкритого безробіття в Швеції за світовими стандартами надзвичайно низький – приблизно 2 %. Один із найважливіших елементів шведської соціальної політики загального добробуту – соціальне страхування, мета якого – забезпечити людину економічним захистом у разі хвороби, при наданні медичної допомоги, народженні дитини і через старість, у зв'язку з нещасними випадками та професійними хворобами. Напевно, найбільшим досягненням соціал-демократів, які перебувають при владі вже не один десяток років, є те відчуття захищеності, яке має кожен швед. І це один з основних стовпів "шведського соціалізму". У політиці тут представлені всі прошарки суспільства. Незважаючи на те, що Швеція домоглася в розв'язанні економічних і соціальних проблем суспільства більшого, ніж більшість колишніх радянських держав, шведські соціал-демократи називають свою країну не соціалістичною, а суспільством соціальної демократії. Пріоритетом цього суспільства є створення нормальних умов для найнезахищеної його частини. З іншими прошарками суспільства уряд соціал-демократів будує свої відносини на принципах соціального партнерства.

Підсумовуючи все сказане, можна скласти рецепт шведської моделі: політична демократія плюс провідна роль держави в регулюванні економіки, плюс сильна соціальна політика, плюс незалежні профспілки.

В.А. Гапоненко, асп., КНТШУ, Київ
Gaponenko83@volicable.com

ПРІОРИТЕТ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СВОБОДИ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

В Україні вже тривалий час здійснюються політичні реформи. Проте, односторонньо сверджувати, що вони дали позитивний результат та закріпили демократію у нашій країні, було б передчасно. Проголошені принципи залишаються деклараціями.

На нашу думку, це можна пояснити невідповідністю рівня розвитку індивідуальної свободи впроваджуваним інститутам та процедурам. Історія розвитку людської цивілізації доводить, що політична система розвивається в залежності від об'єктивних умов на основі провідної в суспільстві концепції свободи. Демократія – одна з історичних політичних форм, що виникає та розвивається з метою забезпечення свободи підприємницької діяльності, особистої ініціативи та захисту інтересів окремого індивіда. Іншими словами демократія є свободою в інституціоналізованому вигляді. Тобто, зі зміною історичних обставин трансформується розуміння свободи, а відповідно до уявлень про останню еволюціонує політична система в цілому або окремі її інститути.

У нашій державі за зразок політичних реформ береться ліберальна модель демократії західноєвропейських країн. Натомість, не враховується той факт, що цей різновид політичної системи сформувався внаслідок специфічних соціальних умов та базується на індивідуальній свободі. У пострадянських країнах, та Україні зокрема, розуміння свободи як індивідуальної ініціативи, відповідальності, автономності та толерантності особи відсутнє протягом тривалого часу. І це стосується не тільки радянської доби, як зазвичай вважається. Імперська епоха на теренах сучасної України також позначилась пріоритетом групових або загальнодержавних, а не індивідуальних інтересів, прагненням до рівності в умовах державного протекціонізму, а не свободи підприємницької діяльності. Цю точку зору можна підтвердити результатами досліджень російського політолога І. Пантіна [*Пантин И.К. Драма противостояния демократия/либерализм в старой и новой России // Полис. – 1994. – № 3. – С. 75–94*].

Варто відзначити, що навіть Доба козаччини просякнута ідеалами колективізму та демократичної рівності, колективної, а не індивідуальної свободи.

В сучасній Україні індивідуальна свобода також не може бути основою ліберальної демократії, оскільки у перехідних суспільствах відсутні стабільні норми свободи, а тому вона сприймається як вседозволеність та сваволя, а не вільна реалізація власних здібностей та задатків. Над свідомістю як пересічних громадян, так і політичних лідерів тяжіють пережитки радянської доби, серед яких схильність до державного патерналізму та соціально-економічної рівності (напротивагу індивідуальній незалежності та формально-юридичній рівності у західноєвропейських державах).

Тому застосовувати для політичних перетворень в Україні ліберальну, або будь-яку іншу концепцію демократії, як універсальну, помилково та у деяких випадках навіть загрозово. Модель політичної системи та сукупність реформ для її реалізації, можуть бути створені лише за умови врахування специфіки політичного мислення громадян.

Сказане, означає, що незакінченість та неефективність здійснюваних в нашій державі реформ політичної системи обумовлені їхніми хибними пріоритетами та спрямованістю. Адже, незалежно від розстановки важелів впливу гілок влади, незмінною залишається невідповідність політичних інститутів та процедур рівню свободи в суспільстві. Це дає підстави стверджувати, що політична реформа має бути більш тривалою у часі та стосуватись змістовних, а не формальних характеристик. Тобто, державні заходи в галузі розбудови демократії мають передбачати створення умов для вільної легальної діяльності, політико-правової освіти, формування демократичного стилю поведінки, віри в цінність демократичних принципів, бажання захищати свої права, виховання активної громадянської позиції, демократичних традицій та правил гри.

Що ж до суто інституційних перетворень, то вони не впливають на політичні відносини докорінно і фактично є боротьбою владної еліти за повноваження. Негативною також є тенденція використання політичної реформи як засобу маніпулятивного впливу на громадську думку. Його можливість обумовлена відсутністю демократичного мислення, що в решті призводить до зневіри пересічних громадян у можливості змін, абсентеїзму і лише гальмує трансформаційні процеси.

Тобто, для подальшого ефективного державного будівництва необхідно усвідомити, по-перше, що немає універсальної моделі політичної системи. По-друге, функціонування політичних інститутів та процедур залежить від сукупності суспільних факторів, що узагальнено відображаються у мірі розвитку і різновиді свободи.

Отже, тільки за умови розробки моделі політичної системи, адекватної індивідуальній свободі, можна сподіватись на успіх політичних реформ.

М.П. Глушко, студ., КНУТШ, Київ
8600GTS@ukr.net

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Сучасна філософсько-політична думка розрізняє два основні теоретичні вектори співвідношення політики і моралі. Засновником однієї теоретичної традиції вважається Арістотель, іншої – Н. Макіавеллі. Розмежування цих напрямків визначається рівнем теоретичного осмислення цих понять у вимірі їх співвідношення. Так, у межах філософської системи Арістотеля пропонується синтетичний підхід до визначення сутності цих феноменів, а у Макіавеллі – абсолютне їх протиставлення.

Видатний представник німецької класичної філософії І.Кант, формулюючи власне бачення цієї проблематики, є послідовником арістотелізму. Як і

Арістотель, Кант намагався поєднати політику і мораль. Адже важливу роль у його практичній філософії відіграє поняття обов'язку як основи соціально-політичної гармонії.

За Кантом, мораль відіграє роль теоретичного правознавства, а політика виступає у якості її практичної частини. Тому політичний діяч, за кантівською логікою, має керуватися як суто політичними принципами, так і моральними. З точки зору німецького філософа, політика як соціальний інститут тільки виграє від врахування та дотримання моральних принципів і засад.

У російській філософії спроба обґрунтування єдності політики та моралі здійснена В. Соловйовим, який наполягає на потребі відмови від політичного егоїзму. Він наголошує на актуалізації принципу солідарності, що на противагу індивідуальним політичним інтересам, має виступати у якості основи політичного життя суспільства.

Сучасні теорії правової держави, що спираються на примат права над законом, тобто вводять принцип морально-правового осмислення політичної діяльності, значною мірою завдячують своїм формуванням та розвитком історичній традиції, що бере початок від Арістотеля. Хоча здебільшого сучасна політична думка, спираючись на теорії правової держави, разом з тим продовжує розмежовувати політику та мораль як різні сфери соціальної активності.

Отже, міра розвитку осмислення теоретичного і практичного співвідношення політики і моралі у межах концепцій правової держави є неоднорідною. Досить часто наголошується на потребі орієнтації політика на дотримання, у першу чергу, інтересів як рушійної сили політичного життя. А спроби поєднання політичного і морального набувають значення оксюмору, тобто фактично зводяться нанівець констатацією їх практичної недоречності.

Х.О. Голинська, асп., КНУТШ, Київ
chrystyna_holynska@yahoo.com

БРИТАНСЬКА МОДЕЛЬ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗАРУБІЖНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Відповідальність влади за здійснення політики – одна із базових передумов демократії та визначальна складова її ефективності. Через стабільні інституції, вибори та конкуренцію партій демократія приводить владу у відповідність із преференціями громадськості. Партії – визначальна ланка у цьому процесі, представляючи виборцям свої пріоритети політики і, у разі перемоги, втілюючи їх в життя. Тривалі традиції демократії та партійної відповідальності як її невід'ємної складової знайшли своє відображення і в політичній науці західних країн. Тут розробляються дві основні моделі партійної відповідальності, які умовно можна назвати "британською" та "американською".

Основою британської моделі партійної відповідальності є сильний однопартійний уряд, сформований партією більшості у парламенті. Здійснення урядової політики та її законодавче забезпечення покладається на цю партію, яка несе повну відповідальність перед виборцями. Партії за таких умов сильні та дисципліновані, із високим рівнем внутріпартійної демократії та діють на підставі своїх

партійних платформ. Ці платформи дають виборцям чіткі уявлення про політичний курс партії та її бачення майбутнього держави, оскільки саме на їх основі електорат робить свій вибір, враховуючи також історію діяльності партії у владі. Після виборів партія-переможеця працює над виконанням обіцянок передвиборчої кампанії, а партія, яка програла, критично оцінює діяльність уряду і намагається продемонструвати переваги своїх альтернатив політики.

Британська модель партійно-політичної відповідальності аналізувалась ще на початку ХХ ст. Так, А. Лоренс Лауелл, американський вчений, президент Гарвардського університету у 1909-33 рр. стверджував, що монолітні, дисципліновані і відповідальні партії характерні лише для такої політичної системи, метою якої є зосередження усіх повноважень у руках обраної народом більшості. В США, на протипагу цьому, основним конституційним принципом є не лише прийняття рішень більшістю, а й неодмінне гарантування при цьому прав меншості через недопущення концентрації влади в руках однієї групи громадян чи партії, яка представляє їх інтереси. Така система, вважає він, має свої переваги, проте не забезпечує відповідальність партій тією мірою, якою вона забезпечена у британській системі.

На початку ХХ століття цю тему продовжив професор політології Принстонського коледжу, згодом – його президент, Вудро Вільсон, який розробив доктрину відповідальної влади партій. Він пропонував проведення значних інституційних реформ, які б встановили близькі зв'язки між виконавчою та законодавчою владою на взірець британської системи кабінету, проте, враховуючи національні особливості та політичні традиції США, він пропонує розмістити у центрі не парламент, а президента як виразника громадської думки та послідовного національного лідера.

Проте, основні дискусії як в американській, так і в британській політичній науці розпочались після виходу у 1950 р. Звіту "На шляху до більш відповідальної двопартійної системи", виданого Комітетом із політичних партій Американської Асоціації Політичних Наук. Комітет визначає партійну відповідальність як відповідальність обох партій перед громадськістю, яка реалізується через вибори. Партії мають розробляти та представляти програми, які зобов'язують виконати і для виконання яких володіють достатньою внутрішньою єдністю. Партія, яка отримує більшість у парламенті, формує уряд для втілення свого політичного курсу в життя. Опозиційна ж несе відповідальність за власну діяльність у Конгресі, за формування громадської думки та розвиток альтернативних політичних курсів та програм. Важливо, щоб опозиція була ефективною, залишаючись при цьому відповідальною, оскільки безвідповідальна опозиція є небезпечною для політичної системи в цілому.

Після публікації Звіту з'явились чимало коментарів до нього. Здебільшого, вчені критикували його тези, захищаючи американську політичну систему та партії. Проте, були висловлені і твердження на підтримку Комітету. Так, Джеймс Сандквіст, американський вчений та політичний консультант, вважав, що влада буде відповідальною лише, якщо Президент, Сенат та Палата представників дійдуть згоди, а передумовою цього є контроль однієї партії за трьома центрами влади. Політика функціонує на основі конкуренції партій, які виборюють владу за допомогою своїх програм. У випадку розділеного правління,

притаманного США (одна із партій отримує президентську посаду, а інша – більшість у Конгресі) така здорова конкуренція перетворюється у нездорову боротьбу між органами влади. Президент та Конгрес намагаються дискредитувати одне одного, що стає причиною втрати довіри громадськості до політики та політиків загалом. Якщо опозиційна президенту партія контролює Конгрес, перед ним постає дилема: ветоувати її законопроекти, показуючи свою неконструктивність, чи схвалювати їх, сприяючи її перемозі на наступних виборах. У будь-якому із цих випадків відповідальність за владу буде розмитою.

Таким чином, на сучасному етапі світової історії, коли влада в кожній країні зустрічається із значними складнощами як і внутрішній, так і в зовнішній політиці, небезпечним є існування без відповідальної партійної системи, яка б допомагала нації визначати її основні пріоритети та формулювати загальний політичний курс для влади в цілому. Однією із моделей реалізації партійно-політичної відповідальності є британська, яка характеризується концентрацією усіх владних повноважень у руках партії, яка перемогла на виборах до парламенту. Це сприяє структуруванню політичного простору та ідентифікації виборців із певними політичними силами, а отже, дозволяє чітко визначити суб'єкт відповідальності та цю відповідальність застосувати. І хоча британська модель партійної відповідальності є лише одним із варіантів та має певні недоліки, вона все ж залишається предметом розгляду західної політичної науки і до сьогодні.

В.М. Головка, студ., ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Харьков
dvoldemar@mail.ru.

РЕФОРМИРОВАНИЕ ИЗБИРАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ: ПЕРЕХОД К ПРОПОРЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ ОТКРЫТЫХ РЕГИОНАЛЬНЫХ СПИСКОВ?

Одной из причин перманентного политического кризиса, наступившего в Украине после апрельских парламентских выборов 2006 года, большинство экспертов и представителей политического истеблишмента называют введение жесткой пропорциональной избирательной системы, в которой используются закрытые партийные списки. Подобное новшество сыграло отрицательную роль в электоральном процессе, полностью нивелировав и без того ничтожное влияние граждан на формирование перечней кандидатов и всецело подчинив потенциальных парламентариев воле партийного руководства (последнее еще более усугубилось принятием закона об императивном мандате).

В связи с этим, все чаще высказываются идеи о переходе с существующей на данный момент системы к пропорциональной системе открытых региональных списков, которая подразумевает разделение страны на определенное количество избирательных округов, среди которых распределяются места в законодательном органе в соответствии с количеством населения и персонализацию голосования (подразумевается, что в данном случае избиратель голосует не за политическую партию в целом, а за одного конкретного кандидата из её списка). При этом итоговое количество представителей партии в парламенте зависит от общего числа голосов, поданных за выдвинутых ею кандидатов, а персональный – от количества набранных кандида-

тами голосов по отдельности. Подобная модель привлекательна тем, что, с одной стороны, позволяет получить четко структурированный по партийному признаку парламент, поддерживая при этом роль политических партий как одного из основных институтов демократического общества, а с другой, укрепить обратную связь между парламентарием и избирателем.

Характерным примером такой избирательной системы является избирательная система современной Польши. Страна состоит из 16 воеводств, в рамках которых создан 41 избирательный округ. В каждом из этих округов распределяется от 7 до 19 мест в нижней палате (Сейме, общим числом 460 депутатов) и от 3 до 13 мест в верхней палате парламента (Сенате, общим числом 100 представителей) в зависимости от количества населения в округе; выборы в обе палаты проходят одновременно. Избирательные списки формируются партиями и блоками, при этом количество кандидатов не ограничивается, а их фамилии расположены в произвольном порядке (такая практика является одним из важнейших рычагов влияния партийного руководства на формирование избирательных списков – как правило, в начале списка располагаются фавориты партийных лидеров или основные спонсоры предвыборной кампании в том или ином округе [Бойко Н. Ілюзія вибору. – <http://www.pravda.com.ua/news/2007/7/17/61562.htm>]). В ходе голосования избиратель вправе отметить в бюллетене одного кандидата в Сейм и трех в Сенат, при этом кандидаты в Сенат получают мандат простым или рейтинговым большинством голосов, в то время как прохождение кандидата в Сейм зависит не только от его персональных результатов, но и от общего партийного результата. При этом проходной барьер установлен на уровне 5 % для отдельных партий и 8 % для блоков и коалиций, но в настоящее время ведутся активные разговоры об его изменении. Также среди представителей политической элиты Польши обсуждается вопрос о некоторой модернизации модели голосования, а именно о введении одномандатных мажоритарных округов для выборов в Сейм.

Приведенная в качестве примера модель избирательной системы, с некоторыми оговорками, вполне может стать реальной альтернативой существующей в Украине, однако не стоит чрезмерно преувеличивать её достоинства. Как уже было указано выше, при использовании системы открытых региональных списков в её польском варианте роль партийного руководства ослабляется существенно: за ним остается исключительная прерогатива выдвижения кандидатов и расстановки их фамилий в бюллетене, что не ничуть уменьшает зависимость рядовых депутатов от воли лидеров партии, а внутривыборная конкуренция увеличивается незначительно. Переход к алфавитным спискам может частично решить эту проблему. В Украине же введение подобной избирательной системы, на наш взгляд, затруднено еще двумя существенными факторами: отсутствием полноценных политических партий в традиционном их понимании (все партии в Украине являются нomenклатурными, клановыми образованиями или простыми группами интересов) и слабо развитым местным самоуправлением. Из этого следует, что осуществлять переход к рассмотренной модели следует только в комплексе с административно-территориальной и полноценной конституционной реформой. Без этого преобразование избирательной системы в подобном ключе представляется нецелесообразным.

СУЧАСНИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ ПІД КУТОМ ЗОРУ КЛАСИЧНОГО МАРКСИЗМУ

Лібералізм зародився як ідеологія буржуазії у XVII ст. і остаточно оформився як ідейно-політична доктрина до середини XIX ст. В його основі закладена ідея свободи особистості, що захищається правом на приватну власність, гарантом якої, в свою чергу, виступає держава, яка розглядалась як неминуче зло. Але право власності розглядалось лібералізмом не само по собі, а при умові використання тих активів, якими ти володієш. Малось на увазі, що якщо ти, наприклад, володієш землею, то вона повинна працювати, нею не можна просто володіти [Локк Дж. Сочинения : в 3 т. – М.: Мысль, 1988. – Т. 3. – С. 279–280]. Також однією з основних ідей лібералізму є віра у вільний ринок, який приносить всім користь.

Проте якщо розглядати лібералізм з марксистської точки зору, то можна сказати, що це є класовий проєкт. Проєкт класу експлуаторів, який нав'язується завдяки ЗМІ свідомості інших класів. Прихильність лібералізму, а саме його сучасна версія – неолібералізм, завоював серед широких кіл завдяки прагненню людей до особистої свободи та бажання позбавитися від державного контролю. Теоретик лібералізму Дж. Локк писав, що свобода існує там, де кожен визнається "власником своєї особистості", свобода в остаточному підсумку є запереченням політичного рабства або деспотизму [Кирилюк Ф.М. Історія політології : Підручник для ВНЗ. – К.: Знання України, 2002. – С. 480]. А Джон Стюарт Міль писав, що свобода це передусім свобода думки й дослідження, свобода дискусії, свобода від тиску громадської думки на тих елементів суспільства, що думають інакше [Себайн Дж. Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки : Пер. з англ. – К.: Основи, 1997. – С. 616–617, 620]. Але у 70-ті роки XX ст. сталася підміна понять. Під особистою свободою фактично стала розумітися свобода споживання. З іншого боку ідею особистої свободи пов'язали з ідеєю особистої відповідальності. І саме завдяки цьому держава вже не відчувала відповідальності у сфері соціального забезпечення, охорони здоров'я і т.д. Західні країни отримали повністю приватизовану систему соціального забезпечення. Це призвело до того що зараз наприклад в США 40 млн. людей не мають медичного страхування, тобто фактично не мають доступу до медицини. Так що зараз у західних країн ми спостерігаємо досить специфічну свободу – свободу споживання. Таке розуміння свободи було передусім вигідним для класу експлуаторів, для яких відмова держави від своїх соціальних функцій є чинником збагачення, через зменшення податкового тиску. Основні неоліберальні реформи, що проводились в світі передусім спрямовані на звільнення капіталу від будь-яких обмежень та на зменшення податкового тиску. Неолібералізм як і класичний лібералізм вважає, що держава має виконувати роль "нічного сторожа". Неолібералізм нав'язує думку, що існують об'єктивні закони ринку(ті в які вимагають найменшого втручання держави) – насправді це лише ідея звільнення капіталу.

Якщо подивитися на світову систему з марксистської точки зору, то вона є нічим іншим як втіленням імперіалізму, агресивного імперіалізму, який не зустрічаючи опору витягує всі можливі ресурси. Імперіалізм яскраво представ-

лений Великою сімкою. Лібералізм (неолібералізм), як засіб імперіалізму, просто нав'язується не лібералізованим країнам. Це робиться для того, щоб зняти обмеження, що заважають великому капіталу грабувати природні ресурси країн. В світі створені інститути, що відповідальні за економіку у лібералізованому світі. Одним з головних є СОТ (світова організація торгівлі) справжня задача якої не гарантія, як стверджується, "свободи ринків", а захист монополій Великої сімки і встановлення систем виробництва для периферії, як функції від основної потреби (захисту монополії). Інші аналогічні інститути здійснюють політичний контроль, зокрема НАТО, який замінив собою ООН, як рупор світової громадськості. Досить жорстким проявом імперіалістичної реальності є систематичне здійснення США військового контролю над світом.

Один з механізмів дії неолібералізму в світі полягає в тому, щоб змусити різні країни конкурувати між собою (навіть між країнами Великої сімки). Наприклад у Франції, в якій є досить сильні соціальні традиції, проблема полягає в тому, щоб залишитися конкурентоздатною в світі, який все більше лібералізується. В середовищі країн з неоліберальною економікою, країна економіка якої організована інакше, піддається колосальному тиску. Франція ж, як країна, в якій неоліберальні реформи повністю не проводилися, піддається такому тиску. Якщо Франція хоче успішно конкурувати з іншими неоліберальними системами, їй доведеться проводити в себе неоліберальні реформи – скорочувати інвестиції у соціальні програми, збільшувати пенсійний вік, зменшувати мінімальну заробітну плату і т.д.

На сьогоднішні у неоліберальній ідеї є лише один шлях розвитку – це рух до більш авторитарних політичних структур, за допомогою яких правлячі еліти зможуть укріпити своє положення. Ми вже бачимо такі елементи на прикладі США – імперський стиль управління, який використовує Джордж Буш, розмови про встановлення глобального контролю, і численні кроки, що насправді обмежують особисту свободу.

Проте у самого лібералізму є інший варіант – відродження демократії, що заснована на Кейнсіанських принципах, а саме теорії "регульованого капіталізму", згідно якої держава має відмовитися від ролі "нічного сторожа" і стати дієвим регулятором соціально-економічних відносин.

*О.В. Горбняк, студ.,
Кам'янець-Подільський національний університет,
Кам'янець-Подільськ
Jabeniaolia2005@rambler.ru*

ФЕНОМЕН ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У сучасних умовах глобалізації й соціальної трансформації функціональна роль громадянського суспільства стає більш вагомою й універсальною за своїм впливом на життя суспільства.

Проблема розвитку і становлення громадянського суспільства особливо постала в останні роки. У зв'язку з переходом України до демократичних засад розвитку і здобуттям незалежності виникла потреба в обґрунтуванні цілої низки складних питань.

У політичній науці найчастіше під громадянським суспільством розуміється "сфера спілкування й солідарності, спонтанної самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій громадян, яка захищена необхідними законами від прямого втручання і регламентації з боку держави" [Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і політика / А. Колодій, Л. Климаська, Я. Космина, В. Харченко. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – С. 380].

Не кожне суспільство можна назвати громадянським, тобто суспільством із достатньо розвинутими економічними, культурними, правовими і політичними відносинами між його членами, незалежним від держави, але взаємодіючим із нею.

Сучасні уявлення про громадянське суспільство є результатом їхньої тривалої еволюції в історії соціально-філософської і політичної думки, чим і пояснюється їх різноманіття і суперечливість. У теоретичних дослідженнях громадянського суспільства можна виділити дві основні інтерпретації його сутності, два різних розуміння цього поняття.

Найбільш традиційною стала точка зору, відповідно до якої громадянське суспільство з'являється з виникненням приватної власності і держави. Поняття "громадянське суспільство" використовується тут для характеристики певного стану суспільства й ототожнюється з державою особливого типу, у якому юридично забезпечені і політично захищені основні права і свободи особи, в силу чого воно може вважатися цивілізованим, тобто громадянським суспільством. Друге тлумачення громадянського суспільства пов'язане з уявленням про нього як про певну сферу суспільства – сферу недержавних відносин і структур [Політологічний енциклопедичний словник : Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – С. 79].

Хоча більшість дослідників вважають, що громадянське суспільство – суто європейське надбання, з проведених досліджень можна виснувати, що громадянське суспільство – це реальність не лише Західного суспільства, а одна з головних ознак цивілізованого світу в цілому.

Формування і розвиток громадянського суспільства в Україні сьогодні є досить актуальним питанням і потребує особливої уваги, оскільки відбувається поетапно і потребує залучення громадян.

У перші роки незалежності відбувалось організаційне й інституційне оформлення громадянського суспільства. Виникло ряд асоціацій, об'єднань, громадських організацій, нові профспілки, фонди тощо. Поступово формувалися й інші елементи громадянського суспільства, а саме: ринкова економіка, незалежні ЗМІ, різноманітні добровільні організації, кризові центри та ін. Стимулюючим чинником щодо їх формування і розвитку стала офіційна політика, згідно з якою в сучасних умовах розбудова громадянського суспільства виступає важливою метою і завданням, а політико-правовою основою формування громадянського суспільства стала законодавча база.

Так, у зв'язку з еволюційним розвитком було розроблено цілий ряд позицій, яких слід дотримуватися і навіть запропонована одна з моделей розвитку України – політична демократія на базі конкурентно-ринкової економіки з різними рівноправними формами власності [Громадянське суспільство в су-

часній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / За заг. ред. *Ф.М. Рудича*. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – С. 90]. Вона найбільше поширена в розвинутих країнах Європи і Америки, хоча національні моделі відрізняються за соціальною складовою, тобто у тому, наскільки забезпечені соціальні права громадян.

Названа модель передбачає чітке функціонування політико-правової системи, стабільність економічних і соціальних інститутів, розвинену багатопартійність і дотримання прав і свобод громадянина. Ця ж модель включає в себе сегмент інститутів громадянського суспільства, утвердження в суспільстві права на самоорганізацію громадян і утвердження моральних принципів, які визначають справедливий взаємовідносини громадян і держави, а також норми поведінки громадян у суспільстві.

Процес побудови громадянського суспільства в Україні є досить складним і суперечливим, оскільки його формування залежить від позицій держави, готовності влади поділитися своїми повноваженнями з суспільством. Тому сьогодні досить важлива роль у вирішенні завдань, що постали перед суспільством, належить державі. І перед нею стоїть завдання формувати державу як інститут для розвитку громадянського суспільства, оскільки без партнерських стосунків не може сформуватись ні потужна правова держава, ні громадянське суспільство.

Таким чином, необхідно сприяти налагодженню взаємного публічного діалогу держави і суспільства, забезпечити інституціоналізацію взаємодії державних органів з громадськістю, активізація широкої участі громадян у прийнятті й реалізації рішень на всіх рівнях, запровадити регіональну співпрацю громадян і органів місцевого самоврядування у різних в сферах діяльності, вдосконалити правову та громадянську освіту як посадовців, так і населення загалом.

В Україні основним чинником формування громадянського суспільства, що ґрунтується на законодавчій базі, яка певною мірою сприяє трансформації свідомості кожного громадянина і чиновника, їх громадянської позиції, необхідності особистої ініціативи є органи самоорганізації населення, так званій "третьої сектор", тобто громадські організації, що забезпечують взаємодію місцевої влади та підприємницьких структур [Третій сектор в Україні: проблеми становлення / *М.Ф. Шевченко, В.А. Головенько, Ю.М. Галустян* та ін.; Укр. ін-т соц. досл. – К., 2001. – С. 7–8].

Таким чином, незважаючи на складну політичну ситуацію, важке економічне становище, складнощі періоду розбудови української державності, процес відродження та становлення громадського суспільства в Україні продовжується. І на даний час він характеризується новими якісними особливостями.

М.Г. Гордієнко, доц., НУДПСУ, Ірпінь
mgordo@bigmir.net

КАТЕГОРІЯ ІНТЕРЕС ЯК РУШІЙНА СИЛА ПОЛІТИКИ

Концептуальні засади існування національної держави визначаються системою інтересів суспільства. Демократична модель політичного устрою

передбачає забезпечення і розвиток інтересів широкого спектру, починаючи від життєвих потреб індивідів, і закінчуючи професійними, культурними, політичними інтересами етносів. У політично структурованому суспільстві одні інтереси відображають тривалі і фундаментальні тенденції існування соціальних спільнот – це інтереси класів, націй, суспільства в цілому. Інші, приватні інтереси, відображають специфіку суспільних відносин між соціальними групами та індивідами. Врегулювання інтересів різного рівня відбувається у політичній площині. Політику часто розглядають як продовження специфічними засобами світоглядних, ідеологічних, корпоративних настанов і програм, теоретичних і емпіричних поглядів на суспільство та його устрій, що відображають інтереси і домагання різних соціальних структур. Політика – це не лише механізм класового панування, пригнічення одних соціальних груп іншими, а й засіб організації, підтримання порядку і цілісності в суспільстві, узгодження інтересів спільнот, верств, націй, встановлення їх динамічної рівноваги, вирішення соціальних суперечностей. Демократична влада має не стільки приборкувати агресивну стихію конкуруючих соціальних суб'єктів, скільки створювати належні умови для реалізації своїх інтересів якомога ширшим верствам населення.

Процес еволюції людської цивілізації – це постійна боротьба різних соціальних сил за право здійснювати свої групові інтереси, які впливають на організацію державної діяльності, радикально змінюють спосіб життя й систему цінностей громадян. Потреба у задоволенні своїх інтересів є рушійною силою політичної активності людей. Поняття "інтерес" слід розуміти як об'єктивно зумовлений мотив діяльності індивідів чи соціальних спільнот, націлений на досягнення певної мети. На відміну від потреб, які властиві й тваринному світу, людські інтереси не обмежуються простим їх задоволенням, а прагнуть апелювати до соціальних установ, владних структур, державних органів. У політичних координатах поняття "інтерес" має фахово вивчатися і емпірично усвідомлюватися. Переживши світові війни, ядерну гонку озброєнь, терористичні атаки людство переконується, що агресивні інтереси в політиці несуть реальну загрозу для його існування. Тому пріоритетними інтересами сучасного світу є забезпечення національної стабільності, підвищення соціального захисту людей, вирішення глобальних проблем.

З'ясування поняття інтересу в політичному вимірі – це досить складне і актуальне завдання, яке дозволяє зрозуміти сенс і логіку діяльності політичних сил, прогнозувати розвиток соціальних подій і явищ. Об'єктом політичного інтересу є владні відносини в суспільстві і механізми їх реалізації, політична діяльність партій, громадських рухів, організацій, лобістських груп, спосіб формування політичної еліти і лідерства, а також вся сукупність політичних процесів, явищ і подій, які сприймаються суб'єктами політики крізь призму можливості їх використання для досягнення своїх цілей. Ніщо у політичному світі не існує без інтересу. Але для практичної реалізації інтересу необхідно проявити волю, застосувати адекватні засоби, мати науково-методологічну підготовку. Концептуальні ідеї стосовно об'єкту нашого дослідження висловлює один із фундаторів школи політичного реалізму Г. Моргантау. Він вважає, що для сучасного світу характерна наявність протилежних інтересів і, як наслідок, конфлікт між ними. Учений зазначає: "Поняття інте-

ресу, що визначений в термінах влади, є об'єктивною категорією, хоча сам інтерес може й змінюватися. Однак поняття інтересу розкриває суть політики і не залежить від конкретних обставин, місця і часу. Згідно Фукуїдиду, "спільність інтересів є найбільш міцною сполучною ланкою як між державами, так і між індивідами". Ця думка була підтримана в XIX ст. лордом Солсбері, який вважав, "єдиним міцним зв'язком" між державами – це відсутність всякого конфлікту інтересів" [*Моргентау Г.* Политические отношения между нациями. Борьба за власть и мир // Политология : Хрестоматия / Сост. проф. М.А. Василик, доц. М.С. Вершинин. – М.: Гардарики, 1999. – С. 749]. Усвідомлення поняття інтересу дає змогу конструктивно осмислювати політичні процеси і діяти адекватно запитам громадян.

Формою реалізації політичного інтересу є суспільна діяльність, яка спрямована на завоювання, використання і утримання влади, здобуття матеріальних і духовних ресурсів. Починаючи з пізнього Відродження відбуваються процеси автономізації і секуляризації соціально-політичних процесів. Так, Н. Макіавеллі намагався відокремити реальні політичні інтереси від "метафізичних", моральних і релігійних основ. Звідси відома теза Н. Макіавеллі: "Правитель, якщо він хоче зберегти владу, має набути вміння відступати від добра і користуватися цим вмінням виходячи з необхідності" [*Макиавелли Н.* Государь. – М.: Планета, 1990. – С. 46]. Провідна ідея італійського мислителя полягає в тому, що зовсім не мораль чи релігія, а швидше інтереси, які зазвичай вважають негідними (користь, страх, жорстокість, утилітарний розрахунок тощо) мотивують поведінку правителя. Тобто успішність правителя визначається його вмінням узагальнити політичні інтереси соціальних верств і вибирати на їх основі таку лінію поведінки, яка має стати загальною метою та забезпечить пріоритетність національно-державних інтересів над регіональними, груповими чи особистими.

В ієрархії політичних цінностей національні інтереси є базовим поняттям. Вони набувають широкого застосування в політичній практиці починаючи з XVII ст. – часів утворення національних держав на теренах Європи. У теоретичній площині поняття "національні інтереси" визначаються як інтегральний вираз інтересів усіх членів спільноти, що об'єднані генетичною й культурною гомогенністю і реалізуються через політичну систему. Національні інтереси втілюються в намаганні представників якоїсь соціальної спільноти об'єднатися на основі спільності культури, мови, релігії, традиції, звичаїв та інших атрибутивних ознак. Національні інтереси мають динамічний характер. Як зауважує В. Кафарський, "зони актуалізації" національних інтересів дуже рухомі. Їх спрямування може бути сконцентроване як на економічній, так і на політичній чи духовній сфері. Учений наголошує: "На основі соціальної і політичної структури складається повна система інтересів. У "горизонтальному зрізі" це інтереси класів і соціальних верств, демографічних, конфесійних та інших груп, з яких складається нація. У "вертикальному зрізі" йдеться про сукупність інтересів, які зумовлені соціальною і політичною ієрархією нації, структурою її політичної системи. В широкому розумінні – це економічні, соціальні, духовні інтереси тощо. У більш вузькому політичному розумінні – це потреба мати такий політичний статус в системі інших народів, який створює оптимальні – для

національної спільноти, її політичних інститутів, еліт і провідників – умови для самоствердження і реалізації економічних, соціальних, духовних та інших запитів людей" [Кафарський В. Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 116]. Визначеність і усвідомлення національних інтересів є потужним фактором збереження цілісності суспільного організму.

У масовій свідомості українців ще немає чіткого визначення базових національних і політичних інтересів. У більшості наших громадян ще не сформувалася нова соціальна самоідентифікація. Тому в сучасному українському суспільстві проявляються ознаки національної дезінтеграції, відсутня органічна взаємодія народу і влади. Звідси постає провідне завдання для нашої держави та політичної еліти – консолідація української спільноти на засадах свободи, демократії та спільних інтересів. Такі цілі актуалізують ідею німецького філософа Г. Гегеля про те, що: "Держава є дійсність конкретної свободи; конкретна ж свобода полягає в тому, що особиста одиничність і її особливі інтереси набувають свого повного розвитку і визнання свого права для себе (в системі сім'ї і громадянського суспільства) і разом з тим через самих себе частково переходять в інтерес всезагального, частково своїм знанням і волею визнають його...; таким чином, ні всезагальне не володіє значимістю і не може бути здійснено без особливого інтересу, знання і воління, ні індивіди не можуть жити тільки для особливого інтересу в якості приватних осіб, але воліють разом з тим до всезагального й для нього діють, усвідомлюючи цю мету" [Гегель Г. Філософія права : Пер. с нем. / Ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсисянц. – М.: Мысль, 1990. – С. 286]. За Гегелем держава – це світ, що створений духом для себе, тому її слід поважати, як божественну субстанцію і сакральний інститут на землі.

Із сказаного випливає такий висновок, що політика – це сфера виявлення інтересів соціальних груп, їх зіткнення і протиборства. Політичний процес відображає діалектику всезагального (суспільного) і особистого (приватного) інтересів. Їх взаємодія здійснюється з допомогою держави та її інститутів. Політичний інтерес є основою входження соціального суб'єкта у сферу політичних відносин. Критерієм визначення пріоритетних інтересів суспільства мають стати не матеріальні цінності чи егоїстичні потреби, а авторитет людяності, освіченості, компетентності, демократичні чесноти. Якщо на цих засадах будуть здійснюватися державотворчі процеси в новітній Україні, є всі підстави сподіватися на успішну консолідацію нації і прогресивний розвиток держави.

С.А. Губерський, доц., КНУТШ, Київ

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ "СИСТЕМНИЙ ПІДХІД", "СИСТЕМНИЙ МЕТОД", "ТЕОРІЯ СИСТЕМ"

Той хто цікавиться проблемами теорії систем перш за все стикається з первинною термінологічно-понятійною невизначеністю. Досить часто в науковій літературі використовуються як тотожні такі поняття, як "системність", "системний підхід", "теорія систем", "системний аналіз", "принцип системності" і т. ін.

На нашу думку, найбільш загальним поняттям, яке узагальнює всі найбільш можливі прояви систем, є поняття "системність". При цьому цей термін використовується у двох значеннях. Перше складає отожднення системності з об'єктивною, незалежною від людини якістю дійсності. Таке розуміння системності робить її антологічною, об'єктивно діалектичною якістю усього істотного. У другому розумінні, системність – накопичене людьми знання, уявлення про саме явище, тобто системність – це пізнавальне (гносеологічне явище), деякі знання про системи різної природи.

Пізнавальна (гносеологічна) системність – досить складне явище, яке проявляється у трьох аспектах:

1. Системному підході, як основному принципі пізнавальної та практичної діяльності людини. Системний підхід треба розуміти як найбільш загальне правило, принцип діяльності, яке забезпечує її правильність, але не гарантує успіху. Суть цього підходу полягає в системному світогляді, який змушує людину аналізувати, розглядати світ з позиції його системного устрою.

Системний підхід полягає у тому, що будь яке явище, будь який об'єкт цілісного світу є одночасно і складжовою цього цілісного світу і його відносно незалежним об'єктом, який розглядається у якості відносно самостійної системи з своїми особливостями функціонування та розвитку і характеризується: а) комплексним елементним складом; б) структурою, як формою взаємозв'язку елементів; в) функціями елементів та функціями цілого; г) єдністю внутрішнього та зовнішнього середовища системи; д) законами розвитку системи та її складових.

2. Системному методі та його пізнавальних можливостях. Системний метод представляє собою деяку інтегральну сукупність відносно простих методів і засобів пізнання та відтворення і перетворення дійсності.

3. Теорії систем, або науковому знанні про системи, яке характеризується своїми пізнавальними можливостями. Теорія систем – це не тільки світогляд, а і суто наукове знання про світ систем, яке пояснює походження, устрій, функціонування та розвиток систем різної природи.

Усі три складові системності реалізують свої специфічні функції. Системний підхід, як принцип пізнання виконує орієнтаційну та світоглядну функції, забезпечуючи не тільки бачення світу взагалі, але і дозволяє орієнтуватися у ньому, займати ту чи іншу позицію. Системний метод реалізує пізнавальну та методологічну функції, а теорія систем – пізнавальну та систематизуючу. Таким чином, системність служить інструментом пізнавальної діяльності людини, а теорія систем накопичує та систематизує знання про них, використовує ці знання для аналізу та пояснення природи та суті систем різної природи.

Ю.В. Дергунов, асп., ДонНУ, Донецьк
y-d19@yandex.ru

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТТЯ БОЛІВАРІАНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Боліваріанська революція, тобто революційний процес розвитку соціалістичної економіки та партисипативної демократії, що охопив низку країн Ла-

тинської Америки (Венесуела, Болівія, Еквадор, Нікарагуа), є одним із найбільш важливих явищ, що визначають політичний порядок денний у світі внаслідок повернення антисистемних альтернатив до капіталізму після двадцятирічного тотального панування неолібералізму як ідеології і практики. У той час, як панівна ідеологія прагне до зображення Боліваріанської революції як проекту, ідеологія якого ґрунтується виключно на популістській риторичі, вона є центром тяжіння визначних соціалістичних інтелектуалів і теоретиків, роботи яких є важливим зразком творчого осмислення соціальної реальності сьогодення та перспектив її розвитку. Поки що на теренах колишнього СРСР були лише окремі спроби характеристики сутності їх концепцій та впливу на революційний процес [Дабагян Э. Социализм по-венесуэльски // Свободная мысль – XXI. – 2006. – № 2; Монтанер К.А. КAUDИЛЬЮ в красном берете // Московские новости. – 2007. – № 27], що, втім, не відзначались глибиною та об'єктивністю.

До нещодавнього часу репутацію найбільш впливового теоретика Боліваріанської революції утримував німецько-мексиканський філософ Х. Дитріх, що, зокрема, є автором концепції "соціалізму XXI століття" [Dieterich H. El socialismo del Siglo XXI. – México, 2001; Dieterich H. Hugo Chávez y el Socialismo del siglo XXI. – Caracas, 2007]. Її сутність полягає у необхідності подолання кризи буржуазної цивілізації, що ґрунтується на національній державі, ринковій економіці та представницькій демократії, на основі нового соціалізму, який би базувався на плановій економіці на основі еквівалентних вартостей (із плануванням вартостей у термінах робочого часу на основі безпосереднього обрахування абстрактної праці, не опосередкованої грошовим еквівалентом), партисипативній і прямій демократії, що є умовою подолання політичного відчуження та пригнічення, і регіональній інтеграції, як необхідного чинника виживання революції у перехідний період. Приблизно ці ж ідеї обстоюються у роботі П. Кокшотта та А. Коттрелла (т.зв. "шотландська школа" у термінології Дитріха), яка, на відміну від творів Дитріха, написаних у формі маніфестів, дає досить чіткі моделі організації соціалістичної економіки нового типу та прямої демократії [Cockshott P., Cottrell A. Towards a New Socialism. – London, 1993]. Втім, можливим є зниження політичної ваги ідей Дитріха після його публікацій із доволі амбівалентною оцінкою переходу в опозицію колишнього міністра оборони Венесуели Р. Бадуеля [див., наприклад: Dieterich H. La ruptura Chávez-Baduel: impedir el colapso del proyecto popular. – <http://www.rebellion.org/noticia.php?id=58708>], що вже стали об'єктом жорсткої критики з боку багатьох чавістів.

Важливою є роль Міжнародного центру "Міранда" (Венесуела) з яким співпрацюють такі дослідники, як М. Арнекер, М. Лейбовіц та ін. Дослідження чилійки М. Арнекер зосереджені на проблемі теоретичної та практичної кризи лівого руху та засобів його подолання [Harnecker M. Reconstruyendo la izquierda. – Madrid, 2007]. Арнекер пропонує відмовитись від традиційної концепції бюрократично-централізованої партії і будувати організаційні структури на основі внутрішньої демократії. Також вона робить акцент на ролі місцевого самоврядування і децентралізації державної влади. Американський економіст М. Лейбовіц, праксеологічну інтерпретацію марксизму із наголосом

на ролі найманої праці якого високо оцінив в одному зі своїх виступів У. Чавес, наразі розробляє тему соціального розвитку країн Третього світу кризь призму всебічного людського розвитку, що є несумісним із збереженням капіталізму, внаслідок чого соціалістична трансформація є необхідною [Lebowitz M. Venezuela: A Good Example of Bad Left of Latin America // Monthly Review. – 2007. – Vol. 59, № 3].

Певний вплив має також англійський філософ А. Вудс, очільник Міжнародної марксистської тенденції (одного з найбільших троцькістських інтернаціоналів) та міжнародної кампанії "Руки геть від Венесуели". Зокрема, його інтерпретація сучасних природничих наук, зокрема, аналогія енергії Гіббса із революційним процесом, мала очевидний вплив на У. Чавеса [Grant T., Woods A. Reason in Revolt. – London, 1995].

Можна звернути увагу на інтернаціональний характер теоретизування бажаних і вірогідних напрямків Боліваріанської революції, що цілком відповідає як її міжнародній природі, так і її об'єктивному значенню у сучасному світі. Слід відзначити і присутній у розглянутих роботах безперечний наголос на ролі демократії як чинника революції, що доводить упередженість традиційних інтерпретацій революції з боку монополістичних ЗМІ. Для соціальних і політичних теоретиків Боліваріанська революція може стати прикладом того, яким чином їх ідеї здатні перетворитись на силу, спроможну змінювати світ.

А.Г. Донська, студ., КНУТШ, Київ
anastazij@gmail.com

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД У ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Перед сучасною політичною наукою постає завдання розробки нових теоретико-методологічних підходів у дослідженні соціально-політичних процесів. Елементи непередбачуваності, випадковості та багатоваріантності суспільного розвитку утворюють комплекс проблем, які не повністю розкриті в межах класичних політологічних досліджень. Необхідно поглянути на суспільне життя під іншим кутом зору, який дозволить в єдності розглянути організацію, самоорганізацію та дезорганізацію як невід'ємні частини цілого, що можливо зробити за допомогою синергетики.

Синергетика, або теорія самоорганізації – "науковий напрям, що займається вивченням нелінійних процесів у складних (у багатьох випадках самоорганізуючих) системах у природі, суспільстві, техніці" [Політологічний словник / Упорядник В.П. Горбатенко. – К., 2004. – С. 606]. Основні її теоретичні засади були сформульовані в межах природничих наук такими дослідниками, як Г. Хакен, Г. Ніколіс, І. Пригожин, Б. Білоусов, О. Жаботинський та іншими. Ідеї самоорганізації в тій чи іншій формі поступово поширюються в науковій думці, замінюючи класичні організаційні теорії, які майже не досліджують випадковість та нестабільність. Але використовувати теоретичний апарат синергетики у політологічних дослідженнях можна лише з деякими узагальненнями, аналогією, урахуванням специфіки предмету вивчення. Система суспільства, навідрізняючись від фізичних або біологічних систем, має

певну історичну пам'ять, яка виражається у звичаях, традиціях, нормах і є рушійною силою еволюції.

Основним предметом аналізу синергетики виступають нелінійні відкриті системи, тобто ті, які складаються з багатьох простих елементів, здатних вільно обмінюватися енергією й інформацією з навколишнім середовищем, та мають декілька різних непередбачуваних варіантів свого розвитку.

Одним з проявів відкритості виступає самоорганізація, коли функціонування складної системи призводить до підвищення її впорядкованості та організаційного рівня, це особливий різновид організації, зумовлений внутрішніми причинами. Самоорганізація є властивістю політичних систем, яка певним чином проявляється у формуванні об'єднань громадян, соціальних спільнот, політичних партій, недержавних організацій та власне держави, визначає розвиненість громадянського суспільства. "Розуміння того, на який стадії самоорганізації знаходиться суспільство, важливо для вироблення стратегії поведінки в ньому та ... для визначення напрямку скеровуючих впливів" [Добронравова І., Фінкель Л. Динамический хаос в социуме как среда в социальной самоорганизации // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005/1. – С. 173].

Першими проявами самоорганізації є сім'я та рід в первісному суспільстві, а в сучасному – це стихійні масові рухи та натовпи. Перебуваючи в неорганізованому, ентропійному стані, індивіди мають необмежену свободу, адже їхню поведінку майже не можливо спрогнозувати. Коли ж вони об'єднуються в групи, то виробляються певні колективні норми та правила, за якими стає можливим передбачити дії одного та спрямувати поведінку всіх індивідів.

До політологічних досліджень в межах синергетики можна також віднести розробку стратегій соціального управління і прийняття рішень, "формування громадської думки, стійкість політичної системи" [Чалий О.В. Синергетичні принципи освіти та науки. – К., 2000. – С. 7]. Фактором самоорганізації у суспільстві є аналог хаосу – ринок в узагальненому значенні, тобто сфера обміну інформацією, узгодження інтересів та взаємодії. Таким чином, зменшується ентропійний, дезорганізований характер суспільства, а його окремі частини стають більш структурованими та взаємопов'язаними.

Важливу роль відіграють організаційні державні структури, які задають напрямки для самоорганізації громадян та встановлюють межі їх діяльності. Це впорядковуючий вплив на політичну систему державних органів влади, які забезпечують добробут та мирне співжиття громадян. Важливо не зловживати організаційними методами та впровадженням штучних схем розвитку, що може призвести до пригнічення самоорганізації та зростання ентропії.

Оптимальна стратегія управління – своєрідний баланс між організацією й самоорганізацією за допомогою вибору оптимального напрямку розвитку системи. Розуміння політичних систем як таких, що містять в собі організовані, самоорганізовані й неорганізовані елементи, дозволяє глибше проаналізувати соціально-політичні процеси, виявити головні чинники, які впливають на підтримку стабільності у суспільстві, розробити нові способи політологічних досліджень.

ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ РЕФЕРЕНДУМУ

Відомий український дослідник Юрій Шведа сказав: "Політичні наслідки референдуму залежать насамперед від того, хто його ініціює". Референдум стає сьогодні чимось більшим, ніж лише виразником громадської думки. Передовсім слід визначити характер справ, які виносяться на загальне голосування. "Окрім традиційних – зміни конституції, предметом референдуму стають питання, викликані поляризацією громадської думки, й такі, що викликають сильні емоції в суспільстві. Це, зокрема, питання, що стосуються моральних проблем (припустимість розлучень – Італія 1974 р., допустимість абортів – Італія 1981 р., Ірландія – 1983 і 1994 р.), приналежність до міжнародних організацій (Данія, Норвегія, Ірландія, Велика Британія – приналежність до ЄС, Іспанія – вступ до НАТО, Ірландія, Данія, Франція, Австрія, Швеція, Фінляндія – ратифікація Маастрихтського трактату) чи проблеми так званої "нової політики" (референдум у справі атомних електростанцій в Австрії і Швеції). Політичними наслідками обох цих голосувань була делегітимізація політичної системи І Республіки, а також несприйняття більшості діючих в її межах політичних партій.

Такого типу референдум може поглиблювати соціальний поділ та конфлікти, прикладом чого може бути хоча б поділ ірландського суспільства стосовно проблеми розлучень та абортів чи скандинавських країн стосовно приналежності до ЄС. Але насамперед референдуми використовуються не тільки щоб вирішити питання найголовніших конституційних змін або територіальної перебудови, але також щоб забезпечити громадянам можливість прямо впливати на рішення уряду з широкого кола політичних питань. Такі тенденції траплялися, принаймні частково, у відповідь на широко розповсюджене відчуття незадоволення демократичним розвитком у багатьох країнах.

Інша загальна причина має відношення до розколу *всередині* партії з болючого питання. Відомий американський дослідник Ле Дюк Лоуренс покладаючи відповідальність за прийняття рішення на виборців сказав, що "партійні лідери можуть сподіватися на придушення різномудності в партії щодо спірних питань".

Проаналізувавши книгу Дж. Сарторі "Порівняльна конституційна інженерія" можна виокремити декілька важливих тез. Він, розповідаючи про французьку Конституцію 1958 р. звернув увагу на те, що "будь-яка напівпрезидентська система повинна деяким чином встановлювати двовладдя між президентом, який є главою держави, і прем'єр-міністром, який очолює уряд. За цією конституцією "основні повноваження президента... мають нерегулярний характер... Більш того, більшість президентських повноважень не є повноваженнями щодо прийняття рішень. Вони мають тенденцію або запобігти ухваленню рішення, або віддати його на розгляд французькому народу на референдум. Цілком ясно, що метою автора Конституції Мішеля Дебре не було створення інституту президентства із сильним "імперським" президентом".

Звідси видно, що саме конституційне закріплення інституту референдуму і його відсутність може використовуватись як для посилення так і послаблення влади президента (згідно книги Дж. Сарторі "у 1919 році Веймарська система розглядалася як парламентська система, незважаючи на сильну президентську владу. Творці конституції для того, щоб зашкодити введенню асамблейного правління надали президенту повноваження виносити на всенародний референдум будь-який закон, прийнятий Рейхстагом (замість права накладати вето)" і відповідно уряду, що дуже важливо у процесі врівноваження повноважень між президентом і урядом він звернув увагу на референдум.

Дж. Сарторі згадує також Шрі-Ланку. "Конституцію Шрі-Ланки 1978 року також взято з французької моделі (життєвої конституції). Президент Шрі-Ланки, як і Веймарської республіки, на свій розсуд і в односторонньому порядку уповноважений обминути законодавчий орган шляхом виносу на загальнонародний референдум будь-якого законопроекту, який був відхилений парламентом" Отже референдумом можна прийняти будь-який законопроект в обхід парламенту, але тільки у випадках якщо це передбачено конституцією. Дж. Сарторі розповідає про П'яту Республіку у Франції, яка ошадливо використовувала інструмент проведення референдумів, у той час, як Шрі-Ланка дотепер є найкращою ілюстрацією ступеня зловживань, які дозволяє даний інструмент, оскільки президент Шрі-Ланки наділений правом виносити на референдум будь-який законопроект, що був відхилений парламентом.

На основі проведеного аналізу можна виокремити такі політичні наслідки референдуму:

1. Референдум використовується щоб приховувати політичну кризу. Референдум за Ю. Шведеою може бути також "наслідком неспроможності розв'язання політичною елітою контраверсійного питання і перенесенням тягара відповідальності за його розв'язання на весь електорат. Це дозволяє політичним партіям не лише уникати політичної відповідальності, але й дає можливість приховати внутріпартійні суперечки".

2. Результатом референдуму може бути також добре організована політична дестабілізація, спричинена партійними розколами, мобілізація противників прийняття рішення, організація громадських протестів. Доктор юридичних наук Б.А. Страшун також притримується цієї думки, але за умови, що це консультативний референдум. Він твердить, що "рішення правління чи парламенту, яке суперечить волі більшості виборців, вираженої на консультативному референдумі, може створити кризову політичну ситуацію, в результаті якої можливі дострокові парламентські вибори, відставка правління і т. п."

3. Політичним наслідком референдуму, ініційованого правлячими політичними силами, може стати зміцнення позиції партії, що перебуває при владі, або ж президента. Саме такий ефект мали перші чотири референдуми, проведені де Голлем. В свою чергу, Гарольд Вільсон вбачав у референдумі засіб підтримки британського членства в Європейському Співтоваристві у 1975 році, незважаючи навіть на те, що чимало видатних членів його партії продовжували протистояти йому. Подібним чином Феліпе Гонсалес використав референдум 1986 року про членство Іспанії у НАТО як засіб придушення опозиції до членства в НАТО у лавах власної правлячої партії та просування

країну до членства в Європейському Союзі. Але, на мою думку, такі стратегії легко можуть зазнати невдачі. Нестійкість та невизначеність кампанії часто ставлять під загрозу навіть найбільш ретельно продуману післяреферендумну стратегію. Не могли й канадські політичні лідери, вдаючись до референдуму після конституційної угоди 1992 року, сподіватися, що електорат зможе рішуче відкинути запропонований ними ретельно збалансований пакет реформ, тоді як стратегія, що стоїть за призначенням референдуму, може бути ясною, результат цього ризикованого починання, якщо його вже розпочали, стає більш невизначеним.

4. Референдум як можливість підірвати авторитет партії: проведення референдуму може означати певні ризики для партій, що перебувають при владі. Негативний результат загального голосування може означати падіння уряду, хоча це не впливає з положень чинного законодавства. Тому, власне, де Голль добровільно склав свої повноваження як президент V Республіки після програного ним 1969 року референдуму у справі реорганізації Сенату. Так впав у Швеції уряд Т. Ерландера, не здобувши підтримки запропонованої ним реформи освіти 1957 року. За подібних обставин, внаслідок того, що норвезькі виборці не підтримали ідеї приєднання до ЄС, подав у відставку соціал-демократичний уряд (1972 р.). Та навіть якщо її не доходить до відставки, все ж престиж правлячих партій у випадку програшу референдуму суттєво знижується.

5. Референдум може стимулювати появу нових ліній політичного поділу, в тому числі і в самих партіях. Можуть з'явитися нові політичні блоки на підтримку винесеного на розгляд питання, а також такі, що виступають проти нього. Слід мати на увазі, що ухвали, які приймають такі угруповання, є умовно ситуаційними. За винятком Італійської радикальної партії, яку називають "партією референдумів", яка підтримує цю форму прийняття рішень при контраверсійних питаннях, решта політичних партій демонструють змінні позиції щодо застосування референдумів.

6. Ставлення до цієї форми волевиявлення може спричинити внутріпартійні конфлікти. Прийняття рішення про проведення загального голосування зумовлює принципову зміну розташування політичних сил, обумовлює їх розподіл на тих, що схильні відповісти "так", і прихильників відповіді "ні" на конкретне запитання, як це трапилося партіях скандинавських країн під час проведення 1994 року референдумів стосовно вступу в ЄС.

Д.Ф. Жиган, студ., КНУТШ, Київ
Zhygan@i.ua

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ЗАСІБ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Для сучасної політичної науки характерним є інтерес до різних соціально-політичних конструкцій та ідей, що дозволяють визначити або уточнити характер взаємодії людини, держави та суспільства. Радикальні економічні й соціальні реформи останніх років породили глибокі соціальні зміни. Суспільство вже більше двох десятиків років перебуває в процесі соціально-полі-

тичних перетворень і переходу до іншого якісного стану, що змушує політологів та інших вчених суспільствознавців знову звертатися до питання про його специфіку, з одного боку, і про типові риси перехідного суспільства, з іншого. Внаслідок соціально-політичних трансформацій відбувається прискорення процесу майнової диференціації, а це різко позначилося на соціальному розшаруванні суспільства, поляризувалися можливості й інтереси різних соціальних груп, що загострює політичну нестабільність.

Якщо узагальнити і систематизувати всі підходи до розуміння соціальної політики, то, на перший погляд здається, що основною метою соціальної політики є регулювання й узгодження соціальних інтересів для стійкого й збалансованого розвитку суспільства, тобто досягнення соціального миру й або суспільної згоди і, як наслідок, вирішення суспільних проблем взагалі та його маргінальної частини – зокрема та покращення якості життя суспільства в цілому і кожної людини в ньому – зокрема, через сторонню допомогу до самопомоги. А завданням соціальної політики виступає:

- ✓ надання соціальних гарантій розвитку людини та охорони здоров'я;
- ✓ формулювання принципів зв'язування й узгодження різносторонніх інтересів всіх груп;
- ✓ розширення можливостей соціально вразливих верств населення для самостійного подолання їхніх проблем;
- ✓ встановлення зв'язків з системами, які мають необхідні ресурси, та надають відповідні послуги;
- ✓ сприяння ефективному та гуманному функціонуванню та розвитку соціальних служб;
- ✓ профілактика соціальних ризиків і активізація людських ресурсів на самопомогу.

Таким чином головними завданнями соціальної політики є профілактика соціальних ризиків і активізація людських ресурсів на самопомогу, як в межах первинних, малих соціальних груп (сім'я), так і в межах великих соціальних груп (нація). При цьому важливість допомоги жертвам соціальних ризиків, в науковій думці, таким чином, не заперечується, а лише підкреслюється необхідність профілактики, так само як підкреслюється і потреба участі вразливих верств населення у самостійному вирішенні власних проблем.

Але, власне, якщо вдатись до більш детального аналізу соціальної політики, її латентних закономірностей з точки зору політології, то соціальна політика виступає як сукупність засобів, серед яких і маніпулятивні, для збереження й або трансформації встановленої системи порядку та владного і майнового розшарування в суспільстві, шляхом збереження або трансформації науково-ідеологічних установок, інститутів, які сприяють продовженню існування існуючого соціально-політичного порядку легітимуючи його. Таким чином соціальна політика є дії одної групи по відношенню до інших, а також внутрішньогруповою боротьбою (агентами такої сублимованої громадянської боротьби, в демократичних суспільствах, є партії), за втілення власного проєкту соціального порядку з метою отримання монополії на легітимний розподіл соціальних благ і встановлення вигідного соціального порядку і тим самим мобілізації нижчих класів, груп на свою підтримку. Крім того метою соці-

альної політики є встановлення монополії на застосування об'єктивних інструментів влади (політичного капіталу), таким чином соціальна політика це боротьба за встановлення символічної... влади, як передумова влади взагалі, отримуючи прихильність як фінансових кіл, так і виборців (голоси, внески...), щодо яких або в інтересах яких застосовується соціальна політика. Символічна влада, як наслідок соціальної політики, забезпечує підпорядкування органів державної влади (право, армія, міліція, бюджет...).

Таким чином ідеї соціального порядку(програми, платформи, резолюції...) завжди підкорені логіці отримання і/або утримання повної влади. Метою соціальної політики є отримання і/або утримання повної влади – контроль над процесами, які відбуваються в соціальному просторі і, в разі вигідного положення в ньому – легітимація влади, легітимація умов, за яких здійснюється влада, тобто легітимація існуючого політичного стану. А головним завданням соціальної політики стає пошук таких соціальних ідей, навколо яких можна було б консолідувати великі соціальні групи (бажано чим більше, але не менше відносної більшості) з тим, щоб маніпулюючи ідеями – маніпулювати цими групами, через громадську думку і, при потребі, мобілізувати їх на свою підтримку, наприклад на виборах.

Т.О. Житнікова, студ., КНУТШ, Київ

ПОЛІТИЧНА СИМВОЛІКА: СУТНІСТЬ І ВИДИ

Політична символіка – різноманітні знаки, символи, які є предметами або актами людської поведінки, що відносяться до політичної сфери і є культурною пам'яттю певних соціальних груп чи всього суспільства; це невід'ємна частина політики взагалі і пов'язаних з нею ідеологій зокрема; це образна знакова структура, що формує та розповсюджує впливове повідомлення, що змінює думки, емоції, поведінку людини стосовно політики та її суб'єктів.

Символ є чимось, що має на увазі ще щось. Значення символу залежить від того, як люди його витлумачують, використовують чи реагують на нього. Це може бути якийсь предмет, людина, місце, слово, пісня, подія чи навіть логотипний значок на одязі. Значення символу не є його внутрішньою властивістю, але закладається людьми, котрі використовують цей символ. У цьому розумінні символи створюються колективно. Будь – яке гарне символічне знаряддя, що захоплює увагу, формує водночас наше сприйняття та втримує від скептичного ставлення, принаймні тимчасово. Саме такі наслідки роблять символи знаряддям політики. Це засоби впливу й контролю, навіть, якщо за допомогою символів часом важко визначити хто на кого впливає.

Політичні символи складаються зі знакових систем, які прямо або опосередковано беруть участь у політичному процесі. Вони мають властивості лаконічності, виразності, однозначності, простоти, ясності, доступні для масового сприйняття. Вони безпосередньо пов'язані із політичною владою. Основне завдання політичних символів – пробуджувати певні почуття та спонукати до дії.

Символ можна розглядати як знак, а сукупність символів "одного роду" – як знакову систему. До головних символічних знакових систем політичного процесу належить: мовна символіка (політична риторика, документи, лозунги, формули політичної мови); зображальна символіка (плакат, картина політичного характеру, карикатура, політичний портрет, літературний твір, театральна п'єса, кінофільм, музичний твір, і т.д.). Символічне навантаження покликана нести й політична емблематика: знаки влади, рангів, політичної ієрархії, честі; державна символіка (герб, прапор, гімн); дії політичного характеру (процедури нагородження, присяги, урочисті прийоми); місця політичних дій (резиденція президента, кабінет міністрів, парламент і т.д.). Особливості політичної символіки як знакової системи полягає в тому, що її не можна віднести семантично лише до природних знаків, хоча до неї не рідко бувають включені реальні об'єкти природи; не можна її пов'язувати і виключно з образними системами, хоча в ній достатня кількість іконічних (напр. портрети), конвенційних (орден, медалі), церемоніальних (маніфестації, засідання) знаків. Політичній символіці властиво вбирати в себе – синтезувати – різні знаки з ієрархії знакових систем і використовувати їх в цілях політики.

Людина, як стверджував Касіпер, є символічною твариною, оскільки людське життя неможливе без символів, особливих образних утворень, що є посередниками між об'єктивним і суб'єктивним світом. Структура символу містить не лише зовнішнє знакове оформлення, що прямо вказує на предмет чи об'єкт, а й приховані смисли, що впливають на поведінку людини.

Символи є активним елементом політичної боротьби, засобом дії і політичної комунікації з виборцями. Особливе розуміння символу полягає в тому, що символом можуть стати будь – який термін, ім'я або зображення тільки в тому випадку, якщо вони володіють специфічним додатковим значенням до власного звичайного змісту: символ мусить відповідати очікуванням виборців, а не просто подібатись особисто якомусь кандидату. Символ є закономірним і системним явищем, підвладним науковому аналізу. Він є також знаком і володіє загальною з ним властивістю: символ вказує на те, що знаходиться поза ним самим й безпосередньо з ним не пов'язано. Однією з основних особливостей символу є те, що в символі відбувається повне взаємопроникнення ідейної образності речі в саму річ: смисл, перенесений з одного предмета на інший, настільки глибоко й усебічно зливається з цим вторинним предметом, що їх уже неможливо відділити одне від одного. Символ є каталізатором соціальної й політичної дії, водночас символ виконує функцію соціальної інтеграції й ідентифікації. Зміст символу, його ідейне наповнення сягає глибоким корінням в історію, культуру, традиції, "колективне несвідоме".

Політика є виключно зручним місцем для символічної діяльності, яка розглядається як дії, здійснювані за допомогою знаків, здатних виробляти соціальне, зокрема, групи. Символічні ресурси використовують як духовно – інформаційні засоби здійснення політичної влади та створюють можливості для особливого інформаційного впливу на суспільство. Особливості такого впливу виявляються в існуванні політичної символіки з притаманними їй функціями.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Початок виникнення концепції соціальної держави припадає на другу половину XIX століття. В межах внутрішньої політики держави відбулося виокремлення соціальної політики як окремого напрямку та були здійснені перші спроби соціальних реформ.

Об'єктивна необхідність цілеспрямованого перетворення держав, заснованих на ліберальних принципах, у соціальні держави виникла в другій половині XX ст. Наслідки глибокої економічної кризи 30-х років та Другої світової війни зумовили здійснення активної соціальної політики більшістю європейських держав. У цей період відбулося конституційне закріплення принципів соціальної держави та формування основних її атрибутів.

Процес становлення сучасних соціальних держав світу не випадково припав саме на другу половину XX століття. В післявоєнний період і до 1970-х років в більшості європейських країн при владі перебували соціал-демократичні сили, які сприяли становленню та розвитку соціальних держав.

Основу соціал-демократичної парадигми складають три взаємозумовлені принципи – свободи, рівності та справедливості. Свобода розглядається як можливість самовизначення кожної людини. Як зазначається в Годесбергській програмі Соціал-демократичної партії Німеччини, яка була прийнята в 1959 р. та стала своєрідним маніфестом сучасної соціал-демократії, "свобода не надає індивіду необмеженої автономії, але і не вимагає від нього безумовного підкорення заповідям суспільства. Вона знаходиться в полі напруги між свободою індивіда та його соціальним обов'язком. Реального наповнення та змісту ідеї свободи надає рівність, оскільки саме вона робить свободу рівною для всіх. Таким чином, свобода та рівність зумовлюють одна одну. Виразом цієї взаємозумовленості виступає справедливість, як рівна для всіх свобода" [Цит. за: *Медведчук В.* Социал-демократическая модель общественного развития и предпосылки ее становления в Украине // *Полис.* – № 6. – С. 17]. Ці базові соціал-демократичні принципи лягли в основу діяльності соціальної держави, головним призначенням соціальної політики якої стало забезпечення в суспільстві соціальної справедливості, що виражає рівновагу між рівністю та свободою.

В роки важких негативних наслідків світової економічної кризи 1930-х років ідеї соціал-демократії виявилися особливо актуальними. Їхня економічна політика, заснована на кейнсіанських принципах державного втручання в економіку, не лише відповідала сподіванням населення, а й надавала змогу досить швидко вивести країну з кризової ситуації. Соціал-демократи розробили реальні програми щодо розширення ролі держави в управлінні господарством, запровадження часткового планування економіки, збільшення частки національного доходу, що перерозподіляється через бюджет, які надали змогу подолати масове безробіття.

Стабілізація економічної ситуації доповнювалась активною цілеспрямованою соціальною політикою та запровадженням високих стандартів життя населення. Ідеї солідаризму та гуманізму, що стали розглядатись як базові в організації суспільного життя, були реалізовані завдяки цілеспрямованій діяльності соціал-демократичних сил. Людина почала вважатися найвищою суспільною цінністю, а держава мала враховувати її повсякденні інтереси, забезпечувати та гарантувати не лише економічні та політичні, а й соціальні права.

Особлива увага приділялася покращенню якості життя населення через запровадження розширеної системи соціального забезпечення та соціальних послуг. На думку соціал-демократів, держава має піклуватися про своїх громадян не лише сьогодні, а й гарантувати їм стабільне та безбідне майбутнє. До початку 1970-х років ними висувалися проекти розширення соціальних послуг, оскільки, за переконанням соціал-демократів, від якості їхнього надання та розвитку системи соціальної допомоги безпосередньо залежить рівень життя громадян. Вони виступали проти їх комерціалізації та поклали піклування про літніх людей та малозабезпечені верстви, систему освіти, охорони здоров'я, розвиток науки, забезпечення населення житлом, виключно на державу.

Таким чином, найбільш передові реформи в соціальній сфері були проведені соціал-демократичними та соціалістичними урядами. Протягом 50-60-х років ХХ ст. в західних країнах склалася система соціальних послуг, яка в найбільш істотних її рисах існує й тепер. Як зазначає Т. Майер, соціальна держава була винайдена та спланована як ключова частина соціал-демократичного проекту задля втілення в життя їхньої основної ідеї. Ця ідея полягає в тому, що кожний громадянин має право на гідний рівень соціального забезпечення, коли всі його власні зусилля зазнали невдачі. Гарантія гідного рівня життя залежить не від економічних заслуг, а від прав людини [Майер Т. Годесберг и далее: новая социал-демократия // МЭ и МО. – 2000. – № 6. – С. 60]. Активна соціальна політика соціал-демократів, формування основних принципів соціальної держави стали можливими завдяки післявоєнному економічному піднесенню.

М.И. Зайдель, студ., ХНУ им. В.Н.Каразина, Харьков
prof.krytyk@gmail.com

УКРАИНСКАЯ ДЕМОКРАТИЯ ИЛИ ДЕМОКРАТИЯ ПО-УКРАИНСКИ?

Проблема идентификации политического режима в современной Украине обусловлена реформированием политической системы и тенденцией дестабилизации политического курса в высших структурах власти. Демократический характер современной Украины определяется, прежде всего, на правовом уровне формально существующих демократических институтов, той же Конституцией, в которой зафиксированы гражданские свободы и права человека, свобода слова, принцип разделения ветвей власти и принцип представительства. Однако, демократия не сводится к одним лишь формальным фиксациям реализации политики. Особенности украинской демократии обусловлены проблемой поиска оптимального политического устройст-

ва, которое соответствовало бы потребностям развития демократии в стране: президентско-парламентская или парламентско-президентская республика. Представители старой партийно-хозяйственной номенклатуры, борьба региональных элит являются тормозом для демократических институтов. Согласно Р. Далю, современная представительная демократия базируется на наличии таких политических институтов: выборность должностных лиц (а самое главное – их способность контролировать выполнение решения правительства, адекватность принимаемых государственных решений интересам общества), всеобщее избирательное право, свободные и честные выборы, гарантированное право быть избранным для всех взрослых граждан, свобода слова, альтернативные источники информации (эксперты, средства коммуникаций, которые не контролируются правительством или одной политической группой), способствующие более объективному пониманию гражданами действительности, свобода гражданских объединений и независимость самоорганизации [Даль Р. Демократия и ее критики / Пер. с англ. под ред. М.В. Ильина. – М.: РОССПЭН, 2003. – С. 225].

Демократия в Украине строится по примеру классической западной демократии, однако, в силу присутствия элементов советской политической культуры в сознании населения и эшелонах власти и отсутствия реального опыта демократической государственности, демократия в Украине неустойчива и сталкивается с трудностями перехода формальной демократии к фактической. Однако, ни одна из существующих демократий не может быть вписана в какую-то конкретную модель. Демократия – это не только функционирование политических институтов, наличие гражданских свобод, это также исторические, ментальные, социокультурные элементы, присущие нации. Украинская демократия не имеет своей собственной социальной, политической и ценностной основы, на которую можно опираться, отсюда и вытекает нестабильность и слабость демократии в Украине. Сложность условий, в которых формируется украинская демократия, обусловлена историческим прошлым и опытом государственности, несбалансированностью полномочий ветвей власти, влиянием регионального и этнического фактора, отсутствием сильного среднего класса, отсутствием гражданского общества, которое бы могла влиять на власть и контролировать ее (народ вообще не имеет возможности контролировать власть в период между выборами, но в то же время граждане не имеют желания вступать в добровольные организации для защиты своих прав), отсутствием оппозиции как самого крупного конкурента власти, способной защищать интересы народа, а не ожидать освобождения "властных кресел", отсутствием ответственных политических элит, а не олигархических кругов и бизнес-групп, необходимостью преодоления административного ресурса, необходимостью конкурентно способной продукции и рыночной экономики.

Однако, помимо законодательства и политического истеблишмента, в формировании демократии в Украине следует подчеркнуть роль гражданского сознания каждого отдельного индивидуума, политическую культуру общества, включенность индивида в политический процесс и понимание этого политического процесса. Пассивность граждан в процедуре принятия политических решений, заинтересованность украинцев в социальной (а не обще-

ственной) сфере, элементы патернализма, низкая социальная активность, слабая культура участия стоят преградой на пути преодоления декларативного характера демократии в Украине. Сложность в осуществлении современной демократии обусловлена отсутствием общественных и гражданских предпосылок; в условиях "стабильного" социально-экономического и политического кризиса демократические ценности для граждан попросту неактуальны. Утверждение демократии тормозит отсутствие благоприятной социальной базы для ее развития, низкий уровень доходов граждан и массовая безработица, теневая экономика и коррупция.

З.А. Івасюк, студ., КНУТШ, Київ
zorjna@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПАБЛІК РІЛЕЙШІНЗ

Паблік Рілейшнз – діяльність, що спрямовується на досягнення взаєморозуміння між організаціями (урядовими структурами, підприємницькими фірмами та асоціаціями, політичними партіями, громадянськими об'єднаннями, добродійними товариствами, університетами тощо) та громадськістю. (Політологічний енциклопедичний словник).

Хотілося б наголосити, що політичний ПР, в першу чергу, це виборча технологія. Попри наявність власного технологічного інструментарію, він запозичує з реклами техніку позиціонування. Б. Брюс визначає цей етап комунікативної стратегії таким чином, це: "чіткий аналіз того, для чого дана марка (компанія, людина, політична партія та ін.): для кого вона, чому хто-небудь може бути зацікавлений у виборі її". Йдеться про певну стеротипізацію мислення та поведінки різних прошарків та класів суспільства, наявність набору знаків (кодів, символів), які притаманні саме ним.

Для комплексної оцінки, застосовується (за С. Блеком), т. зв. система RACE (Research – дослідження, Action – дія, Communication – комунікація, Evaluation – оцінка), яка складається з наступних частин:

1. Аналіз, дослідження та постановка питання.
2. Розробка програми та бюджету.
3. Комунікація та втілення програми.
4. Дослідження результатів, оцінка та можливі доопрацювання" [Блэк С. Паблік рилейшнз. – М., 2003. – С. 201].

Не дивлячись на відверті запозичення з маркетингу, система RACE є класичною для проведення кампанії з просування політичної партії, лідера, навіть окремої події. Під час розробки стратегії з просування політичних лідерів та політичних партій, слід враховувати ті матерії політичного ПР, які приймають в цьому участь. Це, насамперед, світ символічного, візуального, міфологічного та обов'язково – комунікативного. Інструментальність багатьох позицій політичних паблік рілейшнз має компенсуватися принципами та етичним кодексом, що передбачає уникнення від неправдивої інформації, брудних технологій та інформації, що сприяє загостренню суспільних протиріч, що може мати катастрофічні наслідки не тільки корпоративного, а й загаль-

нодержавного характеру. Визначення місця та ролі політичного ПР для сучасного світу неможливе без однієї з центральних складових – урядових публік рілейшнз.. Сьогоднішні політичні відносини в західних суспільствах не можна уявити без узгоджених механізмів відносин з громадськістю. "В межах державної установи перед ПР стоять два основні завдання: 1) регулярне надання інформації про діяльність установи, її плани та успіхи; 2) виховально-інформаційна функція, спрямована на просвіту громадськості у питаннях законодавства, права та інших аспектів повсякденної життєдіяльності " [Там же]. Відсутність міжурядових комунікацій, їхня нетривалість та нескоординованість веде до негативних наслідків державного масштабу. Одна з найголовніших проблем урядового ПР – анонімність та непрозорість, яка перетворює стосунки з громадськістю на насильницьку пропагандивну кампанію в ЗМІ, яка отримує свій ефірний час та газетну площу не завдяки інтелектуальним зусиллям та майстерному новинному характеру повідомлень, а завдяки адміністративному тиску та політичній боротьбі між урядом та опозицією.

Серед різноманітних форм політичної інтеракції, яка за своїм призначенням є масовим дійством для мас, політичний перфоманс займає провідне місце. Політичний перфоманс – це явище історично обумовлене самою системою політичних відносин країн з демократичним устроєм, яке перетворюється на змагання іміджів в рольових позиціях. У політичному перфомансі велику увагу надають міфу та міфологічній свідомості, оскільки завдяки ним здійснювані акції та інтеракції стають ефективними. Людина технократичної цивілізації, приймає правила нового політичного перфомансу, як боротьбу політичних акторів, як річ само собою зрозумілу. Щодо місця – простору, на якому розгортається політичний перфоманс, як один з найголовніших технологій-сценаріїв, то на даний момент, для західних країн він переноситься до телебачення та он-лайнних передач за допомогою супутників. Зазвичай, це дебати між різними політиками, які переходять в гострі суперечки, навіть зі сценами застосування фізичної сили. Одним з головних дискусійних питань, які виникають під час оцінки явища політичного перфомансу є ціннісне ставлення до нього. Цілий ряд дослідників, дотримуються думки про антиморальність, антикультурність політичного перфомансу як явища штучно підготовленого й спрямованого на обман та символічне насильство над свідомістю населення, хоча безсумнівно більшість дослідників сприймають перфоманс як набір технологічних засобів, що цілковито відповідають демократичним принципам політичного ПР.

А.Ю. Ілленко, студ., КНУТШ, Київ
andriy_illenko@bigmir.net

НАЦІОКРАТІЯ ЯК МОДЕЛЬ ПОВБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ СЦІБОРСЬКОГО

Український націоналізм 1920–30-х боровся не просто за абстрактну державність, а за цілком конкретну модель держави. Якою була ця модель, які її основні ознаки? Відповіді на ці питання знаходимо у програмових документах

ОУН, а також у базових працях ідеологів українського націоналізму. Однією з таких праць є "Націократія" Миколи Сціборського, вперше видана у 1935 році.

В цій роботі подається критичний огляд основних тогочасних ідейних течій і пропонується альтернативна їм модель побудови держави – націократія, "режим панування цілої нації у власній державі, що здійснюється владою всіх соціально-корисних верств, об'єднаних – відповідно до їх суспільно-продукаційної функції – в представницьких органах державного управління" [Сціборський М. Націократія. – Вінниця, 2007. – С. 75].

Націократія ґрунтується на ідеї органічності, єдності нації та її найвищій цінності. Роль окремого індивіда та інших великих соціальних груп не заперечується, але їм відводиться підрядне становище по відношенню до нації.

Державний лад будується на "авторитеті влади й організованій на органічному принципі участі в державному керівництві працюючих верств Української Нації" [Там само. – С. 74]. Держава виступає найбільшим авторитетом у суспільному житті, регулятором соціальних та економічних відносин, гарантом повноцінного розвитку нації та єдиною сферою політичного життя.

Націократія заперечує принцип політичного представництва і парламентаризму, висуваючи натомість ідею професійного представництва всіх суспільно-корисних верств нації та авторитаризму в управлінні державою. Політичні партії підлягали б ліквідації.

Соціально-економічними засадами націократії є принципи надкласовості й національної солідарності, праця розглядається як творчий акт і етичний обов'язок перед нацією. Економічна модель націократії полягає у поєднанні позитивних сторін капіталізму і соціалізму, від першого береться конкуренція, приватна власність, свобода господарської діяльності, від другого – справедливий розподіл національного багатства, обов'язок трудитися, боротьба із соціальним паразитизмом, лихварством і спекуляцією, державне планування. Стратегічні галузі господарства за націократії мають бути у державній власності.

Важливою ознакою націократії також є елітарність, ієрархічність та дисципліна. Рівність всіх громадян перед законом визнається, але управління державою має здійснюватися найкращими – національною елітою.

Державний устрій передбачався унітарний і жорстко централізований, але з широкими повноваженнями для місцевих громад.

Режим націократії, за Сціборським, мав би встановитися внаслідок національної революції, яка б спочатку утворила б перехідний режим національної диктатури, який пізніше би еволюціонував би до націократії.

Націократія протиставляється комуністично-більшовицькій та ліберально-капіталістичній системам, за своїми принциповими засадами наближаючись до більшості тогочасних європейських право-авторитарних режимів, перш за все до італійського фашизму, який на той момент вже мав багаторічний досвід практичної самореалізації. Але треба зазначити, що Сціборський не намагався сліпо копіювати чужоземні схеми (при цьому об'єктивно їх аналізуючи, вказуючи на їх переваги і недоліки), пишучи: "Між тим український націоналізм, признаючи за фашизмом велику історичну заслугу і дійсно наближаючись до нього своїм ідеологічним змістом, є водночас рухом наскрізь оригі-

нальним і від нікого незалежним. Він орієнтується лише на завдання власної нації..." [Там само. – С. 73].

Теорія націократії, сформульована Миколою Сціборським, є прикладом високого рівня ідеологічного розвитку тодішньої української націоналістичної думки та глибокого занурення українського націоналістичного дискурсу у сучасний йому європейський контекст.

В.Ю. Калінін, студ., КНУТШ, Київ
valdemar@univ.kiev.ua

"НОВІ" АКТОРИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

На міжнародній арені з часів Вестфальського договору 1648р. були представлені, лише держави, як учасники міжнародних політичних відносин. Проте теоретичне осмислення світової політики не відповідає тим змінам, які відбуваються сьогодні, а отже з'являється необхідність переглянути теорії, які пояснюють міжнародні політичні відносини, зокрема склад учасників світової політики.

Серед причин змін у світовій політиці можна навести такі як: глобалізація, дезінтеграція деяких державних утворень (Югославія, СРСР) та одночасна інтеграція інших (ЄС), розвиток економічних відносин (поява постіндустріального суспільства).

Якщо раніше учасники світової політики були представлені виключно державами, то на сьогоднішній день можна говорити про появу та поступове підвищення ролі недержавних акторів. До недержавних акторів можна віднести міждержавні організації, транснаціональні корпорації, неурядові організації, регіональні групи.

Міждержавні організації (з англ.: intergovernmental organization's – IGO's) створювалися з метою представлення та просування інтересів окремих країн, проте згодом дані організації стали цілком самостійними акторами і отримали важелі впливу на політику окремих держав. Зокрема, серед таких міждержавних організацій можна назвати: ООН, ЄС, НАТО, СОТ та багато інших.

Транснаціональні корпорації(з англ.: multinational corporation's) виступають в якості акторів світової політики. Їх інтереси відчутно впливають на політику національних держав, оскільки економічний потенціал транснаціональних корпорацій може інколи перевищувати економічний потенціал національних держав. Але необхідно зазначити, що цей вплив може відбуватися як безпосередньо (тобто через певні вимоги транснаціональних корпорацій до уряду країн), так і опосередковано (тобто, коли держава намагається залучити інвестиції).

Неурядові організації(з англ.: nongovernmental organization's) є досить часто добровільним об'єднанням громадян різних держав відповідно до власних інтересів. Існує велика різноманітність за напрямками, зокрема екологічні, за права людини, громадянська журналістика, філателісти. Найбільш поширеними з них є екологічні. Неурядові організації користуються великою довірою з боку громадян в країнах ЄС та США, що дає їм змогу впливати на політику інших акторів світової політики.

В часи "розмиву" суверенітету національних держав вони виступають, можливо й неусвідомлено, за обмеження впливу транснаціональних корпорацій, міждержавних об'єднань на користь національних держав.

Фактори економічного розвитку, глобалізації посприяли виходу на рівень світової політики й регіональних груп. "Вони використовують можливості того, що на відносно невеликій території відбувається концентрація освітніх, наукових, фінансових й інших ресурсів та структур" [Мировая политика : Учебник для вузов / М.М. Лебедева. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2007. – С. 29–80]. Вони встановлюють власні міжнародні зв'язки з іншими регіонами без посередництва держав. Інколи відбуваються спроби конкурувати з державою, стверджуючи, таким чином, свою самостійність перед нею.

"Неурядові актори допомагають вибудовувати й розширювати на порядку денному прийняття державних рішень зовнішньої політики шляхом підвищення своєї чутливості (Кеохен (Keohane) та Най (Nye), 1975, 1989)" [Charles W. Kegley, Jr. Eugene R. Wittkopf. World Politics trend and transformation. – 5th ed. – N. Y.: St. Martin's Press, Inc, 1995. – P. 195].

Оскільки, вплив на національні держави та загалом на світову політику зі сторони певних утворень є очевидністю, то постає необхідність визначення нових акторів світової політики. Проте процес розвитку світової політики відбувається сьогодні й необхідно зазначити, що дані структури ще не є установленими в якості акторів світової політики.

П.Б. Канцедалов, студ., ХНУ ім. В.Н.Каразіна, Харків
Mopok@ukr.net

ПОЛІТИЧНЕ СПОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ

Основним питанням цієї теми є факт незворотності споживання. Людина сьогодні народжується споживачем. Споживацьке світосприйняття – поняття абстрактне і конкретно виражається виключно в учинках індивіда. Факт виникнення індивіда можна пояснити й тим, що людина постає перед вибором соціальних ролей через не регламентованість стосунків і спілкування в епоху постмодерну. Таким чином індивід споживає запропоновані йому соціальні ролі, якими насичена, перед усім, рекламна сфера і сфера.

Під політичним споживанням можна розуміти акти прояву політичної активності громадян у цілковито різних (аж до протилежності) політичних рухах/партіях/організаціях з метою самореалізації, де самі рухи – не суть ідеологія, а її сприятлива зміна.

Політичне споживання є прямим наслідком політичного плюралізму: численні партії, рухи, організації і клуби є продуктом, платою за який є громадська думка. По суті, політичне поле перетворюється на ринок, головним ресурсом якого є голос/участь як форма підтримки. Ні в якому разі не йдеться про питання ідейності – йдеться про те, що всілякі відгалуження, які походять від основних політичних сил, грають роль доповнення і спрацьовують на регіональних рівнях. Якщо ми говоримо про "Всеукраїнське об'єднання "Свобода", ми маємо оцінити кількість його представництв та їхнє розташування для того, що збагнути наскільки воно всеукраїнське і яку ідеологію

сповідує. Якщо ми говоримо про "Російський блок", ми маємо проглянути, наскільки відмінний він від "Російського руху Криму" принаймні в своїх гаслах і програмах, не кажучи про фінансування цих політичних об'єднань.

Ідеологія однієї політичної сили дробиться до крайнощів з обох боків – від поміркованості до радикальності, щоби якнайкраще вгодити споживачу, в ролі якого виступає виборець. Проробляється новітня ідеологія, що нерідко затребує основні положення давно існуючої політичної партії/організації як шаблон, інновацією же стає особисте внесення поправок, які можуть суттєво змінити цю саму програму методом перекручення її основної спрямованості трохи не на протилежну. Говориться про "виправлення помилок минувшини" і їхнє "переусвідомлення", подається суттєво нова програма суттєво нової (часто – так званої "оновленої" партії/організації).

Політичне споживання в Україні спричинено, перед усім, неоднорідністю (фрагментарністю) політичної культури. Цей фактор і робить політикум "шумним", підіймаючи теми, на яких обов'язково "кльоне" споживач. Проблеми визнання ветеранів ОУН-УПА, російської мови, флоту ВМФ РФ на території України і 50 грн. на годину симулюватимуть цілу низку проявів політичної активності наших громадян. Неможлива однорідність країни, що сягає 1348 кілометрів у протяжності, стане тим гаслом, на якому виїжджатимуть новітні "миротворці", закликаючи до солідарності.

Амбівалентність з постмодерну в українському політикумі цілковито вписується в його контекст. При існуванні широких розгалужень по всіх регіонах, політичні сили борються за власні голоси, так і відбивати їх у сторони протиборчої. Політична конкуренція в Україні настільки низька, що по суті своїй – олігополія, але витонченість політичних технологій створює на цьому ринку чудову ширму якнайвільнішої конкуренції, де представлені інтереси трохи не всіх верств, груп та інших видів спільнот населення.

Політичне споживання небезпечне, перед усім, здатністю "вбити" в громадянині ідейність. Принаймні, віра в таке поняття буде стерта в дуже скорому майбутньому. Українська політична активність – це, перед усім, питання самореалізації, заробітку або дозвілля. Про поняття "національної ідеї" за таких обставин доведеться забути. Політично неграмотний споживач стає обманути там, де йде дійсно за ідею, борючись із маленькою партією/організацією проти цілих "політичних корпорацій", і, усвідомлюючи свою безсилість, набуває політичної апатії. Політичні традиції України стають брендами, затертими до невпізнання, тоді як їхні головні функції – виховальна, консолідуєча і стабілізуєча. Натомість, жодна з них не може навіть наблизитись до свідомості громадян через суттєві перепони у вигляді політичного ринку, який традиціям у даному випадку передує.

М.В. Карасінська, студ., КНУТШ, Київ
karasinskamaria@ukr.net

МІФ ЯК ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

В умовах жорсткої інформаційної та психологічної боротьби за виборця, переможе той, хто зможе нав'язати свою "картину світу", свою оригінальну

концепцію міфологізованої реальності. Політичний міф у такий спосіб покликаний впорядкувати політичну реальність й постає як засіб інтерпретації дійсності. Він може використовуватися для реалізації конкретних політичних завдань: боротьби за владу, легітимізації влади, здійснення політичного панування або панування політичної ідеології. На думку українського політолога Г. Почепцова, політичний міф – це універсальна конструкція, яку завжди можна наповнити конкретним політичним змістом.

Політичний міф може проявлятися на різних рівнях політичної свідомості – теоретичному та емпіричному. На теоретичному рівні вони мають науково-подібну форму, а на емпіричному рівні міф повністю демонструє свою природу і специфіку, реалізує свою силу, тому що, спираючись на емоції, почуття, вірування, використовує елементи містики, релігійних переконань, побутових і традиційних повністю демонструє свою природу і специфіку, реалізує свою силу, тому що, спираючись на емоції, стереотипів, асоціацій.

У своїй структурі політичний міф містить такі елементи: архетип будь-якої ситуації, пов'язаної зі здійсненням заходів соціального регулювання і примусу ("якщо... то..."), зміст конкретного досвіду, емпірично отриманого в ситуаціях, об'єднаних даним архетипом, та систему алегоричних образів, функціональна символіка яких співвідносить "бажане" з "належним", тобто зі сформованим архетипом (первинним глибоким пластом колективного безсвідомого).

Такий політичний феномен пов'язаний з людською природою і не може зникнути остаточно. В суспільстві можуть наставати періоди захоплення раціональністю, і в такому випадку будь-який політичний міф слабшає. Критика політичних міфів, їх розвінчування супроводжуються утворенням нових міфів. Основний метод руйнування міфів – це витіснення їх іншими – контрміфами. Відколи у колишньому СРСР основний політичний міф – про побудову комунізму – перестав функціонувати, відновилися національні міфи, що призвело до утворення нових держав.

Концепція політичного міфу має бути унікальною, корисною, помірно складною. Вона повинна мати загальне пояснення для споживачів міфу та містити передумови їх поведінки. Факти необов'язково повинні бути унікальними, новими, сенсаційними. Найголовніше – вони мають бути побудовані в теорію. При підборі фактів слід зважати на одну важливу обставину: міф неможливо повністю перевірити. Якісний міф не повинен перевірятися інакше, ніж за допомогою тих фактів, на яких він і ґрунтується. Найчастіше міф є продуктом системи існуючих міфів або міфологем, він, як правило, спирається не на дійсні факти, а на вже звичні міфи, що вважаються фактами.

Міф справляє анестезуючу і паралізуючу дію, завдяки якій маніпулювання стає невідчутним. Так, сама по собі політична репресія або примус не можуть підкорити людину або зробити її слухняною, бо, як зазначає Е. Кассіпер, залишається сфера особистої свободи, яка дозволяє чинити опір впливу і перетворенню навіювання на переконання. Міф руйнує цей захист, обплутуючи людину, якщо стає змістом її свідомості, глибоким внутрішнім переконанням, хоча б у формі забобонів і вірувань.

Масі притаманні характеристики, які дозволяють міфу легко проникати в її свідомість та маніпулювати нею. Маса керується несвідомим, почуттями,

тому легко сприймає міф, який містить у собі ірраціональні моменти. Вона мислить образами, сприймає лише крайнощі, тому архетипові конструкції міфу ("ми-вони", "добро-зло", "свій-чужий", "герой-ворог") ефективно спрацьовують. Масова свідомість характеризується зниженням рівня відповідальності, а міф, у свою чергу, задовольняє безсвідомий потяг до бездіяльності, пасивності, звільняє від необхідності робити відповідальний вибір, тому що модель поведінки, дії або рішення визначена наперед. Міф засадничо не передбачає свободи, він пов'язує суб'єкта обітницею вірності її священному першоджерелу – долі, волі богів або зірок, законам карми, національному духові тощо. В такому розумінні міф може бути витлумачений як механізм перетворення можливого на неминуче, свободи на долю, тобто можна маніпулювати свідомістю так, щоб "потрібні" висновки і твердження здавалися такими, що виникли природно, а не були штучно нав'язані.

Протидіяти маніпулюванню, що використовує міфи, дуже складно, тому що вони функціонують у сфері підсвідомого. Знешкодження міфу-маніпулятора потребує досконалого знання та обізнаності про цей феномен не лише серед науковців, а й пересічних громадян.

Міфи є невід'ємною складовою політичного життя, розглядати це явище тільки під кутом зору їх позитивності чи негативності неприпустимо. Необхідно визнати факт їх існування і функціонування як неминучості і необхідності. Політика – сфера раціонального й ірраціонального, тому наявність міфів у ній є закономірністю.

М.Г. Карацук, асист., КНТЕУ, Київ

ІНФОРМАЦІЙНА ВЛАДА І ДЕМОКРАТІЯ

На початку XXI ст. людство вступило в інформаційну стадію розвитку, що призвело до глибоких змін у співвідношенні основних видів влад у сучасному суспільстві, різкого підвищення політичного впливу інформаційної влади. За допомогою свої інститутів вона впливає на політичну свідомість і політичну діяльність як через спеціальні політичні комунікації, так і опосередковано – через ЗМІ, систему освіти, просвіти і т. д. Саме ці інститути генерують соціальну пам'ять нації, соціальних груп і особистостей, задають інтерпретаційний зміст подіям, що відбуваються.

У сучасному суспільстві з усіх видів духовного впливу на перший план висувається інформаційна влада. Знання, інформація використовуються як для підготовки урядових рішень, так і для безпосереднього впливу на свідомість людей з метою забезпечення їхньої політичної лояльності та підтримки. Інформаційна революція, глобалізація світових комунікацій, Інтернет дали могутній імпульс якісним змінам у різних сферах суспільного життя, радикальним чином вплинули на розвиток демократичних процесів у суспільстві, на розширення ступеня відкритості суспільства і свободи особистості.

Завдяки новітнім технологіям, Інтернету істотно зростає ступінь особистої свободи індивіда і радикально змінюється характер відносин між правителями і підлеглими. Дедалі ширша інтернетизація сучасного світу позбавляє

правителів монополії на інформацію, яка завжди була одним з основних ресурсів влади. З розвитком всесвітньої мережі розширюється "сфера суспільного" і, зокрема, сфера доступної увазі громадськості політики і політичної інформації. При цьому Інтернет перетворює людину з пасивного об'єкта інформування не тільки на активного, самостійного суб'єкта відбору плуралізованої маси інформації, але і на повноправного учасника самого процесу розповсюдження інформації, яка практично не піддається зовнішньому контролю та регулюванню. Даючи змогу індивіду одержувати надзвичайно швидкий, практично не обмежений і позбавлений від втручання посередників доступ до різних джерел інформації, Всесвітня мережа обумовлює децентралізацію влади, сприяє послабленню вертикальних, ієрархічних моделей соціальної організації і подоланню відстороненості мас від повсякденного політичного процесу. В той же час багаторазово зростають можливості розширення і зміцнення системи горизонтальних громадських зв'язків. Залучаючись до новітніх комунікаційних технологій, рядові громадяни одержують виключно ефективний засіб самоорганізації, в тому числі, політичної самореалізації, яка дозволяє їм активізувати свою участь у громадсько-політичному житті.

Свобода суспільства й особистості залежить від свободи ЗМІ, інших інститутів інформаційної влади. Їх несвобода або видимість їхньої свободи обертається невинуватими втратами політичної влади і суспільства. Без свободи слова решту політичних прав особи практично реалізувати неможливо.

Найбільш повно різні політичні функції інформаційної влади виявляються в демократичній державі. Інформаційна влада, і насамперед її головні носії – засоби масової інформації, є складовою частиною механізму функціонування демократії, а також її ціннісних підвалів, демократичного ідеалу. В результаті проведеного дослідження з'ясовано, що головною функцією інформаційної влади є управління комунікаціями, їх змістом і спрямованістю, що впровадження новітніх комунікаційних технологій, Інтернету призвело до якісних змін у співвідношенні основних видів влади, різкого підвищення політичного впливу інформаційної влади, яка стала основним чинником політики і демократизації сучасного суспільства. Проведений аналіз показав, що інформаційна влада може виконувати функцію демократизації суспільства лише в тому разі, коли сама вона незалежна і демократична. Найважливішим принципом демократичної організації інформаційної влади є політичний плуралізм у суспільстві, плуралізм самих інформаційних інститутів і насамперед ЗМІ.

Нормативна модель сучасної демократії будується на фундаменті уявлень про людину як раціонально мислячу і відповідально діючу особистість, яка вільно і компетентно бере участь у прийнятті важливих рішень. У демократичній державі, заснованій на прийнятті важливих рішень більшістю голосів, володіти такими якостями мають не одна людина або привілейована меншість – еліта, а маси, стала більшість населення. Домогтися цього без участі інформаційної влади сьогодні неможливо. Наявність розвинутої, демократично організованої інформаційної влади, яка об'єктивно висвітлює політичні події – одна з важливіших гарантій стабільності демократичної держави, ефективного управління суспільством. І, навпаки, невиконання інформаційною владою своїх функцій у політичній системі суспільства може

докорінно спотворити її цілі і цінності, порушити її ефективність і підірвати життєдіяльність, перетворити демократію в ілюзію, форму маніпулятивного панування правлячої еліти.

У той же час впровадження новітніх технологій, Інтернету можуть відігравати подвійну роль – слугувати могутнім засобом розширення творчих можливостей людини, інститутом позитивних суспільних перетворень і, одночасно бути джерелом виникнення і нарощування небезпечних для суспільства негативних тенденцій. Ця суперечливість феномену Інтернету, який дедалі активніше впроваджується в усі сфери суспільного життя, робить надзвичайно необхідною розробку і введення в практику законодавчих норм і правил які регулюватимуть його функціонування. При цьому обов'язково треба враховувати складність цього завдання, небезпеку при його виконанні антидемократичних рішень, які можуть відкрити простір для невинуватеної регламентації Всесвітньої Мережі, що завдасть шкоди демократії під видом її захисту.

Аналіз діяльності носіїв інформаційної влади, особливо ЗМІ показує, що серед причин, які гальмують їх розвиток в Україні та ведуть до обмеження їхньої реальної свободи, слід назвати: 1) економічну залежність засобів масової інформації від держави та фінансово-політичних угруповань; 2) недостатню цілісність українського інформаційного простору, витіснення українських видань російськомовними; 3) відсутність реальної фінансової підтримки читачів, більшість з яких матеріально не спроможні передплатувати газети.

Україна, як й інші подібні їй країни перехідного типу, ще не повною мірою використовує досвід західних країн щодо інформаційної влади як чинника демократизації суспільства. Для того, щоб виправити становище, необхідно, насамперед, на державному рівні розробити сучасну інформаційну політику, що буде сприяти подоланню проблем відчуження суспільства від влади та втрати довіри до влади, демократизації сучасного українського суспільства, що є сьогодні не менш важливим завданням, ніж створення концепції економічної чи соціальної. Україна має великі потенційні можливості – високий рівень освіченості населення, могутній науковий потенціал, потужну промислову базу, та необхідно також прискорити створення такої інформаційної мережі освіти і науки яка б відповідала базовим міжнародним індикаторам, сформувати за прикладом європейських країн громадське телерадіомовлення, якісно поновити інформаційне законодавство, прийняти Інформаційний кодекс України і Кодекс журналістики.

А.Ю. Ключкович, доц., УжНУ, Ужгород
klanat@mail.ru

ФОРМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ПОЛІТИЧНИМИ ПАРТІЯМИ В УМОВАХ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ)

В правовій державі основні форми взаємодії між партіями і владними структурами регламентуються законодавством. Однак політична практика значно розширює можливості взаємного впливу. Німецьку парламентську

демократію вважають класичною партійною демократією або демократичною "партійною державою", оскільки діяльність важливих державних інституцій тісно пов'язана з участю політичних партій. При цьому центр прийняття рішень переходить від системи органів державної влади в площину "органи державної влади – політичні партії", формуючи умови для реалізації суспільного впливу на державно-управлінську діяльність.

Аналіз умов владно-партійної взаємодії в ФРН доцільно здійснювати за наступними напрямками: по-перше, розкрити конституційно-правові основи партійної діяльності, взаємодії партій і влади; по-друге, проаналізувати шляхи та можливості партійного впливу на вищі федеральні органи влади в політичній практиці.

1. *Формально-правовий аспект партійно-владної взаємодії.* Відповідно до Основного закону, законодавства про політичні партії регламентується широкий спектр форм партійної діяльності: порядок утворення та заборони діяльності партій; внутрішньопартійні організаційні відносини; участь партій у виборах до представницьких органів; вплив партій на політичний розвиток у парламенті та уряді та ін.

2. *Фінансова форма взаємодії партій і держави.* У ФРН існує розгалужена система державного фінансування партій у прямій та опосередкованій формі. Пряме державне фінансування партій здійснюється щороку на регулярній основі для підтримки повсякденної діяльності партій, незалежно від того, коли будуть відбуватися вибори. Обсяг отримуваних коштів залежить від поширення партії у суспільстві. Ступінь громадської підтримки партії вимірюється за допомогою двох показників: а) результатів виборів до Європарламенту, до Бундестагу, до ландтагів; б) за сумою залучених партією коштів – членських внесків і пожертв.

Позитивним наслідком державного фінансування є можливість вирівняти умови для отримання партіями коштів, що робить більш рівноправною політичну конкуренцію, також зменшується залежність партій від приватних жертводавців. Прямі державні видатки складають більше третини сукупних доходів німецьких партій. Але в умовах зниження членських внесків, партії все більше прив'язуватимуться до державного бюджету, що суперечитиме їх правовому статусу як суспільних об'єднань і ставитиме під сумнів виконання тієї ролі, задля якої вони власне існують – з'єднувати суспільство та державу.

3. *Участь політичних партій у формуванні та функціонуванні парламенту та уряду.* Дія партійного фактора простежується на всіх рівнях комунікаційного процесу в парламентсько-урядовій системі, де сформувалася система стійких зв'язків у площинах "партія – фракція", "партія – канцлер", "парламентська більшість – партія – уряд". Взаємопов'язаність у цих площинах дозволила констатувати порушення конституційного розподілу влади на партійній основі, а саме: трансформацію дуалізму між парламентом та урядом у протистояння між правлячими та опозиційними партіями.

4. *Вплив партій на формування і діяльність Федеральної ради (Бундесрату).* Склад Федеральної ради визначається земельними урядами, які формують і підтримують партійні парламентські більшості ландтагів. Тісна взаємопов'язаність механізмів функціонування Бундестагу та Федеральної ради може

зумовлювати прийняття політичних рішень за партійним інтересом у випадку однорідної чи неоднорідної партійної більшості в цих державних органах.

5. *Вплив політичних партій на обрання Федерального президента.* Вибори Федерального президента проводяться Федеральними зборами. Склад Федеральних зборів має партійне забарвлення, оскільки збори складаються із членів Бундестагу і такої ж кількості представників федеральних земель. Розгляд співвідношення партійних сил у Федеральних зборах може дати чітку відповідь на питання: в якому турі виборів і чий кандидат здобуде посаду Федерального президента.

6. *Вплив політичних партій на формування складу Федерального конституційного суду.* Вплив політичних партій на склад Федерального конституційного суду може здійснюватися посередництвом того, що половину членів суду обирає Виборчий комітет Бундестагу, який формується з депутатів на основі принципу пропорційного представництва, а іншу половину – Федеральна рада. Оскільки представники великих партій – Християнсько-демократичного союзу (ХДС) і Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) – становлять абсолютну більшість членів Бундесрату, Бундестагу, а відповідно і Комітету виборців, то це пояснює механізм обрання і відносно пропорційне представництво суддів Федерального конституційного суду, які висуваються від СДПН та ХДС.

Таким чином, у Німеччині спостерігається надзвичайно тісний зв'язок між партіями та владними структурами. Партії в Німеччині (насамперед великі партії), настільки адаптувалися до конституційно-правової системи, настільки інтегрувалися у владно-інституціональний дизайн, що, по суті, змінили реальний зміст окремих правових норм, перебудували взаємовідносини між органами влади в політичній практиці. Це є особливістю політичної системи Німеччини, стабільність якої, в значній мірі, залежить від стійкості інституту політичних партій та партійної системи. Про успішне функціонування механізмів балансу владних інститутів на партійній основі свідчить весь політичний розвиток ФРН.

М.Д. Кляшторний, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ

Однією із найважливіших і найскладніших проблем теорії політичних еліт є проблема закономірностей розвитку еліт. Не випадково цей аспект в елітології залишається поза необхідною увагою. В той же час теоретичне осмислення проблеми закономірностей розвитку еліт, їх систематизації є нагальною потребою практики самоорганізації сучасного суспільства. Адже еліта – це найважливіша складова механізму самоорганізації будь-якого суспільства, його найбільш активна, творча меншість.

В основі елітизму, як відомо є поділ суспільства, будь-якої спільноти на еліту (творчу меншість) та маси (пасивну більшість). Цей поділ зумовлюється постійним процесом впорядкування, ієрархізації людських спільнот, становленням порядку із хаосу. Даний процес відтворюється в одній із основних суперечностей соціальної (включаючи політичну) систем – суперечності між елітарними та егалітарними тенденціями розвитку.

Суттєвою ознакою закону, як відомо те, що він відтворює постійний рух протиріччя, боротьбу протилежних тенденцій. Закон проявляє себе як форма реалізації руху протиріччя.

Виходячи із постійно діючої в суспільстві суперечності між елітарними та егалітарними тенденціями логічно було б виділити три різновиди закономірностей розвитку політичних еліт, охарактеризувавши їх як елітаристські (або закони класократії), демократичного елітизму (або закони плюралізму еліт чи меритократії) і закони вождізму (або закони охлократії).

В кризовому, незрілому суспільстві, яким є сьогодні українське суспільство переважають класократія і охлократія. Шістнадцять років незалежності української держави засвідчують, що суспільна динаміка сама по собі не призводить до якісної, демократичної модернізації еліт. Специфіка законів політики полягає в тому, що вони діють не помімо людей, а є законами їх свідомої, цілеспрямованої діяльності і проявляють себе як сукупність умов, потреб та інтересів, які вимагають певних зусиль для їх реалізації. Тому слід постійно і наполегливо з боку суспільства і держави створювати необхідні умови для якісного елітотворення. В першу чергу це стосується створення необхідної законодавчої бази для впровадження відкритої системи елітотворення.

Перш за все необхідно прийняти зміни до Конституції України, направлені на утвердження змішаної, президентсько парламентської форми правління. В умовах дифузної елітарізованої еліти президентське загальнонаціональне лідерство здатне виконувати функцію обмеження партократії і зворотнього контролю народу над правлячою елітою.

Нагальною є потреба вдосконалення законодавчої бази, щодо діяльності партій та виборчого процесу. Зокрема, слід підняти виборчий бар'єр щодо партій і коаліцій до 4-5 відсотків. Варто повернутися до змішаної виборчої системи та запровадити пропорційну систему з відкритими списками.

З урахуванням світового досвіду та національних особливостей необхідно прийняти закон про опозицію, та ін.

В.В. Кобильник, асп., КНУТШ, Київ
Vas_82@ukr.net

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНСТВА ЯК ІНДИКАТОР ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ В ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇНАХ

Вивчення специфіки трансформації політичного режиму крізь призму інституційного підходу зумовлює необхідність дослідження інституційного дизайну країни. Звичайно, останній є лише одним із чинників, що забезпечує більш або менш успішний перехід до демократії. Однак систему інститутів влади, обрану суспільством, що перебуває в стані трансформації, також не можна недооцінювати, оскільки будь-яка суспільно-політична трансформація починається саме з зміни політичних інститутів [Колодій А. Особливості перехідного періоду і вибір політичних інститутів в Україні // Політичний процес в Україні: стан і перспективи розвитку". – Львів, 1998. – С. 44].

Серед науковців, що займаються вивченням трансформаційних процесів, дискусійним залишається питання ролі і місця інституту президентства в де-

мократичному транзиті. Сьогодні в політичній науці сформувалося два підходи, щодо розгляду цієї проблеми. Перший обґрунтовує необхідність сильної президентської влади в умовах глибоких суспільно-політичних перетворень [Клямки Н., Мигранян А. Нужна "железная рука" // Литературная газета. – 1989. – 16 авг. – С. 5], другий – заперечує таку необхідність, оскільки вважає, що існування сильного інституту президентства у молодих демократіях завжди буде тяжіти до авторитаризму та призводити до постійних конфліктів між законодавчою і виконавчою гілками влади, при умові, що і парламент, і президент є всенародно обраними [The Global Resurgence of Democracy / Ed. by Larry Diamond and Mark Plattner. – Baltimore: John Hopkins University Press, 1993. – P. 110–112].

Фактично, предметом даної полеміки виступає не стільки проблема безпосередньо самого існування інституту президентства, скільки його повноваження у владній вертикалі, а ще точніше – роль сильної президентської влади, близької до авторитаризму у перехідний період.

Зважаючи на особливості посткомуністичних, зокрема пострадянських трансформацій, де перехід відбувається не від авторитаризму, а від тоталітаризму через авторитаризм [Колодій А. До питання про політичний режим в Україні // Сучасність. – 1999. – № 7–8. – С. 84–96], що по своїй суті ускладнює процес становлення демократії, можна певною мірою погодитись із думкою науковців, які припускають неминучість (і навіть бажаність) стадії авторитарного правління у посткомуністичних (особливо – пострадянських) країнах, що не розвивалися по шляху демократії. Адже тут поки що відсутні такі важливі передумови демократії, як розвинені елементи громадянського суспільства, ринкові відносини, сформований середній клас, повага до закону, високий рівень політичної культури тощо. Сильна авторитарна влада могла б стати ефективним засобом остаточного зламу тоталітарних структур, проведення політичних і економічних реформ, поступового створення спроможних демократичних інститутів. Все це можливе в тому випадку, коли авторитарна влада дивитиметься сама на себе як на перехідну структуру і буде зорієнтована на реформи та на встановлення демократії у пізніший час. Однак ніхто не може дати гарантії, що подібна орієнтація, навіть, якщо вона й буде задекларована в період утвердження авторитарної влади, збережеться й надалі. Особливо, якщо режим зіштовхнеться з великими труднощами або зазнає невдач.

На нашу думку, радянський режим останніх років свого існування був радше авторитарним, ніж тоталітарним, але зрушень в напрямку "перебудови і прискорення" так і не домігся. Саме тому доцільно погодитися з думкою, що авторитарні режими забезпечують успішний розвиток своїх суспільств лише у деяких країнах, яким притаманні певні ознаки, у той час як у переважній більшості випадків диктатори доводять свої народи до ще більшого розорення і занепаду, ніж це було до них [Democracy and Growth. Why voting is good for you? // The Economist. – 1994. – August 27].

Перехід до демократії вимагає здатності приймати важкі, часто непопулярні рішення, іноді жорсткості у розподілі повноважень урядових структур, їх субординації, відповідальності за результати своєї діяльності та бездіяльності. Таких рис влада може набути в межах і завдяки дотриманню законів,

не відмовляючись від конституціоналізму і демократичних процедур функціонування гілок влади. Сильна влада, у тому числі й президентська, не обов'язково повинна набирати авторитарних ознак.

Загалом, інститут президентства, володіючи широкими повноваженнями, може сприяти становленню демократичного режиму за певних умов, а саме: коли паралельно відбувається швидке формування інститутів громадянського суспільства, здійснюється політична структуризація, зміцнюються політичні партії; посилюється дієвість законодавчого органу, розвивається система противаг і стримувань тощо. Тільки при виконанні цих умов можна послабити авторитарні тенденції та отримати політичну систему здатну в подальшому продовжувати демократичний транзит.

І.В. Корнієнко, студ., КНУТШ, Київ
kornienko1@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Є можливим зазначити, що громадянське суспільство в Україні знаходиться в стадії активного становлення. Відбувається процес його формування, утворення окремих елементів, налагодження взаємодії між ними. І цей процес буде тривалим і нелегким. А швидкість, повнота і глибина цього процесу залежать від цілого ряду чинників. Передусім йдеться про позицію держави, готовність влади поділитися своїми повноваженнями із суспільством, із тими елементами громадянського суспільства, які щойно з'являються. У взаємодії громадянського суспільства та держави можуть існувати два напрямки. По-перше, держава є і залишається функцією громадянського суспільства. По-друге, держава має тимчасовий характер. Утвердження в теорії постулату про швидке відмирання держави з поступовою заміною її суспільним самоуправлінням призвело б до повного знищення громадянського суспільства. Кожна з цих теорій має свої переваги та недоліки. Однак протиставлення держави громадянському суспільству призводить до виникнення негативних факторів, які знаходять своє виявлення в тому, що держава та громадянське суспільство перебувають у постійному процесі боротьби.

Стосовно ж перехідного суспільства, яким є сучасна Україна, то попередньо узагальнюючі його характеристики є такими: усі сфери життєдіяльності охоплені системною кризою, особливо вражені економіка і соціальна сфера; на рівні керівництва державою відсутнє цілісне уявлення про шляхи виходу із кризи. Іншими словами, має відбутися максимальне роздержавлення усіх сфер суспільного життя. Проте це роздержавлення зовсім не означає повної відмови від державного в межах закону регулювання соціального життя. Особливістю і суперечливістю перехідного суспільства, яким є сучасна Україна, є те, що складнощі перехідних процесів, з одного боку, зумовлюють зміцнення регулюючої ролі держави, тобто самої держави, а, з іншого – розбудова громадянського суспільства передбачає роздержавлення суспільних інститутів, зменшення державного впливу на них. Отже, в перспективі ефек-

тивність в організації громадянського суспільства в Україні залежить від того, якою мірою держава і суспільство здатні створити умови, вільні від причин, що породжують дестабілізуючі фактори у кожній із сфер життєдіяльності соціального організму. Досвід розвитку цивілізованих країн засвідчує, що формування громадянського суспільства шляхом світової цивілізації тривалий і дуже складний процес. Справжнє громадянське суспільство може існувати лише в державі з ефективною та конкурентоспроможною, соціально орієнтованою економікою. Сьогодні основними шляхами побудови громадянського суспільства в Україні є: розширення масової бази влади, підвищення політичної культури населення, створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами; активізація процесу роздержавлення усіх сфер суспільного життя, формування справжніх інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру; постійне удосконалення контрольних механізмів, тобто механізмів зворотного зв'язку від суспільства до держави; максимальне розширення сфери судового захисту прав і свобод людини, формування поваги до права і до закону; зміцнення свободи інформації і гласності, відкритості суспільства на основі щонайширших зв'язків із зарубіжним світом; піднесення рівня суспільної свідомості, подолання явищ соціальної пасивності.

Проте в Україні громадянське суспільство формується в особливих умовах. Серед них слід виокремити такі: радикальна зміна стратегій соціального розвитку передбачає досить тривалий перехідний період протистояння різних тенденцій. Одна з них спирається на вкарбовані упродовж значного історичного періоду стереотипи соціально-політичного облаштування, а інша зорієнтована на наближення до загальноєвропейських стандартів правової демократичної державності, які, проте недостатньо узгоджуються з національно-історичними особливостями українського суспільства. До того ж в Україні в основі суспільної піраміди досі превалує патерналізм і пасивність суспільства. Головна причина цього – бідність та відсутність сформованого та дієздатного середнього класу, який є запорукою стабільності суспільства; досвід політичного розвитку людства свідчить, що між проголошенням конституції держави та реальним виконанням кожного її положення кожним громадянином існує тривалий історичний період часу. Країни сталого розвитку пройшли його досить давно. Україна перебуває на початку цього періоду, внаслідок чого у гальмуванні розбудови громадянського суспільства значну роль відіграє дефіцит дієвих правових механізмів, здатних вичерпно і завжди гарантувати повний обсяг проголошених прав і свобод громадян. Тому у фундамент ідеології розбудови громадянського суспільства має бути закладена ідея правового порядку; не найліпшим є ступінь усвідомлення українським суспільством таких базових понять громадянського суспільства, як демократія, права людини та верховенство закону, розподіл влади, світський характер держави, поліконфесійність і поважання прав національних меншин. Змістове наповнення та трансляція цих понять громадській думці засновані, скоріше, на іноземному, ніж на вітчизняному досвіді. А це означає, що досвіду розбудови власного громадянського суспільства доведеться набувати власними силами; визначення стратегії розбудови громадянського суспільства в

Україні відбувається тоді, коли ця проблематика вже не є нагальною для країн сталого розвитку. Останні акцентують на розвитку соціальної державності, бо мають для того століттями створені матеріально-духовні умови, що об'єктивно не можуть бути наразі створені в Україні. Однак саме це, як це не парадоксально з практичної точки зору, ставить Україну перед необхідністю йти власним, найкоротшим шляхом розбудови правової держави та громадянського суспільства з оглядом на певний дефіцит соціального потенціалу держави. Це, у свою чергу, викликає суперечності між необхідністю інтенсивного розвитку громадянських інститутів та вимогою зміцнення державницьких засад в організації суспільної життєдіяльності, зокрема завдяки створенню нових.

Враховуючи особливості перехідного часу, в якому знаходиться Україна, має бути проведена в житті така концепція співвідношення особи, суспільства і держави, яка дозволила б не тільки змінити сьогоднішній менталітет людини, але й сприяти формуванню вільної особи з високою політичною, економічною і правовою культурою, яка усвідомлює свою цінність і гідність. Ця концепція передбачає, що епіцентром громадянського суспільства є людина, її права, свободи й інтереси, що всі інститути громадянського суспільства і держави утворюються остільки, оскільки є необхідність створити умови для нормальної життєдіяльності людини, захисту її прав і свобод.

Р.М. Коршук, асист., КНУТШ, Київ
Korshuk14@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ

Дослідження феномену національної держави слід розпочинати з відповіді на ряд запитань. До таких насамперед належать питання взаємозв'язку національної держави з такими явищами як нація та націоналізм, причини виникнення національних держав, шляхи їх формування.

Більшість дослідників розглядають поняття "національна держава" у тісному взаємозв'язку з поняттями "нація" та "націоналізм". Даний підхід є цілком виправданим, адже саме формування націй, поширення націоналізму призвело до виникнення національних держав. Е. Гелнер визначав націоналізм як політичний принцип згідно з яким "політична та національна одиниці мають збігатися" [*Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм : Пер з англ. – К., 2003. – С. 29*]. Порушення даного принципу у різноманітних варіантах сприяє виникненню націоналістичних рухів. Учень, а пізніше науковий опонент Гелнера, Е. Сміт, визначаючи основні підходи до трактування терміну "націоналізм" (в праці "Національна ідентичність" він виокремлює п'ять основних підходів) зазначав, що термін націоналізм вживається як "процес формування та утвердження націй або національних держав" [*Сміт Д. Ентоні. Національна ідентичність : Пер. з англ. – К., 1994. – С. 29*]. Дане трактування націоналізму є універсальним, адже вдало поєднує інші підходи до аналізу даного феномену. Нажаль ще й досі значна частина як вітчизняних так і зарубіжних дослідників розглядають націоналізм виключно як ідеологію. Нато-

мість зазначений вище підхід до сутності націоналізму (націоналізм як процес формування націй та національних держав) дозволяє уникати багатьох помилок щодо аналізу як даного феномену так і національної держави.

Не заперечуючи вцілому щодо взаємозв'язку національної держави, нації та націоналізму слід зауважити, що використання даного підходу інколи призводить до негативних наслідків. Річ у тім, що деякі дослідники, що ставлять за мету власного дослідження національну державу аж занадто захоплюються аналізом нації або націоналізму. Таким чином втрачається предмет дослідження, національна держава відходить на другий план, залишається у тіні. Центральною проблемою є відсутність власне теорії національної держави, визначення її сутності, ознак. Дане питання є доволі складним та суперечливим і потребує окремого дослідження.

Питання причин виникнення національної держави є найбільш ґрунтовно розробленим в сучасній науці. Одним з перших дану проблему проаналізував Ф. Енгельс в праці "Про розклад феодалізму та виникнення національних держав". Основними передумовами становлення європейських національних держав були:

1. Виникнення міст як центрів ремісничого виробництва та обміну, що в свою чергу стало умовою формування внутрішнього ринку.

2. Розвиток товарно-грошових відносин і концентрація грошових мас в містах.

3. Прагнення міст та селянства покласти край феодальним війнам та владі великих феодалів.

4. Становлення союзу міст та королівської влади, метою якого було подолання феодальної автономії та натурального господарства.

5. Формування нових родів військ, зокрема піхоти (створення вогнепальної зброї не тільки дозволило руйнувати стіни феодальних замків – воно за-свідчило кінець військової переваги дворянської кінноти та рицарства).

6. Змішування та розмежування народностей за мовним принципом.

7. Винайдення книгодрукування і розвиток промислової культури [Енгельс Ф. О разложении феодализма и возникновении национальных государств // Сочинения. – М., 1961. – Т. 21. – С. 406–416]. Дана схема майже ідеально показує процес виникнення національних держав у Європі.

На думку Е. Сміта проблема шляхів виникнення національної держави тісно пов'язана з проблемою виникнення націй. Сміт виокремлює два основні шляхи формування нації – бюрократичну інкорпорацію та народнокультурну мобілізацію. Вихідним пунктом дослідження є наявність двох основних типів етнічних спільнот: "латеральної" та "вертикальної". "Латеральна" етнічна спільнота – це етнічна група пов'язана насамперед спільністю інтересів панівного класу, високим соціальним статусом, здебільшого вона складається з вищих соціальних класів. В даному випадку нація та й національна держава формується шляхом бюрократичної інкорпорації – верхні класи нав'язують свою культуру підкореним етнічним спільнотам. Таким чином держава виступає як основний інструмент даного нав'язування і, відповідно, на певному етапі формування нації, а саме охоплення всіх верств населення даної держави єдиною культурою перетворюється в національну державу.

"Вертикальна" етнічна спільнота пов'язана насамперед етнічною культурою, що пронизує всю спільноту. "Соціальний поділ не був пов'язаний з різницею культур: радше чітко виражена історична культура допомогла об'єднати різні класи навколо спільної спадщини і традицій, надто коли їм загрозувала зовнішня небезпека" [Сміт Д. Ентоні. Національна ідентичність. – С. 61]. Народнокультурна мобілізація – це своєрідна революція що "полягає в кількох взаємозв'язаних процесах. До них належать:

1. Рух від пасивної покійності спільноти до її активного політичного утвердження.

2. Рух за повернення спільноти на її батьківщину, безпечну й визнану компактну територію.

3. Рух за надання територіальній спільноті економічної єдності.

4. Рух за те, щоб поставити народ у центрі всіх інтересів і вихвалити маси, даючи їм освіту у дусі національних вартостей, спогадів і міфів.

5. Рух за перетворення членів етносу на юридичних "громадян", надавши їм громадянських, соціальних і політичних прав" [Сміт Д. Ентоні. Національна ідентичність. – С. 73].

Е. Сміт зазначав, що шлях народнокультурної мобілізації характерний насамперед для поневолених етнічних спільнот. Якщо уважно проаналізувати дані процеси то стане зрозуміло, що найбільш відповідним кроком для забезпечення перемоги цієї революції є утворення національної держави. Досвід націотворення та формування національних держав в багатьох країнах, в тому числі і в Україні, підтверджує вищенаведену тезу.

Ю. Габермас виокремлює чотири основні основні шляхи формування національних держав. В західній Європі (Англія, Франція) основним рушієм формування національної держави виступала політична еліта. В даному випадку держава здійснює вирішальний вплив на формування нації і, відповідно, перетворюється на національну державу. Провідну роль у формуванні національних держав в центральній Європі (Німеччина, Італія) відіграла інтелектуальна, духовна еліта. "Письменники та історики, ззагалі вчені та інтелектуали, своєю пропагандою уявної єдності "культурної нації" готували воєнно-дипломатичне об'єднання держави (пізніше виконане Кавуром та Бісмарком)" [Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории. – СПб., 2001. – С. 198]. В даному випадку процес іде від нації до національної держави. Перший шлях типології Ю. Габермаса співпадає з бюрократичною інкорпорацією Е. Сміта, другий – з народнокультурною мобілізацією. Однак, на відміну від Сміта Габермас не обмежується лише двома основними типами. В країнах третього світу національні держави виникли внаслідок розпаду колоніальної системи. "В даних випадках такі штучні держави ще тільки мають заповнитися націями" [Там же]. Окремо потрібно розглядати досвід формування держав в більшості країн Східної та Південно-східної Європи де вони утворилися внаслідок розпаду імперій та багатонаціональних держав.

Аналіз причин виникнення та шляхів формування національної держави виступає своєрідною точкою відліку дослідження даного феномену. А білих плям на карті, що має назву "національна держава" ще вистачає.

СПІВВІДНОШЕННЯ РЕЛІГІЇ ТА ПОЛІТИКИ

Звертаючись до навчальних посібників і підручників з політології, можна проаналізувати, що здебільшого автори обмежуються розглядом взаємодії політики й економіки, політики і права, політики й моралі. Співвідношення релігії й політики іноді залишається поза полем зору як релігієзнавців так і політологів.

Сьогодні вплив релігії на суспільну свідомість безспідставно прирівнюється до засобів масової інформації, з цього стає зрозуміло, чому політики завжди ведуть безкомпромісну боротьбу за віруючих у всіх країнах світу, у тому числі й в Україні.

В історії людства ідеал Бога – головна і самооцінна ідея релігійної віри, оскільки для основної маси вона пов'язується з проблемою сутності людського життя, з природним бажанням людини бути щасливою, а отже і політично незалежною. Майже завжди у всіх відомих культурах, релігія була в епіцентрі соціальних і політичних подій, а отже і чинила визначальний вплив на духовну ситуацію часу. Є багато підстав стверджувати, що з самого початку зародження релігійних вірувань взаємопроникнення релігійних і політичних засад було ще вагомішим, оскільки релігійні і політичні функції в ранніх суспільствах не були розділені. У таких суспільствах політичний аспект їхнього життя виявлявся в контролі і підтримці відповідної соціальної, у тому числі й релігійної, поведінки членів роду. Контроль і примус здійснювався шляхом регуляції звичок, звичаїв і за допомогою таких методів, як колективний осуд злочинця, позбавлення родинної підтримки.

Для утвердження політичної системи політична еліта залучає релігійну еліту для того, щоб легітимізувати встановлений політичний лад. Релігія освячує порядок від імені Бога, та не рідко і сама виступає основою державної влади. На цьому ґрунті виникають довготермінові зв'язки релігійної і політичної еліт.

Політика – це область в основному цілеспрямованих відносин між групами із приводу використання інститутів публічної влади для реалізації їхніх суспільно-значимих запитів і потреб. Релігія – це світогляд і світовідчуття, а також відповідна поведінка й специфічні дії, які ґрунтуються на вірі в існування богів, „священного“, тобто такого початку, що перебуває за рисою, „природного“, недоступного розумінню людини. Релігією називається система вірувань і ритуалів, за допомогою яких група людей пояснює й реагує на те, що вважає надприродним і священним.

Між складовими частинами релігії й політики можна провести певну аналогію. Релігія може бути використана політикою як засіб збереження влади. Релігійні ідеї досить ефективно можуть бути використані й використовують для мобілізації на політичні виступи тієї частини суспільства, що залишається, звичайною, поза політикою. Історичний досвід показує, що релігія завжди впливала на політику й сама випробувала на собі досить істотний вплив політики.

Підсумовуючи, варто зазначити, що співвідношення релігії і політики багатовимірне. Воно може проявлятися у вигляді взаємодії в їхніх соціальних

функціях в процесі регулювання поведінки людей, у процесі управління суспільством. Політичний процес насичений конфліктами, може призвести до змін у релігійній сфері. З іншого боку, внутрішньо релігійні зміни й конфлікти можуть призводити до серйозних політичних наслідків. І одна з головних причин протиріч між релігією та політикою полягає в тому, що в них різні методи регулювання поведінки людей, несхожі підходи до оцінки їхніх дій.

М. Кравчук, студ.,
Кам'янець-Подільський національний університет,
Кам'янець-Подільськ
marannakravchuk@rambler.ru

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОГО ЛОБІЗМУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ

Політичні інтереси представляють собою актуальну і досить складну теоретичну і практичну проблему, розуміння якої дозволяє з'ясувати логіку діяльності різних політичних сил.

Проблемам лобізму присвячена низка праць українських вчених, в яких досліджено лобізм як один з основних механізмів реалізації інтересів соціальних груп, розкрито його сутність та об'єктивний характер, що обумовлюється низкою причин національного та історичного характеру.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що за сучасних соціально-політичних умов лобізм починає відігравати все більшу роль у процесі вироблення та прийняття рішень як на рівні найвищих органів державної влади, так і на рівні місцевого самоврядування. Зокрема, І. Немчинов досліджує умови і специфіку процесів лобіювання через парламентські фракції [*Немчинов І. Лобіювання як форма діалогу з владою // Контекст. – 2002. – № 2. – С. 9–12*], О. Рамадан основну увагу приділяє визначенню й описові технологій лобіювання [*Рамадан О.І. Технологія лобіювання // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Філософія, Політологія". – 2002. – Вип. 42–45. – С. 88–90*]. У статтях Є. Тихомірової явище лобізму розглядається з різних позицій: і як важливий елемент громадянського суспільства [*Тихомірова Е.Б. Лоббизм как специфическая форма коммуникации с общественностью // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. – 2002. – № 3. – С. 113–127*], і як явище, поширене на міжнародному рівні [*Тихомірова Є. Лобізм як складова міжнародного PR // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С. 143–151*]. В цих працях лобізм визнається явищем, необхідним у взаємовідносинах держави і суспільства, існування якого має об'єктивний характер [*Тихомірова Е.Б. Лоббизм как специфическая форма коммуникации с общественностью*]. Наприклад, Ю. Ганжуров вважає, що "лобіювання має розглядатися як невід'ємна складова політичної комунікації, що передбачає механізм прямого і зворотного зв'язку суспільства і держави" [*Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4 (13). – С. 51*].

Зважаючи на досить складну структуру лобізму, з широким колом суб'єктів і тими функціями, які вони виконують, є підстави вважати лобізм політичним інститутом, який функціонує на різних рівнях суспільної організації.

Лобізм в Україні, з огляду на низку об'єктивних і суб'єктивних причин, на жаль, набув нецивілізованої форми. "Сьогодні лобізм,- пише А. Луговська,- пронизує всі структури влади від верху до низу". Характерною особливістю лобізму в Україні є глибоке проникнення зацікавлених груп в партійно-політичну сферу [Рамадан О. Лобізм у політичній системі України // Дослідж. світ. політики : Зб. наук. пр. – 2002. – Вип. 21. – С. 179–189. – Бібліогр.: 7 назв. – укр.]. За умов слабкої розвиненості суто партійних форм політичної активності українські групи інтересів беруть на себе функції парламентських фракцій. Однак очевидно, що без урахування особливостей проявів цього феномена побудувати демократичну державу і розвинуте громадянське суспільство в Україні буде складно [Бутенко В. Лобізм: різновиди та перспективи легалізації в Україні // Вісник Києво-Могилянської Академії. – № 3: "Революція управлінців і (не)ефективність державного управління в Україні"].

О.С. Краснопольоров, студ., КНУТШ, Київ
krasnoporov@univ.kiev.ua

ІНСТИТУТ ВИБОРІВ У КОНЦЕПЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЕЛІТИЗМУ

Вибори в сучасних демократіях є головним інститутом, який регулює досягнення, утримання та використання політичної влади. Головною функцією виборів є легітимація рішень політичної еліти та самого факту її перебування при владі. Дану функцію вибори виконують через два основних механізми: представництво і конкуренцію. При цьому електоральний процес не вичерпується самим фактом волевиявлення, а включає три важливих етапи: передвиборчий, власне волевиявлення та розподіл влади і формування суспільних очікувань після виборів.

Представництво – це зовнішній механізм демократії, який виконує функцію політичної участі. Ще Жан-Жак Руссо писав, що "представляти" означає видавати одиничну волю за масову. В політичній системі, яку Джованні Сарторі називає "вертикальною демократією", участь маси у політичному процесі через вибори і означає представництво, тобто делегування повноважень, або "права вирішувати", політичній еліті. Маса, таким чином, втрачає суверенітет, але залишається прив'язаною до еліти фактом волевиявлення. Завдяки цьому рішення, які приймаються урядом або парламентом сприймаються масою як власні або розроблені і впроваджені у власних інтересах. Така перформативна парадигма сприяє більш ефективному виконанню політичних рішень через їх асоціацію із втіленням масової волі, тобто в даному випадку волі виборців.

Одночасно вибори виконують функцію добору у еліту. Насправді цей добір відбувається не на виборах, а під час праймеріз – внутрішньопартійного відбору кандидатів чи то в парламент, чи то в президенти. Вибори ж лише затверджують, тобто легітимують, відбір, здійснений в середині політичної еліти. Але в той же час не визначаючи конкретних представників еліти, які отримають "право вирішувати", маси під час виборів визначають "контролюючу групу", яка здійснюватиме це право.

Даний аспект зумовлює електоральну конкуренцію між політичними партіями, тобто контролюючими групами. В цій конкуренції є значний елемент маніпулятивності у вигляді передвиборчих обіцянок, популістської риторики, взаємної критики, підвищення соціальних виплат в ході електоральної кампанії. Перемагає та група, яка більше ефективно, тобто переконливо застосовує арсенал маніпулятивних механізмів. Таким чином, відбір в еліту здійснюється в два етапи: через конкуренцію в середині суб'єктів електорального процесу за право висуватися та через конкуренцію на виборах за право потрапити у представницький орган. Власне ж представництво лише легітимізує результати цих двох етапів електорального процесу.

Інститут виборів, таким чином, – це "дифузна, відкрита система контролюючих груп, що конкурують між собою на виборах" [*Сартори Дж.* Вертикальная демократия // Политические исследования. – 1993. – № 2]. Демократія ж представляє собою "селективну систему конкуруючих виборних меншин" [Там же].

Останнім етапом електорального процесу є внутрішня конкуренція у владній коаліції або владній партії під час формування уряду. Даний етап переходить безпосередньо в процес управління, в ході якого починається підготовка до наступного електорального циклу. Цей проміжний етап пов'язаний з формуванням громадської думки та майбутніх електоральних настроїв виборців. Цей процес, як правило, очолюють лідер правлячої партії, який переважно стає прем'єр-міністром, а в президентських республіках обирається президентом, та лідер опозиції. Таке формування громадської думки безпосередньо пов'язано з описаними вище маніпулятивними механізмами та протікає у формі конкуренції між контролюючими групами, які в даному випадку відіграють роль формаутерів політичної свідомості та настроїв маси. З цього приводу Йозеф Шумпетер зазначає: "Вибір електорату формується, і це формування є істотною частиною демократичного процесу" [*Шумпетер Й.* Капіталізм, соціалізм и демократія. – К., 1995].

Таким чином, вибори є інститутом та інструментом досягнення та утримання влади політичною елітою, виконують функцію оптимізації процесу виконання політичних рішень через технологію представництва і зумовлюють селективний характер потрапляння до еліти через механізм електоральної конкуренції.

Д.Ю. Красота, студ., КНУТШ, Київ
g0t0@bigmir.net

ПОНЯТТЯ "СВОБОДА", ЯК КЛЮЧ ДО ОСМИСЛЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ТА ЙОГО РОЗУМІННЯ З ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЗИЦІЙ ДЕМОКРАТІЇ (ЗА А. ДЕ ТОКВІЛЕМ) ТА ЕТАТИЗМУ (ЗА Й.Г. ФІХТЕ)

В сьогоdnішньому суспільстві наявні дві тенденції подальшого розвитку держави, а саме:

1. Етатистська, що передбачає посилення ролі держави у більшості сфер суспільного життя.
2. Деетатистська – концепція послаблення такої ролі держави.

Ключем для розуміння цих тенденцій є усвідомлення і розбір поняття "свобода".

До останнього часу переважала ідея розуміння свободи як базисної першооснови існування соціуму. Свобода слова, думки, друку, вільного доступу до інформації, тощо. Така ситуація змінилася після трагічних подій у Нью-Йорку 11 вересня 2001 року. Саме тоді на противагу ідеям свободи виступила ідея необхідності забезпечення захисту держави та її громадян. Таким чином, замість свободи на перший план виходить необхідність. США, країна, що вважається зразком свободи та демократії внаслідок зовнішньої загрози вимушена була стати на шлях посилення ролі держави в суспільстві. Виникає законне питання: що ж очікує інші країни? Чи стануть вони на цей шлях?

Відповіді на ці питання слід шукати в теорії... В теорії двох протилежних концепцій, а саме – концепції етатизму та демократії.

Алексіс де Токвіль, один з найяскравіших представників теоретиків демократії, ґрунтовно опрацював питання свободи у державі у своїй роботі "Демократія в Америці". Свобода особистості є основним пунктом світоспоглядання мислителя, але Токвіль чудово розуміє небезпеку, яку криє у собі свобода. Теоретик переконаний, що досягти свободи самими лише конституційними нормами неможливо, така спроба може обернутися охлократією. Головним чинником для досягнення свободи має бути вікове виховання народу. Але, цінуючи свободу, демократичні народи краще розуміють і більше прагнуть до рівності. Саме тому, вони іноді готові принести в жертву свободу заради рівності. Рівність же, в свою чергу, призводить до егоїзму в суспільстві, до корисливості та зневаги до суспільного інтересу, а це може призвести до деспотизму. Народ, що прагне демократії виявляється між двох вогнів – деспотизму та охлократії. І лише набуття свободи і рівності, лише повне втілення цих принципів – ось формула досягнення ідеальної, повної демократії.

Згідно з теоретиками демократії, поняття "свобода" є абсолютно невіддільним від поняття "рівність", а отже, суспільство повинно існувати лише за умови балансу цих принципів.

Децо іншу сторону поняття "свобода" подають теоретики етатизму, а конкретніше, один з його яскравих представників – Йоганн Готліб Фіхте. Мислитель у своїй праці "Замкнена торгівельна держава" пропонує вирішення даної проблеми шляхом максимально можливого посилення ролі держави в суспільстві. Таке посилення, звичайно ж, передбачає обмеження свободи громадян та тимчасове принесення їхньої волі у жертву державному, а отже – загальному, благу. "... не нагально необхідне має повсякчас ставитися після нагально необхідного чи того, без чого важко існувати..." [Фіхте Й.Г. Замкнутое торговое государство // Сочинения в двух томах. – СПб.: Мифрил, 1993. – Т. II. – С.247]. Таким чином, свобода є платою за стабільність і безпеку громадян. Поняття "рівність", на відміну від демократичного тлумачення, означає не рівність здатностей, а рівність розподілу благ і ресурсів. Це означає реальне піклування держави про своїх громадян, забезпечення максимального достатку всього населення без винятків.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити наступне. Проблема свободи неодноразово підіймалася видатними мислителями всіх часів. Головне за-

вдання держави полягає у забезпеченні максимально можливого рівня свободи своїх громадян, але у випадку загрози для країни цей рівень може бути зведений до мінімуму. Демократичне тлумачення і застосування свободи є достатньо ліберальним, але, як показує практика – можливе лише за умови миру та безпеки. В кризові моменти, коли свобода громадян ставить під загрозу існування країни чи безпеку самих громадян – держава повинна брати на себе всю повноту влади і відповідальності задля забезпечення стабільності в суспільстві. Саме такі ідеї і пропонуються теоретиками етатизму.

В.В. Крейденко, студ., КИМУ, Київ
kreidenko@rambler.u

ПРОЦЕС ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Процес політичної модернізації в Україні охоплює коло теоретичних та практичних проблем, які викликають наукову зацікавленість представників таких галузей науки, як політологія, соціологія, філософія.

Вищезазначений процес в Україні історично належить до вторинної (неорганічної) модернізації, характерної для перехідних суспільств, які прагнуть "вписатися" у процес "осучаснення навздогін" (В. Пугачов). Це зумовлює своєрідність державотворчого процесу в Україні, яка, на думку сучасного українського економіста В. Малеса, "полягає в переході, по-перше, від колоніального статусу на шлях самостійного розвитку і, по-друге, від тоталітарно-організованого державно-монопольного управління методами прямого розпорядництва (командно-адміністративна система) до визначення державних пріоритетів соціально-економічного розвитку, виходячи із суспільних потреб" [Аналітика, експертиза, прогнозування : Монографія / Є.А. Макаренко, М.М. Рижков, М.А. Ожеван та ін. – К., 2006. – С. 326].

Особливості тривалого недержавного буття України були спричинені наступними чинниками: домінування як основного суб'єкта модернізації владно-бюрократичної верхівки, залежної у своїх діях від чужого центру; залежність суспільно-політичної системи від чужих національних традицій, ментальності й конкретних потребах українського суспільства, морально-культурних цінностей та ідеологічних схем [Політичні процеси в Україні: концептуальні засади: Монографія / В.Г. Кремень, І.Ф. Бінько, С.І. Головащенко. – К., 2006. – С. 427]. За цих умов навіть найменший успіх реформ, який у межах Російської, а потім і Радянської імперії завжди мав непослідовний, однобічний і анклавний характер, потрапляв на шлях контрреформаторських змін. Так було за часів земської та столипінської реформ, радянської спроби створення суспільства масового споживання, реалізації ідей "прискорення" й "перебудови" [Модернізація політичного процесу / Редкол.: Ф.М. Рудич (голова) та ін. – К., 2006. – С. 5–7].

Проголошення України незалежною державою відкрило можливості для всебічної модернізації суспільства на основі світового досвіду і власних по-

тенційних можливостей. Але через розрив між очікуваними та реальними результатами Україна опинилася в ситуації "кризового синдрому модернізації" [Старіш О.Г. Перспективи політичної модернізації в Україні // Матеріали "круглого столу". – К, 2006. – С. 18–20]. Він є своєрідним наслідком взаємозв'язку і взаємодії основних криз політичного розвитку, до яких належать:

- ✓ криза ідентичності (розрив соціально-структурних підрозділів суспільства з політичною системою);
- ✓ криза легітимності (низький рівень лояльності населення до даної політичної системи, відсутність згоди в суспільстві щодо природи й методів діяльності політичної влади);
- ✓ криза участі (відчуження населення від політичного життя, створення правлячою елітою перепон для залучення до політичної діяльності соціальних груп, які заявляють свої претензії на владу);
- ✓ криза проникнення (невідповідність проголошених владою цілей і напрямів соціального розвитку реальній соціально-політичній ситуації, низький рівень можливостей системи державного управління);
- ✓ криза розподілу (порушення принципів забезпечення прийнятної для суспільства рівня матеріального добробуту і допустимої межі соціальної нерівності та соціальної несправедливості).

Подолання "кризового синдрому модернізації" передбачає насамперед з'ясування та вирішення основних проблем. Проблеми модернізації українського суспільства похідні від його кризового стану, який, з одного боку, має спільні риси з кризою в деяких країнах Центральної, Східної Європи (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина) та Росії, а з іншого – характеризується слабкістю конкуренції (в тому числі й у політиці), диспропорційністю економіки, корупцією, нерозвиненістю інформаційного суспільства тощо [Борисов В.К. Теория политических систем. – М., 2006. – С. 102].

Тобто, на шляху політичної модернізації перед Україною постає дві наступні проблеми:

Першою проблемою є досягнення відносно стійкої рівноваги і політичної стабільності в українському суспільстві, що має відбуватися за умови збалансування державного управління й системи місцевого самоврядування, виявлення суперечностей у загальнодержавних, галузевих, регіональних, колективних та особистих інтересах, а також визначення способів їх узгодження задля суспільного і політичного консенсусу; вирішення проблеми адміністративно-територіального поділу країни, запобігання деконцентрації влади й дезінтеграційних процесів [Брегедда А.Ю. Політичні системи України. – К., 2007. – С. 25–28].

Друга проблема – це пошук оптимальних способів переходу від традиційного суспільства до раціонального, до пом'якшення вірогідного зіткнення традиційних для даної національної політичної культури цінностей і норм політичного життя з новими модернізованими інститутами. Головне при цьому забезпечити формування політичного режиму та системи соціального управління, які відповідали б внутрішнім потребам українського суспільства [Колодій А.Ф. Політичний процес в Україні: стан і перспективи розвитку. – Львів, 2006. – С. 44–55].

Спираючись на зроблений аналіз процесу політичної модернізації можна дійти висновку про те, що найефективнішим шляхом вирішення проблем процесу політичної модернізації в Україні є, по-перше, цілеспрямоване подолання невідповідності до реформування всієї системи управління, розумне запозичення загально-цивілізаційного політичного досвіду і врахування досвіду модернізації інших держав; неприпустимість механічного перенесення на національний ґрунт зарубіжних інститутів без урахування національно-психологічних особливостей народу і характерних рис сучасної політичної ситуації; обмеження впливу на державотворчий процес вузькопартійних інтересів; подолання негативних особистісних рис, зумовлених тоталітарним досвідом ("розірваність" свідомості; відмова від політичного життя в усіх його виявах, окрім стихійного протесту; суперечливе поєднання демократичної й тоталітарної свідомості, орієнтація на несумісні цінності); реформування інституціональної сфери суспільства завдяки розвитку різноманітних форм асоціативно-громадського життя, зумовлених логікою розвитку суспільства. По-друге, – це налагодження постійного взаємозв'язку й діалогу між владними структурами і населенням з усіх питань суспільного буття шляхом подолання кризи легітимності через створення механізмів суспільної саморегуляції на місцевому рівні; справедливий розподіл ресурсів влади та управління; формування норм і процедур, через скорочення дистанції між соціальними станами; стимулювання соціальної мобільності й домінування політичних угруповань (партій, громадських об'єднань, груп тиску) замість всевладдя бюрократії, та розширення механізмів політичної соціалізації, через розвиток системи політичного рекрутування (відбору персоналу, який перебере на себе провідні ролі в політиці) на рівні "нижніх поверхів" політичної системи суспільства. Реалізація вищезазначених умов може стати своєрідним орієнтиром формування самобутньої вітчизняної моделі суспільно-державного розвитку, що відбуватиметься з одночасним подоланням негативних ментально-психологічних нашарувань у свідомості населення, зумовлених тоталітарною суспільно-політичною практикою, та поєднанням елементів загальноцивілізаційного досвіду з віковими традиціями української культури.

Т.Ю. Крува, асп., КНУТШ, Київ

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В ПРОЦЕСІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

На межі століть українці вибороли право бути господарями на своїй власній землі, але все ще триває процес пошуку України у визначенні власної стратегії розвитку. Під час проведення виборчих кампаній політичні партії, їх провідники сповідають єдність щодо облаштування внутрішнього життя та реалізацію зовнішньополітичного курсу. Але як тільки вимальовується нова конфігурація політичних сил, пропонуються настільки різні шляхи по досягненню намічених ідеалів, що це позначається не тільки на роботі вищого законодавчого органу, але і вносить напруженість, протистояння в суспільстві. Складається враження, що ті політичні сили, які принципово стоять на

своїх позиціях, намагаються довести своїм виборцям наскільки вони непопулістичні у відстоюванні своїх вимог, керуючись тим, що це додасть їм більшого авторитету. Принциповість, яка гальмує прийняття нагальних законів, яка проковує недовіру один до одного, не є виправданою.

Політичним силам потрібно відійти від практики, що завершення виборчої кампанії – це початок наступної. Якщо даються обіцянки, то вони мають виконуватись, якщо порушується питання, від якого залежить наш поступ в майбутнє, то це передбачає винесення його на суспільний загал. При цьому виключаються будь-які маніпуляції з суспільною свідомістю, інформація, від якої залежить прийняття важливого рішення, має бути об'єктивною, повною, неупередженою. Так, наприклад, питання про членство України в НАТО, яке розкололо український парламент. Жодна сторона не хотіла йти на поступки, поки все ж таки не домовились про проведення референдуму. Здавалося б, напруга знята, проблема вирішена, і останнє слово буде за українським народом. Але прийняттю такого рішення повинна передувати масштабна інформаційна кампанія, ми маємо чітко знати, що дасть нам інтеграція в північно-атлантичну систему колективної безпеки.

Кожне питання яке обговорюється в українському парламенті має відповідати суспільним очікуванням. Перш ніж піднімати мовну проблему, розглядати доцільність входження України в НАТО, потрібно згадати, що українців як на заході так і на сході турбує високий рівень інфляції, погіршення умов життя, соціальна незахищеність. Народні обранці мають приймати рішення, що диктує нам логіка сьогодення, виходити з національних інтересів і не підігравати владним структурам інших держав.

Під час виборчих кампаній політичні сили демонструють розуміння потреб свого народу, а приходячи до влади, дистанціюються від нього. Спостерігаючи за кулуарними домовленостями народних обранців, за їх бажанням пролобіювати інтереси потужних фінансових структур, народ втрачає довіру до владних інститутів, переконується в неможливості реалізації задекларованих програм.

Парламент, який має бути ареною прийняття конструктивних, прагматичних рішень, став на сьогодні інструментом дестабілізації. Складається враження, що політичні сили більше переймаються власними амбіціями, ведуть підготовку до проведення наступних президентських виборів. Так і живуть пересічні громадяни, від виборів до виборів, з запевненням владних інститутів про покращення життя вже сьогодні. Як же змусити народних обранців бути відповідальними перед своїм народом, не на словах, а конкретними справами виявляти турботу про нього?

Кажуть, що народ має керманічів на яких заслуговує. Ми обираємо, за відсутності вибору. Ми довіряємо, не покладаючи надій. Даємо останній шанс і знову розчаровуємось. Щоб остаточно не втратити довіру зі сторони виборців, нинішні політичні сили мають відійти від своїх амбіцій, необґрунтованої принциповості, згадати про свої передвиборчі обіцянки. Запорукою ефективної діяльності має стати дотримання Конституції, злагодженість в діях, високий професіоналізм.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І РЕАЛІЇ УКРАЇНИ

Останнім часом в Україні поняття громадянське суспільство стало надзвичайно популярним. З початком перебудови, і, як наслідок, з початком формування "нової свідомості і нового мислення", воно не зникає з сторінок газет, ним доречно і не дуже користуються відомі політики. За словами Т. Карозерса з поняттям "громадянське суспільство" часто відбувається теж саме, що і з акціями на біржі: часом його оцінюють вище, ніж воно того варте [Лавленко Р., Рябов С. Динаміка громадянського суспільства в Україні // Нова політика. – 1996. – № 5. – С. 19]. Але було б надто просто сказати, що "громадянське суспільство має великий резонанс, але небагато змісту" [Полохало В. Негражданское общество как социополитический феномен Украины // Политические исследования. – 1999. – С. 128].

Громадянське суспільство в якійсь мірі можна порівняти з поняттям "свобода", яке має глибинний зміст, але визначається по різному. При цьому кожен знаходить в ньому щось своє.

Політолог В. Полохало визначає сучасного українця як "основу негромадянського суспільства" [Одинцова А.В. Гражданское общество: прошлое, настоящее, будущее // Социально-политические науки. – 1991. – № 12. – С. 28]. На сьогоднішній день українське суспільство є неструктурованим, що в свою чергу, сприяє невизначеності політичних інтересів громадян. Ситуація ускладнюється наявністю великої кількості політичних партій, які є основними політичними інститутами громадянського суспільства, фактично не здатні репрезентувати на державному рівні інтереси населення, але всі ці партії проголошують орієнтацію на середній клас, якого в Україні, на жаль, поки що немає.

Отже, доречним буде зазначити те, що проблема полягає в тому, що єдиним консолідуючим фактором українського суспільства сьогодні є невдоволеність наявним станом речей, і, це породжує прагнення до змін. Але чіткого усвідомлення інтересів немає. Концепція громадянського суспільства має сенс лише в межах дихотомії "суспільство – держава" [Рябчук М. Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і "розбудова держави". – К., 2000. – С. 398].

Будь-які зволікання з процесом формування громадянського суспільства в Україні може призвести до жахливих наслідків, а зокрема реальною альтернативою громадянському може стати "масове суспільство", де основним девізом кожного є: "Бути таким як всі". Це повстання "бездумного натовпу" може перекреслити все те, що було набуте за роки незалежності. В цьому натовпі може спрацювати лише комунікативна "теорія лідерів думок", а отже, лише вертикальні відносини замість належних горизонтальних. А це, в свою чергу, породжує небезпеку виникнення нового "тоталітарного лідера".

При цьому, ми повинні лише вивчити і переосмислити іноземні моделі його розбудови. Але ні в якому разі не повинні "копіювати" їх. Адже менталітет українського народу, конкретно історичні особливості потребують визначення власного варіанту формування громадянського суспільства, тип його вза-

смовідносин з державою. Побудовані на папері концепції, є своєрідним витвором "чистого розуму". Громадянське суспільство дуже важко, і, практично неможливо сформувати штучно, воно формується "знизу". Все, що можна зробити – це створити для цього сприятливі умови.

Д. Матьюз визначає громадянське суспільство як "діяльність громадян з метою отримання більшого контролю над власним майбутнім, як співпрацю громадян між собою для покращення спільного добробуту" [*Сталин І.В. Марксизм и национальный вопрос.* – М., 1936. – С. 28].

Висновком моїх тверджень буде така формула стійкості громадянського суспільства – "цілі – спільні, інтереси – різні". Таким чином, громадянське суспільство – це не якісь ізольовані індивіди, а комплекс соціальних відносин, система суспільних інтересів (економічних, соціально-політичних, релігійних, духовних, сімейних, культурних та інших), яка виражає різномірні цінності, інтереси і потреби членів суспільства.

Т.В. Кузнєцова, студ., КНУТШ, Київ
Kuzja44@mail.ru

СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Розвиток суспільного життя на Заході Європи передбачає прогрес у становленні громадянського суспільства. Ключовим моментом становлення громадянського суспільства є поява громадянина, який має визначений комплекс прав і свобод. Громадянин модернізованої західноєвропейської держави вимагає від політичної влади рівних для всіх конституційних прав і моральних норм. Громадянський стан в суспільстві будувався на основі індивідуальної свободи, шляхом витіснення станової підлеглості та підданства.

Громадські діячі, науковці та політики країн Західної Європи та США помітили у громадянському суспільстві мотивації для похваллення суспільної ініціативи, опору корупції та жорсткій бюрократизації, поширення сфер прав людини, недопущення узурпації державної влади та зменшення її впливу на діяльність самоврядних організацій, утворення профспілок.

Існує безліч визначень громадянського суспільства, кожен з яких має право на існування. Дехто вбачає в громадянському суспільстві ідеальну модель суспільного устрою, інші передбачають суспільну рівність індивідів і взаємокооперацію між ними, відсутність вертикальної стратифікації, національну ідентифікацію.

Зі здобуттям незалежності в 1991 році Україна вийшла на новий етап соціально-політичного розвитку. Постало питання про визнання України серед могутніх держав світу, вступ до міжнародних організацій, блоків. Проблема вибору цінностей українського народу, встановлення демократичного режиму, брак солідарного національного характеру, відсутність конкурентних партій, з вимогами до розподілу гілок влади є реаліями, які заважають побудові громадянського суспільства в Україні.

Статистичні дані свідчать, що серед 33 000 громадських організацій в Україні, лише 5 відсотків виникли в руслі громадянського поступу суспільства. Реш-

та створені з метою здобуття працевлаштування за підтримки держави, або за підтримки політичних партій, задля залучення як умога більшого електорату, або ж створені на капітали нелегального походження з-за кордону.

Зрозуміло, що становлення громадянського суспільства не може звестись до формальної суми громадських організацій. Але так чи інакше, створення дійсних громадських організацій та викорінення із суспільства квазі-громадських організацій – перший крок в складному для України процесі.

Криза ідентичності українського народу – одна з проблем сьогодення. Нація необхідна для громадянського суспільства є його своєрідною точкою опори. Формування національної самосвідомості, самоврядування народу, реалізація прозорості влади в країні – передумови виходу України вперед.

Зі складним геополітичним розташуванням, впливом сусідніх держав на думки та характер громадян України, ворожим настроєм на представників "інших" регіонів не побудувати сильної держави на міжнародній арені. Україну не визнають як сильного співробітника, не бояться як потенційного суперника, досить довгий час вирішувалося питання вступу до міжнародних організацій, перевірялася підготовка до економічної конкуренції. Можливо проблема громадянського простору криється в слабкості держави, адже чим сильніша держава – тим вільніша і щасливіша в ній людина.

Н.А. Латугіна, доц., КНТЕУ, Київ
latygina@ukr.net

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЕЛІТАРИЗМ

Поняття, які чітко визначають соціальні і політичні системи, структури і акторів та узагальнюють факти, часто є недостатніми для проведення ґрунтовних емпіричних наукових досліджень. Набагато більш важливо, щоб подібні поняття були зв'язані одне з одним, утворюючи тим самим деяку певну систему. Лише коли вони систематизовані та уключені у понятійну мережу, ми можемо говорити про теорії, які пояснюють той або інший політичний феномен. І серед таких теорій потрібно виокремити демократичний елітаризм.

Ця модель оформилася на основі концепції репрезентативної демократії. Її засновником вважають Йозефа Шумпетера (послідовники М. Вебер, Ф. Шміттер, К. Мангейм). Згідно його бачення, безпосередня демократія, з урахуванням некомпетентності більшості виборців, несе більше шкоди, ніж користі, тому роль електорату повинна бути обмежена вибором між політичними лідерами, які конкурують. Відібраній таким чином еліті і повинна доручатися повнота політичної влади та відповідальності.

В межах елітистської концепції виокремлюються дві основні моделі "демократизації": "пакт" і "конвергенція" еліт. "Пактом" еліт називається варіант переходу, коли еліти раптово і свідомо перебудовують свої стосунки, домовляючись про компроміси з важливіших спірних питань [*Елизаров В.П.* Элитистская теория демократии и современный российский политический процесс // Политические исследования. – 1999. – № 1. – С. 72]. Передумовою для укладення "пакту" є наявність гострого конфлікту, під час якого усі фракції

еліт зазнають відчутних втрат. Відмітна особливість "пактового" переходу полягає у його короткотерміновості: еліти або швидко знаходять вихід, виробляючи основні компоненти консенсусу (що, зрештою, не обов'язково передбачає досягнення цілковитої згоди), або не знаходять його взагалі. Інша особливість подібного варіанта – таємність і замкненість кола учасників "пакту". Головну роль у ньому відіграють актори, які пов'язані з колишньою елітою, котрі прагнуть обійтися без широкого звертання до мас (хоча цілком уникнути таких звертань, як правило, не вдається).

"Конвергенція" – процес, який відбувається в умовах демократії, яка вже відбулася, але є неконсолідованою, і пов'язаний з необхідністю мобілізації мас опозиційними фракціями еліти для перемоги у електоральних перегонах та успіху коаліційної політики. Вона дозволяє старим гравцям, які діють на полі політичної гри, змінювати свої ролі та відкриває шляхи для введення нових гравців. Про її завершення виразніше за все свідчить електоральна перемога раніше дисидентської або периферійної фракції еліти. Як і у випадку "пакту", "конвергенція" еліт призводить до виникнення консенсусно єдиної демократії, консолідації демократичного режиму. Її відмінність від "пактової" моделі полягає у залученні нових акторів за рахунок активної масової участі. Потрібно, проте, враховувати, що "конвергенція" може бути лише другим кроком демократизації (після "пакту") і, крім того, потребує невизначено тривалого проміжку часу: так, зокрема, автори елітистської теорії демократії пов'язують завершення процесу "конвергенції" еліт з підвищенням рівня соціально-економічного розвитку [Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe / Ed. by I. Higley, R. Gunther. – Cambridge, 1992. – P. 106]. Інакше кажучи, "конвергенція" виявляється несамостійним, залежним від виходу "пактової" стадії елементом теорії "переходу", побічною гілкою у глобальній телеологічній схемі демократизаційного процесу. Найбільш суттєвий недолік цієї теорії полягає у тому, що перехід розглядається в якості автономного, самоцінного і швидкоплинного процесу, котрий повинен завершитися або встановленням певних демократичних норм, або поверненням до попереднього авторитарного режиму. Елітистська теорія переходу імпліцитно має на увазі встановлення демократії. По умовчання передбачається, що досягнення консенсусу еліт призведе до прийняття демократичних норм. Проте даний висновок логічно не обґрунтований: прийняття демократичних норм аж ніяк не є неминучим ні за якого ситуаційного виходу внутрішньоелітних взаємодій.

Концепція демократичного елітаризму хоча і виникла в ХХ столітті, але її ключові елементи не є новими. Ідеї зверхності представницької демократії над безпосередньою, трактування представників як повноважних осіб (а не звичайних делегатів), розрізнення політики (тобто вибору головних напрямів соціального і політичного розвитку) та управління (практичної реалізації такого вибору) і, відповідно, політичних та бюрократичних еліт відомі вже давно. Момент новизни полягає лише у визнанні того, що навіть в найдемократичніших країнах саме володарючі еліти "роблять політику", хоча далеко не завжди пропонують певну програму і відповідають за її впровадження у життя.

Власне існування еліт в демократичних країнах підтверджено емпіричними дослідженнями. Представники таких еліт протягом своєї кар'єри перехо-

дять з публічної сфери діяльності у бізнес і назад. При цьому на загальнонаціональному (державному) рівні функціонують великі елітні структури і групи, котрі мають владу, що не залежить від демократичних процедур. Місцеве врядування більш демократичне, але далеко не завжди і всюди. З'ясувалося також, що при обговоренні різних питань першу скрипку грають аж ніяк не одні й ті ж групи та особи. Звідси – висновок про плюралізм владних еліт, тобто про наявність конкуруючих центрів влади на всіх рівнях.

Л.Н. Лопатин, проф., КГМА, Кемерово, Россия
lopatinl@mail.ru

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ АНТИЛИБЕРАЛЬНОГО ВЕКТОРА РОССИИ

Малоуспешное движение России от тоталитаризма в 90-е годы и реабилитационные тенденции отжившей политической системы в 2000-е годы имеют не только экономические корни, как принято считать, а культурологические.

Демократия в СССР в конце 80-х годов начиналась с протеста против пустых прилавков, низкого уровня жизни. Для успешного становления демократии необходимо было соединить стихийный антикоммунистический протест с идейным антикоммунизмом. Это могла сделать только интеллигенция. Но интеллигенция предпочла не принимать участия в активной борьбе за демократию. Ограничилась ролью пассивного зрителя. Интеллигенция не приняла участия в выработке нового политического сознания и внесения его в массы. Мало того, она сама осталась в основном на догматических позициях. А значительная её часть предпочла эмигрировать. Всё это в совокупности и приглушило пассионарный толчок. А, точнее, погасило его.

В результате к началу 2000-х годов Россия имела: многочисленность общественных формирований и малочисленность в них членов; разрозненность действий демократов; низкую социальную активность людей; резкое превалирование исполнительной власти над законодательной; оформление в народе стойкого убеждения в виновности демократов за тяжесть реформ и полную невиновность коммунистов; сохранение у людей примитивного представления о демократии как вседозволенности; возвращение в 2000-е годы российского общества к ущербному опыту СССР, когда "вожди думали за нас".

Сопоставляя российский опыт движения от тоталитаризма с аналогичным опытом послевоенной Германии, можно найти много объективных причин германского успеха (движение в рамках одной общественно-экономической формации; отсутствие при фашизме полного поглощения свобод; более короткий "стаж" тоталитаризма; проведение реформ в условиях жесткой оккупационной власти; проведение полной денацификации и др.). Однако главная причина успешного движения Германии от тоталитаризма заключается в глубоком осознании немецкими гражданами своей вины (личной) за гитлеризм и их, в связи с этим, искренним и реальным покаянием перед всем миром. Ничего подобного в России не было. Ошибкой российских демократов стало то, что они не провели суда над коммунизмом. Покаяния за

массовые репрессии народов, их материальную нищету и отставание от цивилизации не принесла не только вся российская нация, но даже функционеры КПСС. Массовый террор совершался советской властью, но при помощи самого народа (коллективизация, раскулачивание, доносы, митинги с требованиями "расстрелять врагов народа, безродных космополитов и др.).

Российская интеллигенция сама не прошла покаяния за социальный эксперимент 1917–1991 г. и не подвигла к нему людей. Ответственность за него есть у каждого советского человека. Без глубокого осознания собственной вины за прошлое, нет ответственности за настоящее, нет перспективы в реформировании общества, которое в советское время при активном (или пассивном) участии каждого из её членов подверглось глубокой культурной деградации. Без участия интеллигенции в движении за гражданское общество долгое время будут сохраняться искаженные представления о демократии и наивная фетишизация экономики, как самодостаточного элемента в реформировании страны. Экономика и не изменяется (эффект от цен на нефть – не в счет) в определяющей степени потому, что не изменился человек с его советской привычкой к "вроде труду", к "вроде образованию", с его извращенными понятиями о патриотизме, чести, достоинстве.

В чем же конкретно может состояться покаяние, скажем, вузовской интеллигенции сегодня, в 2008? Во-первых, в личном осознании глубины культурной деформации, происшедшей в российском обществе в годы социалистического эксперимента. Во-вторых, в признании собственного вклада в эту культурную катастрофу как в социалистическом периоде, так и, особенно, в постсоциалистическое время (поддержка антиреформаторских структур). В-третьих, в преподавании своих курсов (гуманитарных, технических, естественных и др.) на уровне высочайшего профессионализма, а не в алгоритме "лишь бы не заругало начальство", привычного в период советской серости. В-четвертых, в безукоризненности личного поведения с коллегами, студентами по образу царской профессуры, исповедовавшей принцип русской аристократии "Честь имею!". В-пятых, в проповедовании и на словах, и на деле идеологии русской интеллигенции "без меня нет народа" (ни в делах вуза, ни в делах страны). В-шестых, не практиковаться в "нытье" ни перед студентами, ни перед коллегами, ни перед родственниками и друзьями о "славном социалистическом прошлом" и чьей-то виновности в своей личной нынешней неуспешности.

В. Луценко, студ., КНУТШ, Київ
Lily_name@mail.ru

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКИ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ

Загроза застосування ядерної зброї у конфліктах є однією з найгостріших проблем сучасної міжнародної політики. Якщо в період "холодної війни" США і СРСР намагались всіма силами зменшити ризик від ядерної війни один з одним, то зараз політико-воєнні еліти країн, які мають ядерну зброю (ЯЗ), починають бачити в ядерному конфлікті не ситуацію наперед

програшну для всіх його учасників, а варіант війни, в якій перемога однієї з сторін цілком можлива.

Першою державою, яка випробувала і застосувала ядерну зброю були США (у 1945 р.). В 1949 р. було проведено випробування ядерної зброї в СРСР. За ними слідували Великобританія (1952 р.), Франція (1960 р.) і КНР (1964 р.). У 1960-ті роки у світі стрімко розвивається ядерна промисловість. Навіть розвиваючи мирну ядерну енергетику, багато країн накопичували знання і технології, які могли бути використані і для створення ЯЗ. Одночасно в світі зростає і усвідомлення небезпечності ЯЗ, тому в цей період починає складатися консенсус на користь політики ядерного нерозповсюдження. 12 грудня 1968 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), який вступив в силу 5 березня 1970 р.

Політика нерозповсюдження ядерної зброї – це сукупність міжнародних домовленостей і організацій з участю як ядерних, так і неядерних держав, а також внутрішніх законодавств країн-учасників, ціллю яких є попередження отримання ядерного статусу державами, які не мали його до 1967 р. [Ядерное нераспространение / Под ред. В.А. Орлова. – М., 2002. – Т. 1. – С. 16]. Стаття 9 ДНЯЗ зазначає, що ядерною державою вважається держава, яка виготовила і випробувала ядерний пристрій до 1 січня 1967 р. (ця дата є довільно обраною великими ядерними державами, і на думку інших держав, які хочуть мати ЯЗ, немає ніяких раціональних підстав вважати таку умову критерієм легітимності ядерного статусу). Таким чином, легітимними ядерними державами по Договору досі є США, Російська Федерація, Великобританія, Франція і КНР. Індія і Пакистан офіційно оголосили про наявність в них ЯЗ, проте ядерними державами не визнаються. Ізраїль про наявність в нього ЯЗ не заявляв. За статтю 1 Договору кожна з країн-учасників, що володіє ЯЗ, зобов'язується нікому не передавати ЯЗ. На конференції по розгляду дії ДНЯЗ в травні 1995 р. було прийнято рішення продовжити цей договір безстроково. Він досі залишається стрижнем політики ядерного нерозповсюдження. На 2005 р. його учасниками є всі держави-члени ООН, за винятком Ізраїлю, Індії і Пакистану. В 2003 р. Північна Корея (КНДР) заявила про вихід з Договору.

Під егідою Московського Центру Карнегі в 2005 р. було проведено дослідження основних аспектів політики нерозповсюдження, в ході якого дійшли висновку, що політика нерозповсюдження ЯЗ і політика розповсюдження ЯЗ – взаємообумовлені поняття (як не парадоксально). Оскільки політика нерозповсюдження є політикою застосування ЯЗ в якості особливого інструменту досягнення цілей національної безпеки, а розповсюдження – політикою отримання ЯЗ, з метою мати можливість проводити політику стримування. З одного боку, ЯЗ є ефективним інструментом забезпечення національної безпеки, тому не зникає прагнення держав мати такий засіб. Ядерне стримування вже самим фактом свого існування провокує процес ядерного розповсюдження, а розповсюдження, в свою чергу, передбачає і утримання певного рівня нерозповсюдження.

Більшість дослідників у сфері політики нерозповсюдження говорили про потреби ядерного стримування в регіонах, які проводять власні ядерні програми (Іран, Індія, Пакистан і т.д.). Сучасні російські дослідники, зокрема А. Арба-

тов, навпаки, загрозу ядерного розповсюдження пов'язують з "п'ятіркою країн", що є ядерними державами по ДНЯЗ (США, Росія, Франція, Великобританія, Китай). Помилки і недоліки політики саме цих країн можна вважати основними проблемами, що існують у сфері ядерного нерозповсюдження.

Справедливим рішенням проблеми нерозповсюдження може бути лише у двох випадках: або всезагальне ядерне роззброєння, або визнання права мати ЯЗ для всіх, хто здатен її створити або придбати. Жоден з цих варіантів не влаштовує "велику п'ятірку", яка продовжує розвивати свої програми розбудови ядерних сил, удосконалювати стратегічні концепції ядерного стримування. Під загрозою опиняється збереження ядерної стабільності у світі. Хоча термін "ядерна стабільність" вживається в різних проблемно-ситуативних контекстах, на думку всіх теоретиків, які досліджували цей аспект, ядерна стабільність можлива лише там і тоді, де ядерний конфлікт не розглядається політиками як ситуація, що може забезпечити реальну перемогу. В цілому, ядерну стабільність можна уявити як сукупність правил поведінки ядерних держав, що склалися на базі паритету і визнання політиками руйнівних технічних характеристик ядерної зброї. Американський політолог Кеннет Уолтц стверджує, що при наявності ЯЗ стабільність залежить від розміру руйнувань, які сторони здатні нанести один одному. Тобто, взаємне стримування на основі залюкування – універсальний інструмент забезпечення політичної стабільності.

С.А. Мазуренко, студ., КНУТШ, Київ
snezhka@voliacable.com

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ НАЦІОНАЛІЗМУ ЯК ЧИННИКА РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

Націоналізм протягом тривалого періоду був і залишається предметом зловживань і палких суперечок. Як стверджує один з найвідоміших дослідників націоналізму Б. Андерсон, "кінець ери націоналізму, що його давно вже пророкують, навіть не маячить на обрії. Навпаки, національність це найуніверсальніша легітимна вартість у політичному житті нашого часу" [*Стефанеску Богдан*. Про "хороші" та "погані" націоналізми // *Націоналізм: Антологія*. – 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 551]. Загальною рисою універсальних принципів націоналізму є утвердження пріоритету національної ідентичності над вимогами класу, релігії та людства взагалі. Це означає, що люди мають сприймати себе насамперед як складову частину народу, а не якогось вужчого, закритого чи нетривкого угруповання, а також бути готовим пожертвувати будь-чим задля захисту і задоволення інтересів свого народу. Політичний націоналізм – це різновид націоналізму, який теоретично обґрунтовує націю як єдину політичну організацію, що здатна сама вирішувати всі проблеми. Ідеями політичного націоналізму обґрунтовується національний суверенітет як єдиний засіб вирішення міжнародних і міжетнічних конфліктів.

Найбільш гострі наукові суперечки точаться в площині моральних суджень щодо націоналізму. Луїс Снайдер зазначав: "Націоналізм – це двосіч-

ний меч, одне лезо якого може бути силою для об'єднання, друге – енергією для руйнування". Критики націоналізму намагаються довести, що націоналізм зазіхає на індивідуальну свободу, підпорядковує окрему особу нації, тим самим, по суті, будучи різновидом тоталітаризму, атомізує людство, роздроблює людську спільноту на самодостатні суверенні утворення, підносить свою націю над іншими, чим розпалює міжнаціональну ворожнечу. Націоналізм тут сприймається як "остання стадія розвитку людства"; насправді людству потрібна, мовляв, не національна, а гуманістична ідея, людяність та терпимість і толерантність, а не "печерне протистояння етносів". Карлтон Хайяс (Гейз) визначив такі так звані "7 зол та зловживань націоналізму", як дух винятковості і обмеженості (пропаганда концепції обраного народу); захоочення одноманітності (нав'язування національних зразків мистецтва, стандартів мислення, норм поведінки; очікування конформізму); посилення пікірності мас (маси рідко сумніваються у провіденціальності своєї національності і держави); концентрація народної уваги на війні; агресія, войовничість, шовіністична політика; політична експансія і територіальне розростання, імперіалізм; нетерпимість до інакودумства. Безперечно, ідеологія і політика націоналізму приховують в собі загрози, які час від часу породжували і породжують жажливу практику (очевидна небезпека націоналізму полягає в тому, що, генетично виростаючи з етноцентризму, він завжди містить можливість дискримінації національних меншин), однак об'єктивно вони не містять деструктивістських засад. Петер Альтер, німецький історик, звернув увагу на множинність націоналізму в усіх його виявах: "Розмаїття тих політичних явищ, які об'єднують під назвою "націоналізм", вказує на багатозначність цього терміна. <...> ...націоналізм не існує як щось єдине, існують тільки різноманітні форми його проявів. Ось чому було б, мабуть, правильно говорити про націоналізми, а не застосовувати слово "націоналізм" в однині" [Альтер Петер. Націоналізм: проблема визначення // Націоналізм: Антологія. – 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 86]. Різноманітність націоналізму зумовлена передусім тим, що при утворенні національних держав націоналістичні рухи зіштовхуються з неоднаковими ситуаціями. Залежно від місцевих унікальних соціальних, економічних, історичних, політичних умов втілення націоналізму можуть бути настільки відмінними одне від одного, що, на перший погляд, навіть не підпадають під одне поняття. Крім того, існує небезпека, що націоналізм взагалі (абстрактно) оцінюватимуть за конкретним його проявом (що й нині можна спостерігати як наслідок деструктивної ролі деяких політичних режимів, які спиралися на крайні ідеології націоналізму). Хоча насправді коректнішим, з методологічної точки зору, є так званий критичний підхід у дослідженні націоналізму, який стверджує, що останній сам по собі є явищем нейтральним і лише за специфічних, унікальних місцевих умов здатен набувати конкретного смислового навантаження і відігравати певну роль у суспільно-політичному житті. Дослідження націоналізму, однак, і ускладнені тим, що він здатен існувати лише в таких конкретних проявах і залежати від конкретних культурних традицій та історичного досвіду певної національної спільноти. Луїс Снайдер стверджував, націоналізм може виступати як сила для об'єд-

нання, для status quo, для братерства (стосовно нації, представники яких розкидані світом), для незалежності, для колоніальної експансії, для агресії (наприклад, шовінізм), для економічної експансії та для анти колоніалізму. Петро Кузик виокремлює такі цілі націоналізму, як оборонництво (захист батьківщини і нації від зовнішньої агресії – реальної чи уявної), вивищення (виходить не стільки з необхідності захисту власної нації, скільки констатує її самодостатність та підкреслює оригінальність) та месіанство (передбачає принципово активну форму зміцнення і розвитку національної спільноти; найчастіше втілюється у впевненості в особливому покликанні чи винятковій ролі власної нації у світі). Найчастіше саме вивищенню та месіанству притаманні ті чи інші форми крайньої національної винятковості та нетолерантності.

Націоналізм – це ідеологія, психологія та політика в національному питанні, яка базується на визнанні пріоритету національного фактору в суспільному та культурному розвитку. Націоналізм слугував ефективним фактором розвалу феодальної політичної системи, створення національних держав. Із проголошенням незалежності націоналізм, щоб стати консолідуючою силою в багатонаціональному (поліетнічному) суспільстві, повинен трансформуватися в політико-територіальний націоналізм, у якому нація тлумачиться як сукупність усіх громадян держави. Загалом національний фактор зберігає великий творчий потенціал і не містить чогось неприродного, антигуманного. Однак коли він використовується у певних деструктивних політичних цілях, зміст його трансформується в різного роду патології – фашизм, расизм, екстремізм, шовінізм. Загалом же націоналізм доцільніше тлумачити як нейтральне явище суспільно-політичного життя: етична критика націоналістичного дискурсу стає можливою і необхідною, як тільки він стикається з безпосереднім контекстом.

Г.М. Малкіна, канд. політ. наук, КНУТШ, Київ

ПОЛІТИЧНА І КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ

Політична відповідальність є відповідальністю суб'єктів політики за здійснення публічної влади. Публічність влади означає її суспільний, безособовий і відкритий характер. На відміну від існуючої в невеликих групах приватної особистої влади, публічна влада реалізується від імені і в межах усього суспільства і звертається за допомогою права до всіх його членів. Публічність є найважливішою характеристикою політичної влади, тому публічна і політична влада зазвичай ототожнюються. Суб'єктами політичної влади, отже, й політичної відповідальності, є індивіди, соціальні (класові, етнічні, демографічні, професійні, територіальні) й організаційні (державна загалом та її органи, органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації тощо) спільноти.

Політична за змістом відповідальність за формою може бути моральною або правовою. Моральна відповідальність у сфері політики полягає в розумінні суб'єктами політики сенсу та наслідків їхньої політичної діяльності, свідомому дотриманні норм політичного життя, виконанні громадського обов'язку тощо. Настання моральної відповідальності полягає в негативних наслід-

ках для її суб'єкта (наприклад, у формі громадського осуду його діяльності), але не передбачає застосування щодо нього правових санкцій. Прикладом настання моральної відповідальності у сфері політики може бути відмова громадян у підтримці на виборах політичній партії, яка, перебуваючи при владі, не виправдала їхніх сподівань.

Політична відповідальність у правовій формі передбачає настання негативних наслідків для суб'єкта політики у разі недотримання чи неналежного дотримання ним правових норм. За характером вона може бути конституційною, кримінальною, адміністративною, дисциплінарною тощо. Основним видом політико-правової відповідальності є конституційно-правова відповідальність, оскільки політичні відносини регулюються нормами конституційного права, головне джерело якого – конституція – має найвищу юридичну силу щодо усіх інших національних правових форм.

Конституційно-правова відповідальність – це політико-правова відповідальність, що настає за конституційне правопорушення і полягає в негативних наслідках для його суб'єкта, передбачених нормами конституційного права. Суб'єктами конституційно-правової відповідальності можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи, депутати представницьких установ, громадські об'єднання. На громадянина, який не є депутатом чи посадовою особою, конституційно-правова відповідальність взагалі не поширюється, чим відрізняється від відповідальності за нормами інших галузей права – кримінального, адміністративного, цивільного.

Формами настання конституційно-правової відповідальності є: скасування або зупинення дії неконституційного акта; дострокове припинення повноважень представницького органу; відправлення органу державної влади у відставку; офіційне визнання роботи державного органу, вищої посадової особи незадовільною; усунення з посади в порядку імпічменту; дострокове припинення дії депутатського мандата; звільнення посадової особи з посади; заборона громадського об'єднання за антиконституційну діяльність тощо.

Конституційно-правова відповідальність, отже, є найважливішим видом політичної відповідальності, що відрізняється від морально-політичної відповідальності своїм правовим характером, а від інших видів політико-правової відповідальності – визначенням її форм, підстав і санкцій нормами самої галузі конституційного права.

Г.В. Мамчур, канд. політ. наук, асист., КНУТШ, Київ
potter@irpen.kiev.ua

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОГО ЛОБІЮВАННЯ

У сучасному політичному світі спостерігається тенденція до розширення палітри суб'єктів політики за рахунок різноманітних груп інтересів, які намагаються вплинути на політику у бажаному для себе напрямку. У структурі багатьох сучасних політичних систем діє спеціальний механізм впливу груп тиску на прийняття політичних рішень, що отримав назву політичного лобіювання.

Однак, саме поняття "політичне лобіювання", яке повсюдно використовується як у політологічній літературі, так і практичному житті, немає загальноприйнятої визначеності, про що свідчить його ототожнення з поняттями "лобі", "лобізм" тощо. Принаймні для наукових досліджень виникає потреба у чіткому розмежуванні термінів, кожний з яких має особливе понятійне навантаження.

Поняття політичного лобіювання і лобізму походить від слова "лобізм", яке має латинське походження (так у Стародавньому Римі називали проходи, криті галереї). Уже з XVI століття – це назва вестибулю і двох коридорів у приміщенні Палати громад Парламенту Великої Британії, призначених для відпочинку, де представники різних зацікавлених груп проводили час, сподіваючись поспілкуватися з законодавцями, аби вплинути на процес голосування у парламенті. З інших джерел – "lobbies", що з англ. у перекладі означає закриті приміщення для прогулянок, коридор, вестибуль, кулуари, де зі своєю "командою" мав за звичай відпочивати президент США Уїлліс Грант. Там його міністри і сенатори зустрічалися з різними людьми, слухали прохання та обіцяли їх виконати.

У наукових дослідженнях сутності політичного лобіювання склались принаймні декілька підходів до його розуміння:

По-перше, це особлива система організації і представництва окремих груп суспільства, що передбачає взаємодію приватних і суспільних інтересів. Політичне лобіювання постає як інститут політичної системи, створений для забезпечення потреб окремих груп інтересів.

По-друге, це сукупність способів і методів на владу. Цей підхід пояснює політичне лобіювання як процес просування різними суспільними групами своїх вимог в органах влади і управління. Зміст такої діяльності полягає у переконанні інституції, що приймає рішення у його доцільності і необхідності з позицій суспільного блага. Така система організованого впливу на владу потребує відповідних стратегій, технологій і прийомів, у яких і розкривається сутність політичного лобіювання.

По-третє, це своєрідний механізм прийняття та ухвалення політичних рішень як на державному, так і на регіональному рівнях. У складному механізмі прийняття політичних рішень політичне лобіювання діє г'к його неформальна складова, пов'язана із перерозподілом сил та впливу, ціннісних орієнтацій, ресурсів влади.

По-четверте, це специфічний вид PR, механізм посередницької діяльності, пов'язаний з комунікаціями різних соціальних груп і організацій з представниками влади для захисту своїх інтересів під час прийняття тих чи інших рішень. Оскільки, з одного боку, зростає потреба недержавних організацій налагоджувати добрі стосунки з державними установами та чиновниками (для цього у межах своїх управлінських структур створюють спеціальні підрозділи з питань зв'язків з органами державної влади), з іншого, – держава також все більше прагне різноманітними шляхами проникнути в усі сфери діяльності приватних організацій, політичне лобіювання розглядається насамперед як організовані спроби налагодження прямого і зворотного зв'язку суспільства і держави. Інколи політичне лобіювання ще називають PR у дії.

По-п'яте, політичне лобіювання розглядається як інструмент маніпулювання органами державної влади.

Таким чином, тиск груп інтересів на владу може розглядатися як інститут, так і процес, тому необхідно розрізняти поняття – "лобізм" і "лобіювання".

Політичний лобізм – інститут представництва та реалізації інтересів різноманітних суспільних груп шляхом впливу на рішення органів державної влади.

Політичне лобіювання – це процес, пов'язаний з діяльністю груп тиску на органи державної влади з метою забезпечення власних інтересів чи інтересів тих суспільних груп, які вони представляють.

Отже, тиск різноманітних груп інтересів на владу як надбання демократії та розвинутого парламентаризму, є невід'ємною складовою політичного процесу сучасного суспільства, але водночас представляє складний механізм такої взаємодії, тому потребує глибинних наукових досліджень.

М.Ф. Медвідь, студ., НУДПСУ, Ірпінь

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Національна безпека, як важлива функція кожної держави, що покликана гарантувати сприятливі умови для життя і продуктивної діяльності громадянам, державних інститутів, захищати життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Національна безпека, як зазначено у ст.1 Закону України "Про основи національної безпеки України", виступає як "захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам".

Зважаючи на виняткову значущість національної безпеки, її концепція у багатьох країнах виробляється і схвалюється національним законодавчим органом і відображається у всіх напрямках внутрішньої і зовнішньої політики. Для реалізації концепції національної безпеки Президент України 12 лютого 2007 року своїм Указом затвердив Стратегію національної безпеки України і доручив Кабінету Міністрів України забезпечити її виконання. Для реалізації політики національної безпеки в країні створюється спеціальний орган з найвищих посадових осіб і керівників силових міністерств і відомств (в Україні – Рада національної безпеки і оборони), очолюваний главою держави чи виконавчої влади. Рада національної безпеки і оборони України на основі Конституції України та Закону України "Про Раду національної безпеки і оборони" визначає першочергові завдання у сфері національної безпеки, пріоритети і стратегію реагування на загрози, що з'являються (воєнні, політичні, економічні, соціальні, інформаційні, гуманітарні, екологічні, стихійні, терористичні та ін.), стратегію запобігання ймовірним загрозам, дає доручення відповідним відомствам, що й забезпечують відповідні напрями – складові національної безпеки.

Ст. 6 Закону України "Про основи національної безпеки України" визначає пріоритети національних інтересів України: гарантування конституційних прав і

свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку [Закон України "Про основи національної безпеки України" // Урядовий кур'єр. – 2003. – 30 липня].

Аналітиками Національного інституту стратегічних досліджень були визначені пріоритетні національні економічні інтереси України: створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої, потужної економіки; створення надійної системи економічної безпеки України; проведення рішучої боротьби з "тіньовою" економікою; вирішення державою соціальних проблем [Медвідь Ф.М. Національні інтереси України в умовах становлення стратегії національної безпеки та трансформації політичної системи // Віче. – 2007. – № 16 (205). – С. 18–20].

Якщо законодавці Верховної Ради України визначають пріоритетний національний інтерес в економічній сфері як "створення самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки", то аналітики Національного інституту стратегічних досліджень ставлять цей пріоритетний інтерес на другу позицію і визначають як "подолання економічної кризи".

Структурно національна безпека складається із змісту інтересів кожного її елемента. Для окремих громадян національна безпека – це їх невідчужувані права і свободи, для суспільства – збереження і примноження матеріальних і духовних цінностей, для держави – внутрішня стабільність, надійна обороноздатність, суверенність, незалежність, національна і територіальна цілісність. Отже, національна безпека є своєрідним синтезом інтересів і потреб усіх соціальних суб'єктів.

До останнього часу панівною світовою тенденцією було максимальне використання в цілях національної безпеки воєнних факторів, зокрема за рахунок гонки озброєнь. В умовах глобалізації, що несе зростаючу умовність та проникність кордонів, "розмивання" суверенітету і формування нової політичної географії їхня роль залишається високою, однак стало очевидно, що насильницьке вирішення національних і міжнародних конфліктів, забезпечення національної безпеки за рахунок гонки озброєнь стало неможливим. В умовах зростання взаємопов'язаності і взаємозалежності окремих держав, при збереженні багатьох глобальних загроз національна безпека поступово перетворюється на складову загальної безпеки, зусиль усіх народів щодо збереження миру, демократії, демілітаризації й гуманізації сучасних міжнародних відносин. Результатом існування та розвитку національної безпеки є створення системи національної безпеки.

КАТЕГОРІЯ "НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ" В СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Національна самосвідомість – сукупність поглядів, знань, оцінок, ідеалів, які відображають специфічний зміст, рівень і особливості уявлень членів нації про минуле, сучасне і майбутнє свого розвитку, про місце і призначення серед інших спільнот, а також характер взаємовідносин з ними. Вона є основою, ядром національної свідомості її носія. Національна самосвідомість пройшла у своєму розвитку тривалий, багаторівневий і нерівномірний історичний процес. Поява її зародків пов'язана з утвердженням спочатку на психологічному рівні, а згодом і з усвідомленням індивідом свого "Я" як невід'ємної частки певної спільноти ("МИ") і через зіставлення з представниками інших груп ("ВОНИ"), на основі ознак, що відрізняють "ІХ" від "НАС". Це іманентне людській свідомості виокремлення свого і не свого (чужого) виступає джерелом розвитку національної самосвідомості на всіх стадіях формування нації як територіальної, культурної, економічної і політичної спільноти людей.

Національна самосвідомість виростає з важливих умов виникнення і розвитку нації (спільноті економічного життя, території і мови, а також спільноті етнічних, національних особливостей психології, культури, звичаїв і традицій), які породжують свідомість національної спільноті. Виникнувши, національна самосвідомість набирає відносної самостійності і стає однією з важливих умов функціонування і дальшого розвитку нації. Нація консолідується тепер вже не тільки на основі об'єктивних зв'язків, (економічних, територіальних і т.д.), але і на зв'язках, що базуються на самосвідомості в широкому розумінні слова, включаючи в себе свідомість етнічної спільноті, відданість національній мові, території, культурі, певне відношення до інших націй, почуття національної гордості і гідності. Відображаючи глибинні процеси і передумови формування нації, національна самосвідомість покликана виражати об'єктивні національні інтереси, що визначаються сутнісними ознаками нації як етносоціальної спільноті в системі суспільних і міжнародних відносин.

Національна самосвідомість має складну структуру і різні рівні. Національне самоусвідомлення здійснюється на двох рівнях: емоційного, невиразного (часто підсвідомого) відчуження і співпереживання своєї єдності з представниками нації; раціонального, глибокого усвідомлення національної належності. Національна самосвідомість тісно пов'язана з рефлексією, де вона підноситься на рівень теоретичного осмислення національної ідеї. Вона властива не тільки індивіду, але й соціальній групі, нації в цілому, коли вони підносяться до розуміння свого становища і призначення у світі, своїх спільних інтересів й ідеалів, необхідності спільної боротьби за їх здійснення, усвідомлення національно-державної спільноті і державного суверенітету. Водночас національна самосвідомість передбачає розвиток особливого роду самопочуттів, включаючи такі національні почуття, як почуття причетності до долі свого народу і своєї країни, любові до національної Батьківщини, свого народу, національної культури і мови, почуття національної гордості і націо-

нального незадоволення, готовності і волі до здійснення національної мети. Національна самосвідомість є усвідомленням і цілісною оцінкою її суб'єктом самого себе як глибоко переживаючого, мислячого і діючого виразника національних інтересів, як невід'ємної частки свого народу, його духу і долі. Вона включає в себе: 1) усвідомлення етнічної спільності по відношенню до інших етносів; 2) усвідомлення і вірність національним цінностям: мові, етнічній території, національній культурі; 3) усвідомлення соціально-державної спільності; 4) патріотизм; 5) усвідомлення спільності в національно-визвольній боротьбі [Медвідь Ф.М. Національна самосвідомість: деякі питання становлення // Національна психологія. Межрегиональная научно-теоретическая конференция. – Днепропетровськ: ДГУ, 1992. – С. 61].

Усвідомлення етнічної приналежності, що складається в людей незалежно від класової приналежності і не вимагає теоретичного узагальнення, виступає первинним і основним елементом національної самосвідомості. Етнічні уявлення, погляди, звички, норми поведінки, як основні елементи буденної свідомості, творять національну самосвідомість у вузькому розумінні слова.

Національна самосвідомість в широкому розумінні включає уявлення і судження членів нації, народності про характер дій своєї і інших спільностей, їх особливості і т.д., тобто вона пов'язана з певними теоретичними, ідеологічними узагальненнями [Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітологічний аналіз). – К., 1998. – С. 83].

Притаманна нації як етносоціальному організму спільність економічного життя, території, мови, культури усвідомляється і фіксується в самосвідомості особистості, забарвлюючись почуттями батьківщини, рідної землі, рідної мови і т.д. При цьому належність до національності усвідомлюється через посередність тих чи інших особливостей культури, історичних традицій, етнонімів, власних імен і т.д.

Кардинальне значення в плані забезпечення стійкості і дальшого розвитку національної самосвідомості мають погляди на спільність історичного походження, історична самосвідомість представників даної нації. Почуття спільності походження, психологічно пов'язуючи людей, викликає в них потребу ідентифікації себе з минулим, сучасним і майбутнім даної спільності, перенесення на себе не тільки сучасних традицій і особливостей, але і подій і явищ історичного минулого.

Важливим об'єктивним фактором становлення національної самосвідомості виступає національна державність (націй, що мають свою державність), а їх переважна більшість, (потенціальною вона від націй, що втратили національну державність або намагаються її мати), що сприяє територіально-державному об'єднанню населення, що розмовляє однією мовою, має спільність господарсько-культурного укладу, єдині культурно-побутові традиції і духовне родство, підвищує значення факту проживання на спільній території, територіальній приналежності і веде до пробудження екологічної свідомості, що лежить в основі почуття Батьківщини, поняття "рідна земля".

Природа національної самосвідомості носить в значній мірі характер оціночного відношення до суттєвих проявів національного господарсько-культурного укладу, духовного життя нації і розкривається в уявленнях лю-

дей про спільність національного походження, приналежності до рідної землі, усвідомленому відношенні до історичного минулого і сучасного, до рідної мови і культури.

В.О. Мельник, здобувач, КНУТШ, Київ

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ПЕРЕДУМОВА І ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

"Політична культура", займаючи в політичній науці місце між поняттями "культура" і "політична система" і являючи собою одне із самих складних, важковловимих наукових понять, здатне часом провокувати "спокусу" наповнити його невиправдано широким змістом і самовільно надавати йому зайву емоційність. Вітчизняна історіографія проблем політичної культури збагатилася за останнє десятиліття цілим рядом значних праць, що досліджують: питання теорії даного концепту і його національних моделей (О. Кокорська, В. Кокорський, В. Конончук, В. Лісовий, О. Проскурін); властивості і риси традиціоналізму в українській політичній культурі (П. Бублик, С. Корж, І. Поліщук, Н. Тархової); специфіку прояву в умовах української повсякденності (Є. Головаха, В. Литвин, М. Хилько, С. Денисюк, О. Морозова, О. Порфімович); роль політичної культури в становленні демократії в сучасній Україні (Л. Лясота, М. Молчанов, Ю. Пахомов, Н. Жабінець).

На жаль, спеціальних праць, присвячених взаємозв'язку політичної культури й громадянського суспільства досить мало, хоча саме цей взаємозв'язок репрезентує відповідну матрицю реального політичного життя соціуму, його своєрідний політичний генотип, що задає відносно стійкі форми свідомості і поведінки окремих громадян, груп і функціонування політичних інститутів суспільства.

Політична культура насамперед виявляється укоріненою в глибинах людської свідомості, яка концентрує в собі не тільки особистий соціально-політичний досвід конкретного індивіда, соціальної групи або політичного інституту, до яких він належить, але і показники історичного досвіду попередніх поколінь у самому широкому його вираженні. Звідси – першою за важливістю складовою концепту політичної культури є *ментальний рівень* її прояву, що виражається в переконаннях, уявленнях, установках свідомості індивіда, який і формує його той або інший тип особистості. Відомо, що українська ментальність, має суперечливий характер, тобто в культурі нації одночасно проявляються протилежні якості: героїзм і пасивність, індивідуалізм і конформізм, довірливість і підозрливість. Кожна з них має свої причини та умови виникнення та свою роль в історичному процесі і вплив на політичну культуру нації.

Другою складовою концепту політичної культури є *рівень повсякденної поведінки*, коли уявлення, переконання, установки свідомості трансформуються в повсякденну соціальну дію. Повсякденність "вибудовує" політичну культуру індивіда, формуючи і закріплюючи основи його світогляду своєрідним методом проб і помилок. Вона ж дає людині можливість переходу від установок свідомості до соціальної дії. У залежності від характеру і підсумків

щоденного свого досвіду він стає на позиції або необхідності своєї участі в соціальному і політичному житті або ж даремності, марності будь-якої соціальної активності. От чому так важливо вивчати питання української повсякденності як фактора, з одного боку, що створює передумови й умови формування громадянського суспільства в нашій країні, а, з іншого боку, що перешкоджає його становленню.

Світова суспільна думка виробила, як відомо, дві основних парадигми опису сутності взаємодії держави і суспільства. Перша з них спирається на німецьку інтелектуальну традицію, знаходячи своє найбільш закінчене вираження в працях Гегеля і Маркса. У ній акцентується увага на політичному підході до проблем, що встають перед суспільством, тобто на вирішенні їх зусиллями насамперед державних інститутів. Інша традиція, що спирається на неоліберальні цінності, центр ваги переносить на свободу індивіда, ставлячи на передній план його права, що реалізують себе через механізми саморегуляції громадянського суспільства як гаранта дотримання цих прав і свобод від зазіхань держави.

Яка зі зазначених парадигм відповідає історичним традиціям і сучасному рівневі політичної культури українського соціуму і, отже, може бути взята за основу в процесі формування громадянського суспільства в нашій країні? Які риси і специфічні особливості вітчизняної політичної культури покликані сприяти формуванню громадянського суспільства в нашій країні, а які залишаються перешкодою на цьому шляху? Відповідь на ці запитання є темою наукових пошуків.

А.Б. Міщенко, асп., КНУТШ, Київ
mishenko.ab@gmail.com

ДОВІРА ЯК ЧИННИК СТАБІЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Свого часу відомі вчені Г.А. Алмонд та С. Верба, досліджуючи стабільність західних суспільств та чинники, які їй сприяють, визначали довіру, як соціальний феномен, який є зв'язуючою ланкою між громадянами та політичною елітою. Значення соціальної довіри і співпраці як компонента громадянської культури неможливо переоцінити. Творці конституцій створили формальні структури політичного життя, що покликані закріплювати поведінку, яка викликає довіру, однак без існуючих відносин довіри дані інститути мало чого варті.

Почуття довіри по відношенню до політичної еліти, віра в те, що вона являє собою не ворожу і зовнішню силу, а частину того ж політичного суспільства, змушує громадян прагнути передати їй владу [Алмонд Г.А., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис. – 1992. – № 4. – С. 122–134].

Недооцінити роль довіри, її місце в соціальному житті – значить, проявити політичну сліпоту. Більш того, можна стверджувати, що будь-який політичний лад має своїм підґрунтям віру. Це твердження можна підсилити посиленням на теорію політичної влади, яка розроблена німецьким соціологом М. Вебером, котрий досліджував віру як основу законності та легітимачії по-

літичної влади. Жоден політичний режим не може довго проіснувати, якщо політичні лідери, політичні інститути не користуються підтримкою, довірою населення. Жодна влада не може керувати суспільством тільки за допомогою примусу, навіть тоталітарна влада змушена була звертатися за підтримкою до народу [Мусієздов А.А. Легітимація. Проблема места // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. Каразіна. – 2000. – № 462. – С. 117–123].

В свою чергу Ф.Фукуяма висунув оригінальну класифікацію суспільств, в основі якої лежить ступінь розповсюдженості довіри в соціумі. Він говорить про те, що інформаційна революція призведе до відмирань крупних організацій з ієрархічною жорсткою структурою і становленню добровільних співтовариств однодумців. Таке становлення неможливе без довіри, а довіра, в свою чергу, визначається ментальними чинниками, тобто, за даною концепцією, вона буде визначатися високим рівнем психокультури і організаційної грамотності [Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и созидание благосостояния // Новая индустриальная волна на Западе : Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 20].

На основі цього можна виділити наступні функції довіри:

1. **Довіру слід розглядати як один із чинників, який підтримує стабільність та інтегрованість суспільства.** Розгляд феномену довіри в цій проекції вказує на її роль в конструюванні горизонтальних та вертикальних суспільних відносин. В першому випадку, довіра приймає участь у формуванні групових ідентичностей (усвідомлення загальної приналежності до будь-якого колективу, спільноти), нових стосунків співпраці і солідарності, різноманітних форм громадських асоціацій.

2. **Довіра виконує функцію впорядкування та врівноважування соціальних та культурних різноманіть.** Плюралізм сучасних суспільств знаходить вираження у фрагментації стилів життя і культур, у руйнуванні старих форм соціальних ідентичностей і актуалізації нових. Саме прагнення до збереження культурної самобутності та індивідуальності можна пояснити ріст групової солідарності і відносин взаємодовіри. Соціально-культурний простір сучасних суспільств став більш мозаїчним. Проблема постає в тому, що окремі індивіди і групи можуть відчувати себе "чужими", щоденно стикаючись з культурним різноманіттям. Звідси можливий ріст недовіри, ксенофобії і прояв ворожості до інших груп. Відповідно, розвиток "довіри до інаковості" є тим чинником, який покликаний врівноважувати відмінності і гарантувати відносини співпраці між різними групами.

3. **Довіра конструює вертикальні суспільні відносини.** Вона безпосередньо вплітається в механізм легітимації владного авторитету, забезпечуючи соціальну базу підтримки інститутів влади і підтримка того політичного та економічного курсу, який вони проводять. Як відомо, основною процедурою легітимації влади в умовах демократії є вибори. Сама ситуація виборів виступає як обмін соціальної підтримки громадян на майбутні рішення влади. Авансуючи довіру конкретним політикам і відмовляючи в підтримці іншим, виборець йде на певний ризик. Але цей ризик, у розумінні виборця, є засобом мінімізації невпевненості по відношенню до майбутнього [Заболот-

ная Г.М. Феномен доверия и его социальные функции // Вестник РУДН. Серия Социология. – 2003. – № 1 (4). – С. 67–73].

Розвинуте громадянське суспільство створює культуру довіри, яка для свого виникнення передбачає цілий ряд необхідних умов: домінування демократичних цінностей, безкризовий розвиток суспільства, прозорість владних організацій, знання і прогнозованість членів суспільства.

Однак варто наголосити, що довіра є ключем стабільного функціонування не лише демократичних режимів, а й авторитарних, тоталітарних. Інше питання: чи довго люди будуть сліпо вірити своїм вождям або політичній еліті, нівелюючи всі прояви та застосування насильства та безправ'я зі сторони влади? Історія має яскраві приклади падіння імперій, зміни форм правління через втрату довіри населення. Але поряд з цим ми можемо з легкістю спостерігати стабільне функціонування ряду сучасних авторитарних режимів Азії та Латинської Америки. І, тому, більшість дослідників, наголошують на визначальній ролі довіри як на міжособистісному рівні, так і по відношенню до політичних структур, в безперервному й тривалому функціонуванні політичної системи.

На думку, ізраїльського вченого Ш.Ейзенштадта, "критичну важливу роль у формуванні і розвитку конституційних режимів відіграє постійне відтворення солідарності й довіри, які пов'язують між собою різні прошарки суспільства, а їх – з центрами та інститутами, які втілюють в собі більш широкі інституційні прошарки" [*Ейзенштадт Ш.Н. Парадокс демократических режимов: хрупкость и изменимость* // Полис. – 2002. – № 3. – С. 81–93].

Що стосується демократії, то існує об'єктивна проблема її підтримки та відтворення. З цього приводу Ш. Ейзенштадт зазначав, що можливість постійного відтворення довіри при демократичних режимах визначається особливим інституційним фоном – перш за все наявністю відносно стабільних інституційних структур, які забезпечують участь основних соціальних секторів у виробленні і інтерпретації правил політичної гри. В свою чергу, створення подібного фону залежить від комбінації структурних чинників, тобто,

- 1) автономності, згуртованості й доступності центру;
- 2) відкритості основних еліт по відношенню один до одного, а також по відношенню до більш широких верств населення;
- 3) чіткості й прозорості побудови у відповідному суспільстві колективної ідентичності.

Різноманітні комбінації даних факторів грають вирішальну роль в процесі формування та встановлення довіри між громадянським суспільством та державою. Не менш важливою є їх роль в успішному поширенні в суспільстві відносин довіри, необхідних для становлення та підтримки уявлень про політику, а відповідно – для стійкості конституційних демократій [Там же. – С. 81–93].

Отже, рівень довіри, який існує в суспільстві, є його важливим потенціалом, який сприяє благополуччю суспільства і його конкурентноздатності. Атмосфера довіри забезпечує легкість соціальної взаємодії, а також комфортність людських взаємовідносин. Відповідно, довіра – це базова складова сучасного суспільства, яка виступає невід'ємним елементом становлення та функціонування будь-якого стабільного політичного ладу.

ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ІСНУВАННЯ

Однією з неурегульованих проблем функціонування політичної системи в Україні є невизначеність статусу політичної опозиції. Інституціоналізація опозиції – це засіб конструктивного рішення розбіжностей між інтересами різних соціальних груп, складова частина механізму стримувань і противаг в структурі владних відносин. Актуальність даної теми полягає в тому, що в 2004 році була прийнята реформа, за якою суспільство перейшло на пропорційну систему виборів. В зв'язку з цим виникла проблема існування опозиції у Верховній Раді, її інституціоналізації.

У законодавстві України і дотепер немає визначення терміна "опозиція". Не прописані її права ні в Конституції, ні в діючому Регламенті Верховної Ради. Невизначеність гарантій функціонування такої меншості може привести до порушення однієї з основних основ, на яких ґрунтується громадське життя в Україні – політичному й ідеологічному різноманітті [Політичні партії – провідний чинник розвитку політичної системи в Україні : Матеріали "круглого столу". – К.: НІСД, 2004].

Варіанти врегулювання статусу опозиції на рівні закону акумулювалися в десятих проектах, поданих у Верховну Раду в 1998-2004р. Далекі не всі з поданих законопроектів дійшли до стадії обговоренні: з десяти проектів народними депутатами було обговорено положення тільки трьох [www.rada.gov.ua].

Загалом нормативне та інституційне закріплення політико-правового статусу опозиції має охоплювати такі питання: участь у виборчому та інших видах установчого процесу; доступ до керівних посад у представницьких органах влади; рівний і вільний доступ до ЗМІ; можливість вільно пропагувати власні погляди серед населення; свобода проведення демонстрацій, мітингів, зборів тощо; доступ до інформації органів державної влади (у т.ч. таємної – для представників опозиції, які мають відповідний статус); безперешкодний доступ до визначених законодавством джерел фінансування.

Не слід перебільшувати значення законодавчого врегулювання статусу опозиції. Для ефективного виконання опозицією своїх суспільних функцій, зокрема зосередження основних зусиль на формуванні альтернативних підходів до вирішення суспільних проблем, а не протистоянні з владою, неабияке значення має політична воля усіх суб'єктів політичного процесу, а також загальний рівень політичної культури суспільства [Політичні партії – провідний чинник розвитку політичної системи в Україні].

Демократичний режим не усуває диференціацію і конфлікти, але створює умови для їх відкритого прояву в політичній сфері. Демократія припускає досить високий рівень довіри між учасниками політичного процесу, що забезпечуються загальним притриманням установлених формально чи неформально "правил гри" у політичній боротьбі. Ніхто не виявляється в повному вигравші, але ніхто й у повному програвші. Провал у процесі демократизації на пострадянському просторі – модернізація, демократизація – не приводять до

народження ліберальної демократії. З'являються гібридні суспільства – вони стійкі і нікуди не розвиваються. Ці держави називаються неопатримоніальними. Неопатримоніалізм – персональне правління, спрямоване на матеріальні інтереси і матеріальні символи. Політика в таких суспільствах є бізнесом. Існує клієнтарна мережа, усередині якої ведеться боротьба за доступ до привілейованих позицій. Учені називають дві траєкторії розвитку конфлікту:

1. Демократизація, у процесі якої відбувається деполітизація конфлікту

2. Зміни, у результаті яких відбувається розкол клієнтарних мереж [Сравнительная политика. Основные политические системы современного мира / Под общ. ред. В.С. Бакирова, Н.И. Сазонова. – Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2005].

У зв'язку з цим хотілося б зупинитися на діяльності опозиції у Верховній Раді V скликання (2006-2007). Парламентську опозицію склали дві політичні сили – це БЮТ і "Наша Україна". Вивчаючи діяльність цих двох сил на сесіях ВР, можна помітити таку тенденцію, як не голосування по важливим для держави рішенням (обрання глави ВР, прем'єр-міністра, прийняття бюджету). У той час широкою підтримкою опозиції користуються такі питання, що стосуються ратифікації міжнародних договорів, перегляду власності, участь в питаннях, що стосуються законопроектів у сфері правоохоронної системи, соціального захисту. Також позитивним моментом можна назвати і те, що на початку кожної сесії відбувається виступ представників від фракцій як коаліції, так і опозиції. Негативний момент полягає в тому, що більшість законопроектів, запропонованих опозицією, відхиляються і навіть не пропонуються на перегляд і доробку в комітеті ВР [www.rada.gov.ua]. Таким чином, ми бачимо, що опозиція у Верховній Раді працює не досить ефективно. І це не залежить від того, які сили представляють її в парламенті. Після позачергових виборів, Партія регіонів, виявившись у меншості, застосовує ті ж методи, що у свій час БЮТ і "Наша Україна". Це – характер системи. Поки не буде вироблене законодавство по питанню опозиції, сформовано "правила гри", по яких не "переможець одержує все", але кожний у чомусь програє, а в чомусь виграє, поки і не буде в нас у парламенті ефективної і конструктивної опозиції.

Сильна опозиція – гарантія стабільності держави. Існування опозиції створює баланс у політичній системі і захищає країну не тільки від авторитарної крайності, але і просто від впливу суб'єктивних факторів при прийнятті важливих рішень урядом і парламентом. Крім того, унормування статусу опозиції позитивно позначиться не тільки на розвитку парламентаризму в Україні й ефективності роботи уряду, але і вплине на підвищення ролі партій, буде сприяти їх посиленню.

Т.М. Моечан, студ., КНУТШ, Київ
sunny_tanuk@hotmail.com

ПОЛІТИЧНА ЕТИКА НА УКРАЇНСЬКОМУ ГРУНТІ

Підґрунтям політичної етики є моральність суспільства в цілому, оскільки вона вбирає в себе певний загальний історичний досвід, на основі якого фор-

мується свідомість кожного окремого індивіда та усього суспільства. Таким чином, слід говорити про відмінності у розумінні змісту політичної етики у демократичному, тоталітарному, авторитарному суспільствах. У Конституції України записано, що Україна – демократична держава, тому українське суспільство повинно характеризуватись демократичністю та високою моральністю.

Російські дослідники В.І. Бакштановський, Ю.В. Согомонов, відзначають, що політична етика демократичного суспільства вимагає від влади відповідальності, самообмеження, толерантності щодо інакомислення, врахування інтересів союзників, меншості, а також партнерської вірності обов'язкам, чесності. Така етика передбачає відмову від конфронтаційності політичної поведінки всюди, де це тільки можливо, від правил політичного радикалізму, віддаючи перевагу компромісам, переговорам, діалогу, співробітництву, досягненню балансу інтересів суперників [Бакштановський В.І., Согомонов Ю.В. Прикладная этика: опыт университетского словаря. – Тверь, 2001. – С. 129].

Аналіз суспільної моральності та її впливу на політичну етику слід здійснювати з двох сторін. По-перше, потрібно розглядати моральність тих, хто володіє владою, тобто політиків, а по-друге, моральність тих, у кого влади немає, тобто простих громадян, виборців.

Коли іде мова про політичну етику, то завжди цей феномен розглядається у зв'язку із оцінюванням діяльності політиків. Проблема професійної політичної етики пов'язана з тим, що політичні діячі мусять зіставляти свої вчинки не тільки з положеннями конституції і поточного законодавства, але й з моральними принципами і нормами. При цьому етичний кодекс, яким вони керуються, не просто спирається на загальноприйняту мораль, але й конкретизує її вимоги відповідно до специфіки політичної діяльності, неординарних обов'язків і повноважень, які покладаються на депутатів, урядовців, службовців державних установ. Ось чому, коли йдеться про моральну культуру політичного діяча, це передбачає не просто професіоналізм у роботі, але й виключно поважне ставлення до інтересів країни та її громадян, уміння розумно користуватися наданою йому владою, демократично поводитися з опонентами, опозицією, бути здатним до компромісів і в той же час принципово відстоювати державну та громадянську позиції. Свідченням моральної цілісності державних і громадсько-політичних діячів слугують також їхні високі вольові якості, уміння дотримуватись єдності слова і діла, проявляти реалізм в оцінці власних успіхів і державної політики, нетерпимість до некомпетентності, догматизму, застою.

Моральність громадян також відіграє важливу роль у формуванні політичної етики, оскільки вони утворюють суспільство. У кожної людини свої власні потреби та інтереси, а вміння узгоджувати їх із інтересами інших показує, наскільки згуртованим, цілісним є народ. Таким чином, суспільна моральність залежить від кожного громадянина, дотримання ним моральних принципів і норм, критичності та постійного контролю за своїми діями, врахування їх наслідків для інших людей. Тобто суспільство буде високо моральним лише тоді, коли кожна людина намагатиметься вдосконалювати себе, свою моральність, а не висміювати та критикувати недоліки інших. Що ж до українського суспільства, то говорити про його високу моральність аж ніяк не

можна. Це зумовлено кількома причинами. Одна з них – низький рівень політичної культури України. "Політична культура сучасної України є культурою маргінального суспільства (наділеного взаємовиключними рисами), що виявляється і в орієнтації громадян на взаємозаперечуючі цінності... цей феномен пов'язаний з амбівалентною (роздвоєною) політичною свідомістю. Отже, замість внутрішньої мобілізації українського суспільства спостерігається своєрідний його розпад" [Політологія / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К., 2003. – С. 352].

Інша причина низької моральності – складний період трансформації, де відбувається зіткнення цінностей тоталітарного та демократичного суспільства. Ціннісні орієнтації, які міцно закріпилися у свідомості українців за період існування Радянського Союзу, та нові демократичні цінності, які намагаються освоїти терени України, постійно "конфліктують" між собою, чим викликають суперечності у владних відносинах, у визначенні національних пріоритетів, у ставленні громадян до влади та в довірі до неї.

Ще одна причина, що стоїть на перешкоді моралі – низька культура українця, для якого особиста вигода та задоволення власних інтересів стоїть на першому місці, і далеко не завжди береться до уваги моральна оцінка власної діяльності кожної особистості. До того часу українське суспільство потерпає від протиріч, поки кожна людина, кожен громадянин не усвідомить, що потрібно чинити з іншими так, як ти хочеш, щоб чинили з тобою. Або, словами Канта: "Чини так, щоб максима твоєї волі могла стати всезагальним законом".

Відповідно, політична етика в Україні не набуває рис демократичності, а характеризується невідконтрольністю влади, пріоритетністю власних цілей політичних діячів над суспільними та відсутністю їхньої відповідальності за власні вчинки, недотриманням єдності слова та діла, невиконанням обіцянок, неповагою до закону. Дотримання такої політичної етики призводить до неповаги до влади, недовіри їй, небажання громадян брати участь у виборах, у суспільно-політичному житті, неповаги до країни з боку сусідів, неприйняття України як повноцінного партнера на міжнародній арені та ін.

А.Б. Москалюк, студ., КНУТШ, Київ
stacey1@ukr.net

ДИЛЕМА ДЕМОКРАТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПРАВЛІННЯ

У своїй праці "Капіталізм, соціалізм і демократія" американський політичний мислитель ХХ століття Йозеф Шумпетер написав: "Демократія означає не те, що люди дійсно управляють, а тільки те, що вони мають можливість обирати правителів". ХХІ століття – і ми маємо такий тип політичної організації, коли основні питання вирішує добірна меншість, що перемогла на виборах і промовляє від імені народу. Суспільство поділено на правлячу меншість – еліту і безвладну більшість – масу. Маса не цікавиться політикою, не має необхідних знань та повної інформації, не вміє приймати правильні рішення, тому вона добровільно передає еліті право керувати політичним процесом. Політична участь маси обмежена виборами внаслідок того, що

більшість громадян дотримується ірраціональних засад, є некомпетентною і має нестійкі уподобання. До того ж зростання громадянської участі у виборчих процесах веде до розхитування стабільності та ефективності, досягнення котрих є однією з найголовніших цілей демократії.

Ми постійно стикаємося з дилемою демократії. Якщо наша ціль – встановити демократичну систему правління, що надає громадянам максимальних можливостей для участі в прийнятті політичних рішень, то пріоритет, безсумнівно, слід віддати "демократії загального зібрання". Якщо ж наша ціль – встановити демократичну систему правління, що надає максимальних можливостей для найбільш ефективного рішення тих проблем, які сильніше за все турбують громадян, то перевага все ж залишається за одиницею такого масштабу, для управління якою потрібна представницька система.

Зворотнім боком медалі представницької демократії є постійна можливість змови еліт. Громадяни майже усіх демократичних країн знають про цей тінювий бік, але більшість сприймає його як ціну, котру їм неминуче потрібно сплачувати за представницьку демократію. Справа в тім, що при такій системі правління громадяни часто делегують величезні повноваження своїм представникам, покладаючи на них відповідальність приймати рішення виняткової важливості. Більш того, повноваження делегуються не тільки обраним представникам, але за допомогою складного механізму й адміністраторам, чиновникам, посадовим особам, державним службовцям, суддям і т.д. аж до міжнародних організацій. Таким чином, у рамках інститутів поліархічної демократії, покликаної сприяти громадянам у поширенні їхнього впливу на діяльність уряду, виникає недемократичний процес – торг між демократичною і політичною елітою.

У принципі подібне і повинне відбуватися, але в межах, установлених демократичними інститутами і процедурами. Однак оскільки ці межі найчастіше недостатньо чітко окреслені, а участь народу в керуванні і контроль за урядом не завжди діють, то політична і бюрократична еліти одержують занадто велику можливість діяти за своїм розсудом. Незважаючи на те, що контроль за їхніми діями з боку народу обмежений, політичні еліти в демократичних країнах зовсім не стають нікому не підвладними деспотами. Періодичні вибори змушують їх чуїно прислухатися до суспільної думки. Крім того, у процесі прийняття рішень представники політичної і бюрократичної еліт впливають один на одного і взаємно обмежують свободу дій. У політичній і бюрократичній еліт є власна система стримувань і противаг. У тому обсязі, в якому обрані представники беруть участь у процесі політичного торгу, вони стають певним каналом, по якому бажання, наміри і уявлення громадян відносно тих чи інших цінностей проникають у рішення уряду. Політична і бюрократична еліти в демократичних країнах мають велику силу, вони незрівнянно могутніші за звичайних громадян, але в деспотизмі їх обвинуватити не можна.

Теоретично можливі дві моделі керування суспільством: на одному полюсі – абсолютна демократія, що не потребує існування особливої групи людей, які опосередковують відносини народу і правлячого апарату, тобто збіг суб'єкта й об'єкта керування; на іншому – абсолютна тиранія, де роль населення в керуванні дорівнює нулю і влада стає самовладдям еліти чи лідера. Де проходить межа між демократією і тиранією? Здавалося б, відпо-

відь може бути наступною: демократія – мінімальна влада еліти, а тиранія – максимальна. Але таке рішення було б занадто простим. Адже слабка еліта означає відповідно і слабке управління, політичні провали, невдоволення мас, хвилювання, нестабільність. Тоді, скоріше, варто припустити, що демократія означає деякий оптимум у відносинах еліти і мас, де еліта не пригнічує масу, а ініціює її активність, де наявність еліти – засіб оптимального керування суспільством, а не центр усього суспільства. Проте перша модель – не порожня абстракція, це – орієнтир, мета, наближення до якої є демократичним розвитком, прогресом. І можна припустити, що в демократичній політичній системі, що наближається до цієї моделі, головною є наявність скромної адміністративної еліти, що існує лише для обслуговування інтересів народу.

Демократичною може вважатися політична система, яка реалізує верховенство народу, вплив котрого на політику є вирішальним, тоді як влада еліти – обмежена, лімітована законом; політична система, у якій еліта є підконтрольною народові. Отже, якщо припустити, що наявність еліти – реальна чи потенційна загроза для демократії, то рішенням цієї проблеми може стати умова збереження демократії в постійному контролі народу над елітою, обмеження привілеїв еліти лише тими, котрі функціонально необхідні для здійснення її повноважень: максимальна гласність, можливість необмеженої критики еліти, поділ влади, відносна автономія політичної, економічної та інших еліт, наявність опозиції, конкуренція еліт, арбітром якої (хоча б під час виборів) виступає народ, – інакше кажучи, все те, що у своїй сукупності і складає сучасний демократичний процес.

Демократія неможлива без існування еліти. Як писав К. Мангейм: "Дійсне формування політики зосереджується в руках еліти, але це ще не означає, що суспільство недемократичне. Адже для демократії достатньо, щоб громадяни, не дивлячись на те, що вони не мають можливості прямої участі в управлінні, хоча б іноді мали нагоду висловлювати свої почуття, схвалюючи чи не схвалюючи ту чи іншу еліту під час виборів". Потрібно вводити в практику принцип сумісності елітаризму з принципом "рівних можливостей" за обов'язкової умови формування еліти у відповідності із заслугами людей.

О.М. Мостіпан, студ., КНУТШ, Київ
mostipan-alex@ukr.net

ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МАЖОРИТАРНОЇ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ

Запровадження певного типу виборчої системи – є одне з найважливіших інституційних рішень для будь-якої демократичної країни. Так, основною відмінною рисою мажоритарної системи є те, що при ній "переможець одержує все", і тому більшість може бути абсолютною більшістю (набравши, принаймні, 50,01 %) або відносною більшістю, набравши відносну більшість голосів [Сартторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. – К., 2001. – С. 3]. Вцілому мажоритарні системи посилюють представництво сильнішої сторони і зменшують представництво слабкішої. Особливістю мажоритарних систем є

те, що в них майже завжди використовується поділ території країни на одно-мандатні округи. Слід наголосити, що у сім'ї мажоритарних систем виділяють системи: 1) голосування за принципом відносної більшості (Великобританія, Індія); 2) альтернативне голосування (Австралія); 3) представницьке голосування (Палестина, Мальдіви); 4) голосування у два тури (Франція, Малі). На сьогоднішній день мажоритарна виборча система за принципом відносної більшості у чистому вигляді існує у Великобританії та країнах, які історично перебували під її впливом. Поряд із Великобританією найбільш вивченими прикладами цієї системи є Канада, Індія, США та ін. Голосування відносною більшістю використовується в більш ніж десяти країнах, розташованих на Карибських островах, а також в Латинській Америці, країнах Азії (Пакистані, Бангладеш, Непалі).

Переваги мажоритарних систем конкретизуються у наступних положеннях:

1) надає можливість виборцям зробити чіткий вибір між двома основними партіями, і тому сприяє тяжінню партійної системи до двопартійності. При цьому одночасно виявляється небезпека для невеликих партій, що представляють меншість;

2) уряд формується однією партією за рахунок того, що вона може набрати на виборах 45 % голосів, а отримати скажімо 55 % місць у парламенті. Отже, в цьому випадку коаліційний уряд буде скоріше винятком, ніж правилом і, як наслідок, зникає необхідність торгуватися з меншим партнером у коаліції;

3) сприяє формуванню міцної парламентської опозиції. Цей момент виявляється зворотною стороною формування уряду однією партією, де об'єктивно виникає сильна опозиція, яка може становити реальну альтернативу існуючому уряду;

4) сприяє формуванню політичних партій на широкій основі, що консолідує суспільство;

5) практично виключає представництво екстремістських партій у парламенті. На противагу цьому по-іншому складається ситуація в умовах чистої пропорційної системи, де підтримка партії навіть 1 % голосів може забезпечити їй присутність у парламенті;

6) підтримує зв'язок між виборцями та обраними ними депутатами, де останні представляють різні адміністративно-територіальні одиниці країни. Існує думка, що справжня підзвітність залежить від того, чи мають виборці свого власного представника, якого вони можуть переобрати чи відкликати. Хоча, з іншого боку, Сарторі ставить під сумнів практичну значимість цього зв'язку, зазначаючи, що масштаби виборчих округів можуть сильно різнитися в залежності від країни, через що на 1 кандидата інколи може припадати 50000 виборців, що, звичайно, не веде до встановлення розумного зв'язку між виборцями і обраними [Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. – С. 54].

7) орієнтується на обрання конкретних особистостей, а не політичних партій, що дає можливість популярним незалежним кандидатам шанс бути обраними. Це може слугувати чинником підвищення "якості" політиків, хоча виникає проблема оцінки самої "якості". У свою чергу Сарторі стверджує: "Хороші люди не обов'язково є засобом лікування від поганого уряду, позаяк особисті і громадські якості – це не те саме".

До недоліків цієї системи відносять:

1) не забезпечує справедливого представництва партій, за яку проголосувала меншість. Так наприклад, у 1983 році на загальних виборах у Великобританії Альянс Ліберальної Партії і Соціал-Демократичної партії набрав 25 % голосів, але отримав лише 3 % місць. Така ситуація часто повторюється при застосуванні мажоритарної системи за принципом відносної більшості;

2) з приводу формування уряду однією партією Сарторі зазначає, що це відбувається лише тоді, коли вибори проходять за наявності двопартійної системи;

3) не забезпечує справедливого представництва меншин. Представники національних і расових меншин мають менше шансів пройти, адже рідко буває щоб чорношкірий кандидат балотувався в окрузі, де переважає білошкіре населення. Ця обставина чинить дестабілізуючий вплив на політичну систему в цілому;

4) дає мало шансів жінкам проходити на виборах до парламенту. Синдром найбільш прийнятної кандидата змушує чоловіче керівництво рідко висувати жінок кандидатами. Згідно зі щорічним дослідженням "Жінки в парламенті", що проводиться Міжпарламентським союзом, в розвинених демократичних країнах з мажоритарною системою голосування за принципом відносної більшості жінки в середньому становлять 11-15 % парламентаріїв, але ця цифра майже вдвічі більша у країнах, де використовується пропорційна система;

5) сприяє розвитку політичних партій, створених на основі кланових, національних чи релігійних ознак. Ця система може заохочувати політичні партії будувати їхні кампанії та політичні платформи на основі чужих їм концепцій клановості, націоналізму, расового поділу чи регіоналізму;

6) може робити надто великий акцент на регіоналізацію, при якій одна партія виграє всі місця в парламенті від однієї провінції чи округу, що позбавляє регіональні меншини можливості бути представленими у парламенті;

7) виникає проблема т.з. "локальної прямої залежності", коли переможець представлятиме округ на певний період, і, як наслідок, політика концентрується на виборчому окрузі. Сарторі з цього приводу небезпідставно ставить питання: "якщо вся політика є місцевою, що відбувається з державою в цілому, із загальними інтересами і суспільним благом?" [Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. – С. 55];

8) значна кількість голосів залишається змарнованою, тобто не йде в рахунок того чи іншого кандидата, що є наслідком того, що виборці віддають свої голоси за партії меншості, які не проходять у парламент;

9) мало відображає зміну суспільної думки. Схема концентрації електорату за географічним принципом означає, що одна політична партія може утримувати монопольний контроль над виконавчою владою навіть в умовах падіння її популярності серед населення інших регіонів країни. Наприклад, зменшення кількості голосів з 60 % до 40 %, відданих за партію на виборах, може призвести до зменшення кількості її місць у парламенті з 80 % до 60 %, що мало вплине на її домінуючу роль у парламенті і буде суперечити загальним суспільним настроям;

10) голосування за принципом відносної більшості залишається досить чутливим до маніпуляцій межами виборчих округів.

Отже, мажоритарні системи виявляють свою ефективність, коли вони спричиняють появу двопартійної партійної системи, яка, в свою чергу, приводить до однопартійного відповідального уряду. Виборчі системи відносно більшості більше захищені на підставі того, що вони підтримують низьке партійне роздіблення, хоча варто визнати, що система одномандатного виборчого округу може вести до появи занадто вираженої регіональної політики.

В.О. Носовець, асп., КНУТШ, Київ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ – ЧИННИК ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проблема толерантності практично у всі часи була актуальною та активно обговорювалася науковим співтовариством. Але особливо значимою проблема толерантності стала наприкінці ХХ століття. Невипадково ЮНЕСКО 1996 рік проголосила роком толерантності. ХХ століття, наділивши нас небаченою до цього часу силою та прищепивши смак до нового способу життя, про який ми раніше і гадки не мали, не дало нам мудрості тримати під жорстким контролем наші бажання і можливості.

Проблема толерантності охоплює усі сфери суспільного життя: соціальну, релігійну, політичну, особистісну, міжетнічну.

Особливої актуальності проблема толерантності набуває в період докорінних суспільних перетворень, утвердження гуманних взаємовідносин між людьми й державами, ідеологічних концепцій, загострення міжнаціональних і міжрелігійних конфліктів.

Толерантність не є універсальною моральною цінністю, оскільки являє собою певний компроміс між тими принципами, на яких вибудовується сфера людини, її взаємини з оточуючими, зі світом у цілому. Відомо, що в основі будь-якого компромісу як різновиду операційно-інструментальної або прагматичної згоди – взаємні поступки, тимчасовість та обмеженість сфери застосування. Отже, толерантність, що виявляється у прагненні індивіда досягти взаєморозуміння й узгодження різних звичаїв, традицій, інтересів, думок без застосування примусовості, методами роз'яснення, освіти, виховання, – це шлях до злагоди, в основі якої завжди перебуває компроміс з іншими і з самим собою.

Нетерпимість є однією з найбільших глобальних проблем сучасного світу. Зниження рівня толерантності підриває принципи демократії, призводить до порушення індивідуальних та колективних прав людини. Натомість високий рівень толерантності сприяє зміцненню політичного і соціального фундаменту демократичної державності, громадянського суспільства, національної єдності.

Знання про толерантність допомагає переконати кожного в доцільності його рішень і включає усвідомлення наслідків вчинків, розуміння меж толерантності, а також інформацію про можливі й необхідні альтернативні дії. Однак самі лише знання не є достатньо потужним стимулом до прояву толерантної поведінки в конфліктних ситуаціях. Із цією метою необхідно розвивати певні здібності, які посилюють схильність індивіда до толерантного ставлення та здійснення відповідних дій.

Поняття толерантності набуло поширення на більшість відносин у суспільстві, що виникають через відмінність людей і спільнот, багатоманітність культур.

Сьогодні розуміння толерантності поглиблюється далі, наприклад французьким філософом Полем Рикером, який зазначає необхідність не тільки гарантування свободи легітимному "іншому", а й надання слабкому "іншому" певних переваг для самореалізації. Точніше, бажане збільшення переваг для більш слабкого має бути компенсоване зменшенням шкоди для сильнішого в опозиції.

Цей напрямок думки є вельми плідним для подолання наявних в Україні кризових явищ. Зокрема, визнання та забезпечення гідних умов діяльності політичної опозиції у парламенті або з боку виконавчої влади має бути компенсоване якнайменше зобов'язанням цієї опозиції дотримуватися цивілізованих "правил гри" та їх збереження у випадку приходу до влади. Останнє є невід'ємною складовою політичних відносин на етапі зрілої – консолідованої – демократії. Проте за умов вітчизняного народовладдя зазначена умова здається зовсім не тривіальною. Адже з історії толерантності відомі численні прецеденти застосування подвійних стандартів: коли ти знаходишся в опозиції або в ослабленому стані, то вимагаєш до себе терпимості, коли ж набираєш силу, то відмовляєшся від толерантного ставлення до опозиціонерів.

Принципова важливість співвідношення толерантності зі свободою та істиною з огляду на вже сказане є очевидною, будь-яка людина має природне право на свободу, проте жодна не володіє природним правом на абсолютну істину. Свобода через закон і толерантність рано чи пізно шляхом численних спроб і помилок здатна наблизитися до Істини; істина ж, яка стверджується через заперечення свободи та відмову в толерантності, рано чи пізно деградує у хибу.

Нажаль, за допомогою толерантності не можна вмиль розв'язати усі проблеми реального суспільства, особливо за часів фундаментальних змін. Толерантність – лише одна зі складових зрілої громадянської свідомості і поведінки. Разом з тим без її наполегливого виховання на суперечливому шляху до внутрішньоконсолідованого демократичного суспільства абсолютно не обійтися. Адже, як зазначив 16 листопада 2000 року президент Генеральної Асамблеї ООН Херрі Холкері, толерантність – це та цінність, яка робить мир досяжним [Тягло О. Толерантність сьогодні // День. – 2001. – 19 травня (№ 87)].

М.І. Обушний, проф., КНУТШ, Київ
uaznavstvo@mail.univ.kiev.ua

ОПОЗИЦІЙНА СКЛАДОВА В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

У будь-якому демократичному суспільстві опозиція є невід'ємним його атрибутом. Поява опозиції об'єктивно зумовлюється розмаїттям інтересів громадян, які не спроможні задовольнити офіційно створені інститути політичної системи в державі. З метою їх реалізації невдоволені чи небайдужі громадяни створюють опозиційні організації, тобто опозицію.

Термін опозиція (лат. *oppositio* – "протистояння") означає протидію чи опір певній політиці, політичній дії, політичній думці тощо. Звісно, що моделі

опозиції у кожній окремо взятій державі неоднакові. На процес їх формування справляють вплив національні особливості (традиції, звичаї і т. ін.), форми державного правління, політичного правління тощо.

Головне призначення опозиції бути альтернативою легітимно обраній владі чи іншій переважно політичній структурі. Найрельєфніше опозиційна діяльність проявляється в політичній її складовій, оскільки остання (політична опозиція) є найбільш організованою формою вираження протилежних до влади інтересів. Як суспільне явище політичну опозицію можна класифікувати: за місцем її діяльності – парламентська чи непарламентська; відношенням до системи влади – лояльна чи нелояльна; ідеологічною ознакою – права чи ліва і т. ін.

При цьому слід зауважити, що кожна політична сила, що перебуває при владі повинна не забувати, що рано чи пізно вона може виявитися в опозиції, тому заздалегідь повинна розробити програму своїх дій в період перебування в опозиції.

За умов впровадження пропорційної системи в Україні основним репрезентами політичних сил являються політичні партії (блоки). Саме політичні партії (блоки) і відповідають сьогодні за формування як законодавчої так і виконавчої влади в Україні. Тому кожна держава, яка ставить собі за мету бути сильною і можливою повинна дбати про те, щоб політичні сили, котрі формують владу, були також сильними та відповідальними за свої дії, як в період перебування при владі, так і в опозиції. Звідси випливає необхідність інституціоналізації політичної опозиції, тобто надання їй формального статусу з відповідними механізмами його забезпечення. Зазвичай формалізація статусу опозиції у ряді країн здійснюється прийняттям Закону "Про опозицію". Так, опозиційні партії у Великобританії у відповідності з Законом про Міністрів Корони (1937 р.) створюють "тіньовий кабінет", головним завданням якого – пошуки альтернативних шляхів реалізації державної політики. Наразі законодавства більшості країн Європейського Союзу регулюють статус опозиції різними нормативними актами.

В Україні переважаючою сьогодні є думка про те, що статус опозиції потрібно визначити на законодавчому рівні. У законі про опозицію передбачається визначити принципи гарантії та ключові стандарти захисту прав опозиції, її функції контролю за владою тощо.

Закон України "Про політичні партії в Україні" (ст. 12) декларує, що в Україні всім "Політичним партіям гарантується свобода опозиційної діяльності". [Політичні партії України : в 3 т. / Уклад. Ю. Шайгородський. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2005. – Т. 3. – С. 859]. Це означає, що партії можуть викладати і публічно обстоювати свою позицію з питань державного та суспільного життя, брати участь в обговоренні та оприлюднювати і обґрунтовувати критичну оцінку дій і рішень органів влади, використовуючи для цього різноманітні засоби масової інформації, вносити до органів державної влади України та органів місцевого самоврядування пропозиції, які обов'язкові до розгляду відповідними органами тощо.

Законодавчо зафіксоване право політичних партій на опозиційну діяльність одержало подальший розвиток у ряді програм партій, передвиборчих деклараціях тощо. Зокрема, у передвиборчій програмі 2007 р. Блоку Юлії

Тимошенко підкреслено, що "Тільки сильна парламентарська опозиція зі спеціальними правами та обов'язками здатна якісно проконтролювати владу. Опозиція одержить право призначати своїх представників на посади голови Рахункової палати (контроль за державними фінансами), Генерального прокурора (контроль за дотриманням прав людини), голів парламентських комітетів (контроль за роботою Уряду), ініціювати силами парламентської опозиції референдуми" [www.byut.com.ua/ukr/publications/documents-10].

Всі ці та деякі інші можливості, що з'являться з прийняттям Закону України "Про опозицію" зміцнять опозиційну складову діяльності політичних партій.

О.І. Оверчук, студ., КНУТШ, Київ
lenaxcl@mail.ru

ПРЕЗИДЕНТСЬКА ФОРМА ПРАВЛІННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ США

Політична система США, за визначенням Г. Алмонда, належить до англо-американського типу, для якого характерна гомогенність політичної культури, де основні політичні цінності поділяє більшість членів суспільства; оптимально реалізується принцип поділу влади, чітко визначені їхні функції. Політичні системи цього типу стабільні, ефективні, здатні до самоконтролю. Характерними рисами політичної системи США є: чіткий розподіл політичної влади на законодавчу, виконавчу і судову при президентській формі правління; важлива роль двопартійної політичної системи; активістська, демократична політична культура.

США - президентська республіка. Після прийняття Конституції США стала першою країною в світі, де виникла посада президента, що поєднувала в одній особі главу держави та уряду.

Аналіз змісту Конституції США дозволяє виділити наступні демократичні принципи, що визначають політичну систему: верховенство влади народу, гарантія прав і свобод людини, федералізм, нагляд судів за конституційністю закону та їх дотриманням. Унікальність президентської влади полягала в тому, що вона одночасно виступала як вища державна і виконавча влада.

Президент США – єдина посадова особа, яка обирається усіма виборцями. Цей факт робить його становище не лише престижним, але і відносно незалежним. Президент уособлює єдність держави, є гарантом Конституції, символом нації та правопорядку, головним представником держави у відносинах з іншими країнами. Як голова виконавчої влади він скеровує всю діяльність державного апарату, забезпечує зайнятість населення та стабільність економічного росту, слідує за виконанням Основного закону.

Хоча формально президента обирає не партія, а виборець, "народ", тим не менш його кандидатуру висуває партія, і завдяки її активній кампанії він перемагає на виборах. Обмеження перебування президента при владі і на посаді стали важливим правовим бар'єром, який перешкоджає перетворенню президентської влади в особисте управління.

В Конгресі США втілена ідея представницької демократії. Разом з тим, Конгрес законодавчо делегує президенту важливе повноваження щорічно

вносити проект чергового федерального бюджету. Президент також висуває законодавчі пропозиції своєї адміністрації за усіма напрямками внутрішньої і зовнішньої політики.

Президент США постійно видає виконавчі накази, які мають силу закону.

Ступінь успіху політичної програми президента і його законодавчих ініціатив знаходяться в прямій залежності від ступеня його взаємодії з вищим законодавчим органом. Головним засобом спілкування між президентом і парламентом є щорічні президентські послання.

Будучи главою уряду, президент особисто несе відповідальність за дії вищої виконавчої влади і має всю повноту повноважень в керівництві федеральним урядом-від призначення на урядову посаду до особистого прийняття урядових рішень. Він здійснює загальний контроль, делегуючи частину своїх повноважень різним посадовим особам.

В структурі виконавчої і законодавчої влади важливе місце займає віце-президент США, який за своїм посадовим становищем повинен бути абсолютно лояльним помічником президента, сприяти реалізації його політики. Віце-президент обирається на загальних президентських виборах одночасно з президентом.

Президентська республіка в США передбачає наявність сильної президентської влади з одночасною децентралізацію федеральних органів управління. При цьому в США відсутній інститут представників президента у штатах.

У президента США немає ніяких статутних партійно-адміністративних важелів впливу на лідерів своєї партії. Теоретично президент може проводити політичний курс, повністю незалежний від програмних установок власної партії. Як керівник партії президент, маючи легкий доступ до засобів масової інформації, має широкі можливості впливати на суспільну думку стосовно законів і проблем, яким надає першочергового значення.

Особливість виборчого процесу в структурі політичної системи-попередні вибори -"праймеріз", які проводяться на рівні штатів з метою відбору кандидатів в президенти для загальних виборів.

Сьогодні інститут президентства один із розповсюджених у світі і, для того, щоб він зайняв належне йому місце в політичній системі, необхідні перш за все стійка конституційна база президентства та широка суспільно-політична підтримка президентської влади. Залишаючись в рамках своїх конституційних повноважень, президент може активно використовувати весь потенціал своєї посади і ефективно вирішувати насущні проблеми суспільно-го розвитку. Саме такий приклад показує президентська форма США.

М.О. Окунєва, студ., КНУТШ, Київ
okuneva@univ.kiev.ua

СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Тоталітаризм (*від лат. totalitas – повнота*) – політичний режим, що здійснює абсолютний контроль над всіма сферами суспільного життя. Як відомо, поняття "тоталітаризм" запровадив у політичний лексикон провідник італій-

ських фашистів Беніто Муссоліні, який виступаючи в 1925 році в італійському парламенті, заявив, що метою його уряду є перетворення Італії у тоталітарну державу.

Наукове дослідження феномену тоталітаризму започаткував симпозиум Американського філософського товариства, що відбувся у жовтні 1939-го. Перші фундаментальні праці, які пояснювали природу, сутність та джерела цього соціально-політичного феномену з'явилися саме під час війни. Це були роботи Ф. Августа фон Гайека "Дорога до рабства" (1944), у якій автор в якості головної причини появи тоталітарних режимів визнає розширення соціального планування до меж, які позбавляють людину свободи, та К. Поппера "Відкрите суспільство та його вороги" (1945), де тоталітаризм був визначений як штучна система, створена внаслідок реалізації утопічних проєктів. Х. Арендт "Джерела тоталітаризму" у якій авторка досліджує історичні та соціально-психологічні причини тоталітарних режимів. Арендт виводила тоталітарні режими з тоталітарних рухів, котрі могли зародитися лише за наявності двох умов: соціальної структури та харизматичного лідера.

Специфіка тоталітарних режимів у тому, що вони ставлять за мету перетворення не тільки суспільства, але й людської природи. Для цього вони вдаються як до цілеспрямованої пропаганди, так і до широкого масштабного терору.

Підкорюючи собі державу, партія стає державною, а держава, відповідно, перетворюється на партійну. Партійна держава у свою чергу підкоряє собі усі масові організації суспільства, які стають, як пише Желю Желев, "продовженням правлячої партії або, що теж саме, держави" (Желев Ж. Фашизм: тоталітарне государство. – М.: Новости, 1991. – С. 118). За допомогою системи масових організацій партійна держава здійснює контроль за соціальною поведінкою усіх верств та прошарків суспільства.

Узагальнюючи різні погляди, можна виділити такі характерні ознаки:

1. У галузі ідеології і внутрішньої політики:
  - ✓ втілення у життя утопічної ідеї;
  - ✓ абсолютний, всезагальний, нічим не обмежений контроль над життям суспільства і кожної людини зокрема;
  - ✓ панування єдиної ідеології, єдиної правлячої партії, яка володіє монополією правом політичної діяльності;
  - ✓ заборона політичної та ідейної опозиції і свободомислення.
2. У галузі економіки:
  - ✓ перетворення всієї власності у державну;
  - ✓ неможливі або вкрай утруднені прояви особистої ініціативи.
3. У галузі культури, освіти і виховання, прав людини:
  - ✓ всезагальний контроль над духовним життям і творчістю;
  - ✓ нехтування прав і свобод людини;
  - ✓ культ особи вождя: намагання перетворити народ у натовп, слухняний його волі;
  - ✓ громадсько-політичні, недержавні організації існують формально, стають продовженням тих чи інших державних або партійних організацій, їхня діяльність докладно регламентована.

4. У галузі зовнішньої політики:

✓ домінуюче намагання поширити на інші народи і на весь світ свої ідеали і порядки.

В усіх державах, де панував тоталітарний режим, він залишив після себе страшну спадщину. Особливо гіркими були його плоди у країнах, які входили до складу тоталітарних держав, як, скажімо, Україна в СРСР. Основною соціальною силою на яку спирався тоталітаризм в період його формування, був не якийсь певний клас, а люмпен в широкому сенсі слова, люди різного соціального походження.

У кінці 20-х років закінчується формування тоталітарної держави в СРСР. Влада зосереджена в руках однієї людини. Для зміцнення режиму абсолютної влади створено централізований партійно-бюрократичний апарат і всевладні каральні органи ДПУ і НКВС. Усі опозиційні партії і рухи були ліквідовані. У результаті масових репресій голодомору Україна втратила мільйони людей. Було винищено майже увесь цвіт національної інтелігенції, досвідчених фахівців, роботящих селян.

М.В. Олабун, студ., КНУТШ

olabun@ukr.net

КРИЗИ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Складовою частиною складного процесу переходу від традиційного суспільства до сучасного є політична модернізація, зміст якої складають зміни політичної системи відповідно до змін в економічній і соціальній сферах суспільства. В процесі політичної модернізації відбувається як становлення нових, так і пристосування до обставин, що змінилися, вже існуючих політичних інститутах. При цьому об'єктивно необхідно, з одного боку, зберігати політичну стабільність як найважливішу умову суспільного розвитку в цілому і, з іншого боку, розширювати можливості і форми політичної участі.

Політична модернізація здійснюється впродовж тривалого періоду, в рамках якого суспільство характеризується особливим якісним станом, що відрізняється нестабільністю і кризами. У сучасних дослідженнях виділяється п'ять основних криз: **ідентичності, легітимності, участі, проникнення, розподілу**, що супроводжують процес політичної модернізації.

Криза ідентичності пов'язана з проблемою політичної і національної ідентифікації соціального суб'єкта (індивіда, групи, соціального шару). В умовах політичної ідентифікації виділяються три основні типи кризи ідентичності. Перший тип характеризується вимогами національного або територіального самовизначення. Другий тип характеризується соціальною диференціацією суспільства, коли різкі соціально-класові відмінності перешкоджають національному об'єднанню. Модернізація соціально-економічної системи суспільства приводить до якісної зміни соціального статусу різних груп населення. Багато колишніх груп руйнуються, різко росте чисельність маргінальних шарів суспільства. Це приводить до того, що люди, втрачаючи свій колишній соціальний статус, не знають до якого соціального шару, вони належать, не усвідомлюють своїх інтересів, не мають чітких уявлень про нові правила по-

літичної гри. Третій тип характеризується конфліктом між етнічною і субнаціональною приналежністю. Одним з типових проявів кризи ідентичності є зростання націоналізму. Руйнування колишніх соціальних зв'язків підсилює роль національності як важливого каналу соціальної ідентифікації. Посилення націоналістичних тенденцій і настроїв зв'язане також і з подоланням комплексу неповноцінності для маргінальних шарів суспільства. Подібні настрої часто використовуються політиками для залучення мас.

Криза легітимності зумовлюється наступними чинниками. По-перше, не всі основні групи інтересів мають доступ до сфери прийняття політичних рішень. По-друге, статус основних традиційних інститутів піддається загрозі в процесі політичної модернізації. Можна виділити характерні риси кризи легітимності: відсутність згоди в суспільстві щодо політичної влади; надмірна конкуренція в боротьбі за владу; політична пасивність мас, що не звертають увагу на заклики влади до легітимності; нездатність правлячої еліти підсилити своє політичне панування.

Криза участі обумовлена збільшенням числа груп інтересів, що претендують на доступ до процесу ухвалення рішень в суспільстві. Це неминуче загострює конкуренцію в боротьбі за політичну владу. Разом з тим політична система перехідного суспільства розвинена слабо, внаслідок чого не всі групи інтересів в ній представлені. До того ж правляча еліта може створювати (а часто і створює) штучні перешкоди для включення в політичний процес соціальних груп, що заявляють про свої претензії на владу. В результаті відбувається різка радикалізація вимог з боку опозиційних груп, що, природно, не сприяє політичній стабільності.

Криза проникнення виявляється в зниженні здатності державного управління проводити свої директиви в різних сферах суспільного|громадського| життя. Ініціації, що ініціюються центром, здійснюються не в бажаному для політичної еліти вигляді. У міру здійснення рішень відбувається спотворення їх сенсу, що часто буває пов'язано з посиленням впливу місцевих соціальних структур, прагнучих відокремитися від впливу ззовні. З іншого боку, населення орієнтується більшою мірою на регіональні і національні звичаї і норми, а не на центр. В цьому відношенні подолання|здолання| кризи проникнення може бути пов'язане із знаходженням розумного компромісу між центром і регіонами.

Криза розподілу означає нездатність правлячої еліти забезпечити прийняття для суспільства зростання матеріального добробуту і його розподіл, що дозволяє уникнути надмірної соціальної диференціації і що гарантує доступність основних соціальних благ.

П.М. Олещук, асп., КНУТШ, Київ
Oleshchuk3@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СИМВОЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЗА УМОВ СУЧАСНИХ ПОЛІАРХІЙ

Першоосновою для легітимації демократії стає апеляція до "народу" як до джерела влади (це очевидно з самої назви режиму). Саме "народ" складає ту "первинну інстанцію" через яку демократія обґрунтовує свою легітимність.

П. Бурдє називає це "ефектом оракула". Він "дозволяє уповноваженому офіційному представнику спиратися на авторитет групи, що уповноважила його для здійснення... символічного насильства над кожним членом групи" [Бурдє П. Начала / Пер.с фр. Н.А. Шматко. – М.: Socio-Logos? Фирма "Адапт", 1994. – С. 245].

Відповідно, влада постає (або, принаймні, має уявлятися) не просто прирусом і виявом сваволі, а вираженням, насамперед, інтересів суспільства. Це зумовлює і своєрідний характер демократичного дискурсу, що побудований навколо прагнення політичних сил, завоювати та утримати прихильність більшості громадян, а також показати себе "справді народними" діями.

Для того, щоб демократичний режим існував продуктивно він має спиратися на відповідні громадянські переконання. Переконаний у власній спроможності впливати на владу індивід оцінює себе як громадянина, тобто повноцінного суб'єкта політики. Своєї суб'єктності він набуває у межах цілісного політичного організму, що делегує свою владу державному апарату. Відповідно, підкорюючись владі він підкорюється волі загалу, а, отже, і своїм власним інтересам.

Тому апелювання до громадськості, громадської думки, масової підтримки – запорука стабільності та легітимності будь-якого демократичного (чи, принаймні такого, що позиціонує себе демократичним) режиму. Громадська думка – найважливіший фетиш демократичного режиму, що постає в якості своєрідного поля, на якому змагаються за перемогу різні політичні сили.

Публічна політика – це найголовніший парадокс демократії. Вона забезпечує громадську участь (хоча, переважно, і спостережну) у політичному процесі та залучення суспільства до політичних проблем. Водночас, саме через подібну "участь" і легітимізується влада. Апелюючи до народу, вона одержує право на іменування себе "народним представником".

Символізації політичної боротьби у демократичному дискурсі сприяє розвиток засобів мас-медіа, що перетворюються на основний засіб інформаційного забезпечення громадськості. Широкі верстви одержують відомості про світ політики не безпосередньо, а опосередковано через "світ-у-телевізори", що створюється, безперечно, на основі реальності, але не є безпосереднім її відображенням.

Плюралізм, велика кількість партій, постійні дискусії та обговорення у дискурсивному полі політики знижують увагу громадськості до процесу, що стає передумовою для головної мети політичного дискурсу демократії – повернути увагу якнайширших верств громадськості, залучити їх на свій бік, мобілізувати для власної підтримки.

Відповідно, виникає феномен "символічної політики", під якою, найчастіше, розуміють "особливий вид політичної комунікації, що націлений не на раціональне осмислення, а на навіювання стійких смислів за допомогою інсценування візуальних ефектів..." [Поцелуєв С.П. Символическая политика: констелляция понятий для подхода к проблеме // Полис. – 1999. – № 5. – С. 62].

Подібне інсценування, що здійснюється за допомогою ЗМІ, перетворює політику на комплекс значимих ефектів, трансльованих через ЗМІ. Фактично, символічна політика за умов демократії – це зворотній, прихований бік публічної політики. Це підміна публічності символічними ефектами, а вираження волі народу – його інсценізацією.

Насамперед, символічна політика – це політика, що спрямована на контроль за дискурсом, однак ну жорстких, недемократичних формах заборони та насильства, а в "м'яких", комунікативних. Вона передбачає творення "символів" та висування їх на перше місце у порядку денному суспільства, з метою "відтінення" більш нагальних, але менш зручних питань. При цьому, за умов активного застосування символічної політики, відбувається підміна реального простору віртуальним, світу влади – картинкою.

Символічна політика може проводитися у явній або прихованій формі. У першому випадку усі мають справу з політичним спектаклем, що має умовний зв'язок із реальністю, існує паралельно з нею, проте візуально "справжня". За інших умов реальність може бути лише "підкорегована", видозмінена з метою досягнення належних цілей.

Сам характер символічної політики закладений у сутності телебачення, як, з одного боку, відтворювача дійсності, а з іншого – її фальсифікатора. Адже телебачення не може транслювати оточуючи світ у його цілісності та неперервності, але виразно на це претендує. Обмежити інформаційні потоки з одних питань та розширити з інших – це шлях досягнення конкретних політичних цілей.

Загалом, символічна політика може бути оцінена подвійно: як свідомо маніпуляція та як неодмінна умова існування влади, що накладається двоїстим, парадоксальним характером демократії. Іноді, у ситуації важких криз та загрози самому існуванню суспільства, не виникає іншого варіанту розв'язання проблем.

У будь-якому випадку, символічна політика – феномен сучасних поліархій, оскільки вона виникає там, де громадська думка має якесь значення і для досягнення політичних цілей її необхідно певним чином формувати.

С.В. Олійник, студ., КНУТШ, Київ

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Правова держава передбачає утвердження таких принципів як панування права у всіх сферах суспільного життя і верховенство закону, захист свободи, прав та інтересів громадян.

Німецький політолог К.Альбрехт виділяє такі риси правової держави:

- 1) конституціоналізм, який вимагає, щоб діяльність держави врегульовувалась правовими нормами, зафіксованими в Конституції;
- 2) захист інтересів громадян перед державною владою і судовий контроль за діяльністю держави;
- 3) державна монополія на верховну владу, яка виключає втручання будь-яких кланових, корпоративних чи інших інтересів у процес формування й визначення державної волі;
- 4) інституціолізований зв'язок держави із суспільством, який забезпечує можливість контролю суспільства над державним апаратом;
- 5) плюралізм політичної спільноти (багатопартійність).

Отже, ідея правової держави фактично передбачає обмеження її всемогутності в інтересах гарантування прав окремого індивіда перед державою, а

тому її головне положення: "свобода кожного індивіда узгоджується зі свободою всіх на підставі загального закону".

Соціальна держава – така держава, що здійснює політику, спрямовану на забезпечення громадянських прав всіх членів суспільства, ствердження умов для гідного життя людей, вільного і всебічного розвитку особистості та реалізацію втілених у законній формі інтересів кожного громадянина у поєднанні з інтересами всього суспільства. Основні риси соціальної держави:

1) конституційні гарантії забезпечення основних громадянських прав особистості;

2) наявність багатогалузевої економіки з різними формами власності;

3) синтез планових та ринкових механізмів регулювання виробництва;

4) турбота з боку держави про забезпечення загальної зайнятості населення;

5) державна підтримка малозабезпечених верств населення;

6) наявність дієвої системи охорони здоров'я та соціального захисту.

Метою соціальної держави є не тільки економічні перетворення, чи удосконалення системи права, а забезпечення гідного існування всіх членів суспільства. Хоча на перший погляд, вона мало чим відрізняється від мети правової держави чи демократичного суспільства, чи держави як такої, але це не так. Принципи соціальної держави не можуть бути реалізовані у не правовій "не демократичній" державі. наприклад СРСР формально був проголошений "соціалістичною державою", а в дійсності це була патерналістська держава. Головна відмінність між такими державами полягає в тому, що в першій не держава визначає права й свободи людини й громадянина, а саме вони визначають межу діяльності держави.

Спільне між правовою та соціальною державою полягає в тому, що обидві покликані забезпечити благо кожного окремого індивіда шляхом запровадження правових гарантій громадянських чи політичних прав особистості та встановлення чітких меж можливого державного втручання, як це робить правова держава, чи за допомогою забезпечення соціальними та матеріальними умовами вільного й гідного існування своїх громадян – соціальна держава.

Основна відмінність соціальної держави від правової. Правова держава не втручається в процес розподілу чи перерозподілу суспільних багатств та державних ресурсів, у той час як соціальна держава саме цим і займається, хоч й поважає при цьому такі правові норми, як рівноправність усіх форм власності, недоторканість приватної власності тощо. Соціальна держава здійснює "регулювання" суспільних відносин яке втілюється у формі упорядкування, регламентації, встановленні певних правил, впливи на соціально-економічні механізми з метою досягнення бажаного розвитку суспільно-політичних процесів. Тому є всі підстави визначити функцію регулювання, здійснювану соціальною державою, як постійно діючий механізм узгодження соціальних інтересів, де участь держави зумовлюється об'єктивною диференціацією потреб суб'єкта суспільно-політичного життя й необхідністю їх врівноваження для підтримання суспільного порядку.

Таким чином за своїм визначенням соціальна держава повинна бути правовою та демократичною, хоч не кожна правова та демократична держава обов'язково повинна бути соціальною.

КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ЯК СУСПІЛЬНОГО ФЕНОМЕНУ

Перейшовши на шлях розвитку та становлення дійсно суверенної, правової, соціальної демократичної держави, формування громадянського суспільства, неухильно орієнтуючись на визначені світовою спільнотою демократичні та гуманітарні за своїм змістом і спрямованістю, міжнародні стандарти Україна поставила перед собою завдання – вироблення та впровадження єдиної цілеспрямованої загальнонаціональної правової політики. Як своєрідний суспільний феномен правова політика виникає у суспільстві лише за умови розвитку суспільства демократичним, правовим шляхом. Від правового хаосу політика страждає не менш, ніж право від свавільної політики. Знаходження між ними оптимального балансу, коли б вони різними властивими для кожного методами сприяли досягненню єдиної загальної мети – сталою основою динамічного розвитку суспільства, тобто коли політика стала правовою.

Стосовно філософсько-правового змісту політики права вбачають дві протилежні концепції правової політики. Відносно з однієї концепції правова політика розглядається як своєрідна технологія соціального управління, або форма соціальної інженерії і в цьому сенсі втілює в собі сутність влади. Друга модель правової політики відповідає вимогам сучасного постіндустріального суспільства, розглядає право як діалог між суб'єктами правовідносин, насамперед, між інститутами влади і громадянського суспільства.

Як суспільний феномен правову політику розглядають і в широкому і в вузькому розумінні слова. У вузькому розумінні – це вироблення і реалізація політики і стратегії в галузі створення та застосування права на загальних принципах гуманізму. В широкому розумінні правова політика – це діяльність, найперше, державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, окремих громадян, що включає систему ідей, цілей, заходів та способів, які забезпечують функціонування й відтворення правового механізму, спрямована на реалізацію інтересів, прав і свобод особи у взаємодії з її обов'язками. У консолідованому вигляді правова політика втілюється у Конституції України, законах, кодексах, інших нормативно-правових актах, спрямованих на охорону і відтворення суспільних відносин, що склалися, і сформованого політичного режиму. Таким чином, правова політика складний соціальний феномен, який виступає засобом акумуляції та вираження різних соціальних інтересів, потреб, прагнень, тісно пов'язаних з усіма іншими різновидами політики і тяжіє до охоплення всього різноманіття громадянських стосунків.

Сучасна українська правова політика – це політика перехідного періоду. Вона розробляється і здійснюється на підґрунті взаємодії всіх суб'єктів, що входять у політичну систему суспільства, відбиваючи інтереси держави і громадянського суспільства. Правова політика – це комплекс заходів, завдань, цілей, програм, установок, які реалізуються у сфері правової діяльності за допомогою правових методів.

**Ф. ФУКУЯМА И С. ХАНТИНГТОН:
ДВА ВЗГЛЯДА НА БУДУЩИЙ ХОД ИСТОРИИ**

В современных дискуссиях о будущем ходе истории, которые обострились из-за глобализации, преобладают два подхода: сторонников Фукуямы и сторонников Хантингтона [Многоликая глобализация: Культурное разнообразие в современном мире / Под ред. Бергера П., Хантингтона С. – М., 2004].

По мнению Фукуямы, "в человеческой истории происходит нечто фундаментальное" [Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. – М., 2004]. Это победа экономического и политического либерализма. Это очевидно из того, что у либерализма не осталось жизнеспособных альтернатив. Мы – свидетели конца истории! Происходит **"завершение идеологической эволюции человечества и универсализация западной либеральной демократии как окончательной формы правления"**. Но либерализм победил в сфере идей, сознания, в реальном, материальном мире до победы далеко.

Появляющееся в конце истории государство – либерально, поскольку признает и защищает через систему законов неотъемлемое право человека на свободу и оно демократично, поскольку существует с согласия граждан. История с ее конфликтами зиждется на противоречиях. В общечеловеческом государстве разрешены все противоречия и утолены все потребности. Осталась только экономическая деятельность. Свободные рынки и стабильные политические системы – неперемнное условие экономического роста. Противоречия, движущие историей существуют в сфере сознания, на уровне идей как широких объединяющих картин мира. Идеологическая эволюция завершилась на идеалах Французской и Американской революций и хотя какие-то режимы полностью их не осуществили, теоретическая истинность идеалов абсолютна и улучшить их нельзя.

Существуют ли еще какие-то фундаментальные противоречия, разрешить которые либерализм бессилён, но которые разрешились бы в рамках альтернативного политико-экономического устройства? Либерализму были брошены два главных вызова – фашизм и коммунизм. Как жизнеспособная идеология фашизм был сокрушен Второй мировой войной. Крах идеологии коммунизма в 80-е гг. XX века произошел как результат экономического поражения социалистической системы.

В числе современных вызовов либеральной демократии называют подъем религиозного фундаментализма и национализма. Оживление религии свидетельствует о том, что люди глубоко несчастны от безличия и духовной пустоты либеральных потребительских обществ. Мир будет разделен на две части: одна будет принадлежать истории, другая – постистории.

Хантингтон отмечает, что "на Западе возникла теория, что культура Запада завоевала весь мир и это хорошо" [Хантингтон С. Столкновение

цивилизаций. – М., 2003]. Американская культура распространяется по всему миру – американская еда, одежда, музыка, фильмы. И это пользуется большим спросом. По теории модернизации, Запад возглавил переход мира к Современному обществу и другие цивилизации вестернизируются, отбрасывая свои ценности, институты, традиции. Это рисует мир как универсально западный.

Но суть культуры составляют язык, религия, ценности, обычаи, традиции. В истории различные модные веяния и вещи передавались из страны в страну, но это не приводило к изменениям основ культуры. Да, Запад первым прошел процесс модернизации, но Запад Западным делает его классическое наследие – греческая философия, рационализм, римское право, латинский язык, христианство, разделение духовной и светской властей, верховенство права, плюрализм, гражданское общество, представительные органы, индивидуализм. Это идеи европейские, а не азиатские, не африканские, не ближневосточные. Другие цивилизации могут только заимствовать их. Ни один из этих факторов нельзя считать существенным только для Запада, но их **сочетание** создает его своеобразие. **В "уникальности, а не в универсальности заключается главная ценность"**.

Могут ли остальные цивилизации последовать за Западом? Справедливо высказывание саудийского принца Бандара ибн Султана, что импорт хорош когда речь идет о красивых вещах, но социальные и политические институты могут не прижиться. Ислам – не просто религия, ислам – образ жизни. Модернизация должна способствовать возрождению интереса к национальной культуре.

Либерализм победил, но он не заполнил духовную пустоту, которую все больше замещает экономический интерес и расчет. Естественно люди больше не возвратятся к прежним формам правления, так как либерализм наиболее соответствует природе человека и люди всегда будут делать выбор в пользу более комфортного существования. Незападные общества будут модернизироваться, сохраняя свое культурное наследие, Запад останется уникальной цивилизацией и перестанет претендовать на универсальность. Единственное, что может наступить эпоха глобальной духовной пустоты, что поставит людей в необходимость создания какого-то иного политико-экономического устройства, которое разрешит и эту – последнюю проблему? И это побудит историю взять новый старт...

Л.Д. Парно, студ., КНУТШ, Київ

ПОЛІТИЧНІ МІФИ ТА ПРОЦЕСИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Актуальність дослідження даної тематики пов'язана перш за все з тими процесами, що відбуваються на території посттоталітарних держав. Для більшості з цих країн процеси демократичної трансформації є очевидними та невідворотними. В контексті цього актуалізується питання дослідження ролі політичних міфів у таких суспільствах.

Власне проблема дослідження міфу як такого в науці не є новою. Її розробкою займався ряд вчених (Б. Малиновський, Е. Мелетинський, Р. Барт тощо). Проте дослідженню політичного міфу приділено значно менше уваги. Можна навіть говорити про те, що сьогодні відсутньою є узагальнена теорія політичного міфу.

Звичайно, говорити про політичний міф, не торкнувшись теми архаїчного міфу, досить складно, тому що існує ряд ознак, що притаманні обом цим міфам. Як політичні, так і архаїчні міфи покликані не лише пояснювати, а й створювати новий образ реальності, яку треба втілити в дійсність. Основним об'єктом міфологізації є минуле даного соціуму, яке зберігає свою актуальність для теперішнього. І ті й інші міфи є дієвою силою, що організує поведінку людей, зміцнюючи соціальні зв'язки; міфи надають осмисленості людському існуванню, виконуючи компенсаторну функцію.

Проте, звичайно ж, політичні міфи мають свої особливості, які обумовлені специфікою їх виникнення та функціями, які вони повинні виконувати. Основними характеристиками політичного міфу є опора на архетип й деяка технологічна штучність. Тобто, політичний міф, з одного боку, є довільним утворенням, яке своїм корінням сягає природи людини, а, з іншого боку, створюється людиною штучно. Можна говорити про те, що політичний міф є пристосуванням деякого культурного міфу для політичних цілей. В його основі завжди лежить деяка культурна концепція.

До основних соціальних функцій міфу у політичному вираженні можна віднести: створення колективної ідентичності із членів суспільства; створення почуття прихильності до певного соціуму. Політичний міф як компонент політичної свідомості формує свідомість людей, впливає на мислення, дії, мобілізує; він формує не лише сприйняття, але й спрямовує колективні дії в певне русло. Політичні міфи конструюють політичні реалії також й у тому розумінні, що карбують схильність індивідів до дії, тобто поступово виключають певні альтернативи зі спектра можливих реакцій.

Міф дає людині уявлення про невідповідність її появи в цьому світі в даний час і в даному місці, а цивілізації – образне цілепокладання. Вичерпання енергії міфу веде до кризи світогляду, що наглядно продемонстровано останнім етапом радянського періоду. В такій ситуації міфотворчість – єдиний інструмент від загибелі соціуму.

Політичні міфи можна розділити на 2 основні види. Перший вид – технологічні міфи, які створюються для реалізації нагальних політичних задач. Життя цих міфів коротке, оскільки вони базуються на кон'юнктурних змінах в суспільній свідомості, на емоційних поривах, не торкаючись глибинних шарів свідомості. Як правило, це ті міфи, що конструюються у передвиборчий період, з метою залучення електорату.

Є й міфи іншого виду, які "можна назвати "вічними". Вони засновані на архетипах, і їх практично не можна знищити, оскільки вони глибоко вкорінені в свідомості народу. Їх можна або актуалізувати, або ж загнати назад в глибини підсвідомості" [Цуладзе А. Политическая мифология. – М., 2003. – С. 57–59].

Особлива увага до політичних міфів в трансформаційних суспільствах пояснюється тим, що саме їм відводиться роль ретрансляторів демократичних цінностей. Адже процес трансформації не обмежується встановленням демократичних інститутів. Успішний розвиток демократії та її інститутів не можливий без масової підтримки, стійкість якої досягається, в свою чергу, лише при засвоєнні суспільством відповідних політичних цінностей. Загально визнаною є думка, згідно з якою посттоталітарні трансформації загалом і сучасні демократичні транзитивні процеси здебільшого постали в результаті внутрішньої елітної динаміки. Водночас не менш очевидним є те, що і демократія, і її інститути, і політичні процедури в перспективі потребують легітимізації і масової підтримки, для чого вже сьогодні потрібно поширювати і закріплювати у свідомості громадян демократичні цінності і масові політичні орієнтації.

Потрібно зауважити, що політична міфологія посттоталітарних країн, що обрали шлях демократичної трансформації, обумовлена рядом об'єктивних причин і має свою специфіку. По-перше, це хаотичність, відсутність чіткої, аргументованої стратегії трансформації. А, по-друге, неконсолідованість еліт. Це призводить до того, що кожна політична сила продукує діаметрально протилежні міфи для пояснення одних і тих же явищ суспільного життя (наприклад міф про НАТО). Тобто завдяки технологічній значимості політичних міфів еліта викликає на поверхню політичних процесів той архетип, який дозволить задати певний мотив діяльності. Через архетип здійснюється зв'язок бажаного та потрібного спочатку в міфічних категоріях, а потім – в підбраній до лозунгу політичній дії. Проте небезпека криється в тому, що "витягування" різних (а часто навіть суперечливих) архетипів в свою чергу провокує розщеплення свідомості у громадян. По-третє, бажання зберегти владу призводить до продукування у передвиборчий період міфів, які торкаються гострих, конфліктних питань, що з часом може посилювати латентні розколи в суспільстві.

Постійне використання політичних міфів виключно із метою задоволення короткострокових потреб чи то збільшення електорату в переддень виборів неодмінно призводить до дискредитації демократії як такої в очах громадян, що таїть в собі небезпеку згортання проведених реформ та поверненні до авторитаризму.

І.І. Петренко, студ., КНУТШ, Київ

ТЕОРІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ ПІД ЧАС ПЕРЕХОДУ ВІД АВТОРИТАРИЗМУ ДО ДЕМОКРАТІЇ

Перехідна постсоціалістична держава, на думку В.П. Горбатенка, є однією з найактуальніших проблем сучасності, яка ще чекає детального, всебічного дослідження у всьому обсязі її конкретно-історичних проявів. На думку українського політолога В. Якушика під поняттям "держава перехідного" типу в загальнотеоретичному сенсі слід розуміти державу змішаного

типу, що "займає проміжне становище між двома основними "чистими" типами", яка поступово "набуває все більше ознак одного з "чистих" типів і втрачає ознаки іншого", що забезпечує "зміну існуючого типу суспільного розвитку чи зміну типу держави в рамках збереження одного й того ж виду суспільного розвитку" [Якушик В.М. Современное государство переходного типа (теоретические и методологические аспекты) : Автореф. дис. ... д-ра полит. наук. – К., 1992].

Існує багато підходів до дослідження модернізаційних переходів. А. Пшеворській виділяє ряд питань на які має відповісти дослідник. Найважливішим є питання про модальність тієї системи, яка виникла в результаті перетворень. Завершується процес демократією чи диктатурою, новою чи старою? Чи стабільна нова демократія? Які інститути її складають? Чи є нова система ефективною, чи призводить вона до суттєво важливих результатів? Чи сприяє вона індивідуальній свободі та соціальній справедливості?

Перший підхід, що превалював до кінця 70-х років, полягав у кореляції якостей вихідного і кінцевого станів. Цей підхід відомий як макроісторична порівняльна соціологія (Мур, Ліпсет та Роккан). Застосований при цьому метод полягав у індуктивному співвідношенні результатів, таких як демократія і фашизм, з першопочатковими умовами, такими як аграрна класова структура. Виходячи з цього ми можемо зробити висновок, що результат визначений, а історія йде сама собою, без будь-яких зусиль. Підхід О'Доннела – Шміттєра зосереджує увагу на стратегіях різних політичних діячів і саме ними пояснює події, що відбуваються. Головний висновок О'Доннела – Шміттєра полягає в тому, що модальності переходу визначають риси нового режиму; успішний перехід можливий лише в результаті переговорів.

Підхід А. Пшеворського полягає в конструюванні структури можливих конфлікт при переході від авторитаризму до демократії в залежності від цілей і ресурсів конкретних політичних сил. Виділяє п'ять можливих результатів переходу: 1) жоден політичний інститут не може утвердитися і політичні сили починають боротися за нову диктатуру; 2) жоден політичний інститут не може утвердитися але все ж політичні сили погоджуються на демократію як на тимчасове рішення; 3) якщо б були введені певні демократичні інститути, вони могли б зберегтися, однак ворогуючі політичні сили борються за встановлення диктатури; 4) у випадку введення певних демократичних інститутів вони могли би вижити, однак ворогуючі політичні сили погоджуються на нежиттєздатну інституціональну структуру; 5) деякі демократичні інститути могли би зберегтися, і коли їх вводять, вони дійсно виходять міцними.

Політичну модернізацію більшість авторів розуміє як зростання динамізму політичної системи, її здатність адекватно реагувати на зміни політичних реалій; формування нової модернізаторської політичної еліти; зниження ступеня відчуження громадян від політичної влади; забезпечення реальної участі народу в політичному житті; підвищення впливу інформації; постійне вдосконалення цінностей та норм у системі політичної культури.

Суть цієї теорії полягає в аргументованому описі характеру і напрямів переходу від традиційного до раціонального суспільства в результаті

взаємодії "тріади" глобальних факторів – науково-технічного прогресу, соціально-структурних змін і перетворення нормативно-ціннісної системи. Теорія прагне пояснити джерела й загальну технологію політичних змін, знайти шляхи виходу з криз, які виникають під час переходу. Все це спрямовано на вирішення трійки основних завдань: 1) раціоналізацію влади; 2) створення диференційованої політичної структури; 3) забезпечення масової політичної участі.

Змістовим стрижнем теорії стали два типи модернізації: 1) оригінальна (або спонтанна) модернізація характерна для країн, що пережили перехід до раціональних соціальних структур через тривалий внутрішній процес (Англія, США, Німеччина, Франція і т. д.); 2) вторинна (або віддзеркалена) притаманна відсталім країнам, які використовують досвід передових держав; це осучаснення "навздогін"; основний фактор вторинної модернізації – соціокультурні контакти цих країн з центрами індустріальної та постіндустріальної культури.

Теорія політичної модернізації наражається на дуже серйозні протиріччя: 1) конфронтація універсальних стандартів (ринок, плюралізм, багатопартійність) і традиційних цінностей: перші необхідні для формування громадянського суспільства взагалі та для економічної ефективності зокрема; другі визначають політичну лояльність і національну єдність; раціональним соціально-політичним силам, до яких належать всі "модернізатори", протистоїть віра в колективну унікальність національної єдності (вона фундаменталістська за своєю суттю); 2) синдром модернізації – це суперечлива взаємодія між процесом диференціації ролей, статусів і функцій у політичній системі, імперативами рівності й можливостями системи, що модернізується, до інтеграції цих ролей, статусів і функцій. Це означає, що рішення і дії на "виході" системи поки що не відповідають рівню вимог, що вимагаються на "вході", а тим більше – на етапі різнобічних структурних перетворень. Цей дисбаланс є об'єктивною основою криз.

Теорія "доторкається" до лабіринтів перетворень, здійснених нині процвітаючими країнами. Але шлях цих перетворень був досить тернистим і суперечливим. Він не вкладається в рамки "вторинної" модернізації, що рекомендується нею. Соціальні втрати, які супроводжували державну централізацію буржуазного суспільства, що формувалося, "первинне" нагромадження капіталу, неоднозначний період "грюндерства", репресії перших демократичних організацій – все це лишилося "за кадром". Теорія лише оснащує найзагальнішими орієнтирами й вказує на "вузли протиріч", з якими так чи інакше доведеться зустрітися всім країнам, що модернізуються.

Б. Петруньок, студ., КНУТШ, Київ

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕНТАЛНОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Феномен ментальності завжди залишався однією з найбільш значущих і найбільш суперечливих проблем для всіх суспільних наук. Будь-які

дослідження в даній сфері стикаються з недостатнім узагальненням поняття. Крім того наукові пошуки які з'ясовують змістове наповнення зазвичай несуть на собі відбиток необхідно поставленого результату потрібного для дослідження певній конкретній галузі знань.

Багатозначність смислового навантаження поняття менталітету закладена в самому походженні терміну. Поняття менталітету початково походить від латинського *mentis* (розум, мислення, ..ітд). Відповідно і *mentality* визначається як сукупність здатностей чи можливостей мислення, що відмінні від фізичних; установки, спрямованість і зміст розуму; здатність або силу розуму [Чуууров С.В. Понятие внешнеполитического менталитета и методология его изучения // Полис. – 2007. – № 4]. Крім того більшість дослідників зазначає характерне як для українського так і для російського понятійного апарату подвоєння поняття на менталітет і ментальність яке відсутнє в більшості європейських мов. В широкому сенсі дані терміни можна вживати як тотожні, однак дослідження вживання і розробка поняття характеризує менталітет як більш загальний термін якісного порядку характерний для природи людської свідомості в той час як ментальність – конкретний вияв менталітету сформований під впливом конкретних історично детермінованих обставин. Таким чином менталітет – специфічний багатогранний прояв діяльності психіки соціальних індивідів, що включає співвідношення раціонального і емоціонального, етнонаціонального і загальнолюдського, прагнення до інновацій і запозичення і збереження власного культурного надбання.

Власне наукове дослідження політичної складової ментальності бере початок від робіт європейських просвітників. Перше широке порівняльне дослідження в даній сфері проведене в роботі А. де Токвіля "Демократія в Америці" (1835). Подальші напрацювання що велися водночас в соціології, психології, філософії дозволяють виділити політичну ментальність як специфічну сферу що має певні особливості і водночас включається в загальну світоглядну картину. Політична ментальність визначається як сукупність історично інтерпретованих архетипів культури, образів, стереотипів, міфів спрямованих безпосередньо на сприйняття політичних фактів і суб'єктів політичного процесу. Політичний менталітет не можна характеризувати як однорідний. Зазвичай виділяють "ядро" яке сформоване протягом всієї історії етносу і важко піддається трансформації навіть протягом життя кількох поколінь. Зокрема, прикладами можуть служити відмінності в сприйнятті демократичних політичних інститутів населення країн західної Європи і Близького Сходу, схильність до політичної централізації або децентралізованості в різних етносів різноманітність національних партійних систем...і.т.д. Зовнішній шар характеризується набагато більшою здатністю до змін які при цьому не несуть деструктивного характеру. Такою пластичністю відзначається зокрема можливість зміни стереотипних уявлень про певні партії або політичних лідерів на протязі кількох парламенських циклів. З іншої сторони можна констатувати, що різні соціальні групи мають власні відмінності політичного менталітету. Історично класифікація їх за цими відмінностями постійно ускладнюється в зв'язку з стратифікацією суспільства. Традиційний поділ за етно-

національним чи класовим принципом вже не є повним. На даному етапі суб'єкти політичного процесу самі часто створюють соціальні спільності які можуть бути міцнішими від інших.

Для об'єктивної оцінки проблеми необхідно розглянути поділ менталітету на внутрішній і зовнішній. Внутрішній характеризується спрямованістю на сприйняття внутрішньодержавних політичних процесів тоді як зовнішній зазвичай розглядається в межах політичного самовизначення окремої нації. Основою його є національна самоідентифікація і формулювання відповідної позиції що до сприйняття інших подібних спільностей. Самоідентифікація відбувається як поділ на дві взаємовиключаючі групи: "Ми" – "Вони". Групою "Ми", в даному випадку виступає досліджувана нація, котра ідентифікує все відмінне від власної природи як "чуже". Проблеми які виникають в процесі національного самовизначення опосередковано можуть свічити про неадекватність сприйняття зовнішнього для нації світу. В системі з двох елементів невизначеність одного автоматично вносить сумнів що до прийнятності іншого В вимірі практичної політики це означає, що нація яка не визначила об'єднавчих цінностей всередині себе, не може будувати ефективну зовнішню політику. Вироблення ефективної національної ідеології, яка може повноцінно об'єднати і водночас буде неконфліктною в зовнішньополітичній діяльності актуальна як для країн Європи, так і для країн Близького Сходу і Південно-Східної Азії.

Для української політичної реальності до всіх вище перерахованих проблем додається специфічне сприйняття політичних інститутів в посттоталітарних суспільствах. Досвід показує що насадження західної моделі політичної влади неефективне якщо вона не сприймається як легітимна. Проте процес легітимації зазвичай доволі довготривалий і потребує трансформації існуючих ефективних моделей, пристосування їх до місцевої системи цінностей. Ігнорування локальної специфіки може спровокувати гострі соціальні конфлікти, політичну нестабільність які негативно позначаються і в політиці, і в економіці, і в духовній сфері суспільства.

Грунтовне дослідження даної проблематики може стати ключовим в розв'язанні багатьох як міждержавних так і внутрішньодержавних конфліктів і побудові справді полікультурного політичного суспільства.

М.Г. Пишна, студ., КНУТШ, Київ
Marina_model_ua@mail.ru

ПОЛІТИЧНИЙ ЗМІСТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Авторство у винаході терміна "міжнародні відносини" належить англійському мислителю Джеремі Бентаму (1748-1832), що розумів під ним стосунки між державами. Згодом він був сприйнятий юристами і застосовувався винятково для позначення правових міждержавних взаємодій. Сьогодні існує велика кількість різноманітних підходів до визначення терміну "міжнародні відносини", серед яких доречно виокремити наступні:

Міжнародні відносини – це здійснення інтересів соціальних груп за межами національних держав"(А. Мурадян);

"Міжнародні відносини – це сукупність інтеграційних зв'язків, які формують людську спільноту"(Г. Шахназаров)

У соціально-політичному житті суспільства значне місце посідають міжнародні відносини держав світової спільноти, яка у наш час налічує більше 220 країн. Сучасні країни світу мають різний рівень економічного, соціального та духовного розвитку, з'єднані у різні міжнародні регіональні організації. Це об'єктивно зумовлює необхідність постійного розвитку та удосконалення міжнародних відносин, зовнішньої політики кожної країни які є предметом відносин між державами (правові, наукові, техніко-виробничі й багато інших), аж до індивідуального спілкування,

Найбільш прийнятне визначення міжнародних відносин – це системна сукупність політичних, економічних, дипломатичних, правових, воєнних, гуманітарних та інших зв'язків і відносин між суб'єктами світового співтовариства, до яких відносяться держава, народ, суспільні та громадські рухи. різноманітні організації тощо.

Після Другої світової війни були сформовані дві концепції або два підходи до розуміння змісту і направленості міжнародних відносин. Перший одержав назву "традиціоналістського" і найбільш повне втілення знайшов у працях американського політолога Ганса Дж. Моргентау. Учений визначав міжнародні відносини як "політичні взаємини між націями", в основі яких лежить боротьба за владу – єдиний "національний інтерес" для всіх учасників або акторів міжнародного життя. Це, на його думку, зумовлюється їхньою природною схильністю до насильства й жагою влади.

Прихильники другого підходу – "модерністського" – намагалися сформулювати більш широкі та різнобічні уявлення про сутність міжнародних відносин. Але на практиці вони часто ігнорували загальні соціальні закономірності й обмежували дослідження міжнародних відносин пошуками шляхів оперативного втручання у їх розвиток. Виходячи з такої багатогранності міжнародних відносин, треба виділити їхні різні типи, види, рівні та стани.

Типи міжнародних відносин виділяють найчастіше на основі двох критеріїв – класового і загальноцивілізаційного. Згідно першого, є відносини панування і підпорядкування (феодалний і капіталістичний типи відносин), співробітництва і взаємодопомоги (стосунки між соціалістичними державами), перехідні відносини (між державами, що звільнилися від колоніальної залежності). У відповідності з другим критерієм виділяли два наступних типи міжнародних відносин: 1) відносини на основі балансу сил і 2) стосунки на ґрунті балансу інтересів.

Види міжнародних відносин також розглядаються за двома критеріями. За сферами суспільного життя і, відповідно, змістом відносин виділяють економічні, політичні, воєнно-стратегічні, культурні, ідеологічні, науково-технічні. На основі взаємодії учасників або акторів розрізняють міждержавні та міжпартійні відносини, стосунки між різними міжнародними організаціями, транснаціональними корпораціями тощо.

Складовою та невід'ємною частиною політичної діяльності держави є зовнішня політика, покликана регулювати взаємовідносини між державами та народами на міжнародній арені. Зовнішньополітичний курс будь-якої держави – є продовженням її внутрішньої політики та відображає характер державного та суспільного устрою.

М.М. Пікульський, студ., КНУТШ, Київ

КОНСЕРВАТИЗМ: ШЛЯХ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Становлення суверенної української держави неможливе без відновлення національних традицій, без врахування історичного досвіду державотворення, ідейної та культурної спадщини минулого, тому, дослідження ідейно-політичної доктрини українського консерватизму, з її опорою на авторитет, традиції, закон, релігію, мораль, є надзвичайно актуальним в сучасних умовах. Процес встановлення ідейно-політичної доктрини українського консерватизму був складним і довготривалим.

Кінець XIX – початок XX століття став переломним етапом у розвитку теорії та практики українського консерватизму, адже саме в цей час виникають перші політичні партії, програми окремих з яких базуються на консервативних позиціях. Надзвичайно значущим практичним здобутком консерватизму є Гетьманат П. Скоропадського. Він глибоко пов'язаний з історичною традицією, яка є ключовим моментом класичного консерватизму. З метою створити міцну державу, Гетьманат намагався об'єднати, заради державних інтересів, всі класи та прошарки суспільства.

Лише в першій половині XX століття з'являються перші спроби теоретичного обґрунтування українського консерватизму, як ідейно політичної доктрини. І знову ж таки – значно пізніше ніж за кордоном.

У структурі українського консерватизму 1900–1930-х рр. можна виділити три напрями: традиційний, поміркований і радикальний.

Значний розвиток отримав традиційний напрям українського консерватизму, який базувався на консервативних постулатах природної нерівності людей, а отже, побудови ієрархічного суспільства, необхідності існування еліти, пріоритету приватної власності. Найширше, традиційний консерватизм, був представлений монархічною гілкою, куди можна віднести: Союз хліборобів-власників, Український союз хліборобів-державників (згодом Український союз гетьманців-державників), Українську демократично-хліборобську партію, Братство українських класократів-монархістів, Українську Громаду. Консервативна ідеологія цих організацій ґрунтувалася на засадах українського історичного легітимізму, визнанні пріоритету державних інтересів над суспільними, класократії як найкращого типу державного устрою, який опирався б на співпрацю усіх класів при керівній ролі національної аристократії, і монархізму як ідеальної форми держави. Національне виховання та освіта мали ґрунтуватися на моральних, релігійних засадах.

Поміrkований напрям українського консерватизму включав християнсько-демократичну і національно-демократичну гілки. Християнсько-демократична гілка характеризувалася меншою політичною заангажованістю і опиралася на демократичні засади гармонійного розвитку українського народу в душі християнської етики і моралі, утвердження національної ідеї, як основи національної свідомості українців, піднесення ролі релігії в житті суспільства. Ця гілка об'єднувала Християнсько-суспільну партію, Українську Християнську Організацію та Український Католицький Союз. Основними завданнями політичних організацій національно-демократичного спрямування, що виникли переважно в Галичині, були вимога автономії краю, захист прав української мови, освіти та культури.

Радикальний напрям українського консерватизму від початку ХХ століття до 30-х років включно не відзначався особливим розвитком, оскільки радикалізм, як метод політичної діяльності, більшою мірою був притаманний організаціям соціал-демократичної орієнтації. До прихильників радикального консерватизму можна віднести військові об'єднання Вільного Козацтва та, утвореного згодом, Українського Національного Козачого Товариства.

Підсумовуючи все вище сказане, можна сказати, що за значної підтримки монархічної гілки традиційного українського консерватизму і, частково, його радикального напрямку, був встановлений Гетьманський режим, який втілював складний комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих радикальних, поміrkованих і традиційних консервативних ідей та принципів.

Величезне розмаїття проявів консерватизму спричинило появу його різного бачення такими українськими вченими як В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський та ін. Однак незважаючи на це, їхні консервативні доктрини все ж мають багато спільних рис таких як: монархічна форма правління, елітаризм, пошана до традицій, релігії, моралі, визнання домінуючої ролі держави в житті суспільства, національна ідея, як основа буття нації тощо. Всі вони обґрунтовували власні консервативні концепції державотворення, опираючись на історичні традиції.

Найбільш традиційною у плані дотримання усіх консервативних засад була доктрина В. Липинського. Він чи не єдиний з українських діячів, котрий уголос заговорив про необхідність самостійної української держави. Він ясно заявив про це в 1911 р. у Львові на таємних нарадах низки політичних діячів.

Український консерватизм у 1900–1930-х роках, викристалізувався як ідейно-політична доктрина. Попри недостатню організованість і внутрішню складність, а також значну ідейно-просторову диференціацію відіграв величезну роль в житті української нації, як доктрина збереження національних традицій, мови, культури, освіти, відродження історичних форм державності, захисту релігії та Церкви.

Поміrkований, або ліберальний консерватизм в Україні відроджується лише в середині 70-х років, в середовищі дисидентського руху. Поступово, під впливом західних ідей і власних потреб, формується доктрина українського неоконсерватизму. У кінці 80-х – на початку 90-х років, відроджуються

також традиційний і радикальний різновиди українського консерватизму. Носями цих гілок стають новостворені українські політичні партії й організації.

В наш час спостерігається відродження значної закоріненості консервативних ідей на національних принципах, пов'язана з очікуваним державницьким утвердженням української нації, а відтак, посилюється радикалізм. Однак, український неоконсерватизм, в якості єдиної альтернативи хаосу й невизначеності, завойовує все більший авторитет в суспільстві. Порівнюючи сучасний український консерватизм з консерватизмом першої половини ХХ століття, бачимо суттєві відмінності, які переконливо доводять, що впродовж століття цей ідейно-політичний феномен зазнав значних еволюційних змін.

І.В. Побережський, студ., КНУТШ, Київ
pobiv@ukr.net

СВОБОДА І ДЕМОКРАТІЯ

"В свідомості людей, які населяють сучасний західний світ, відбувається змішування сенсу демократії і лібералізму, лібералізму і свободи, свободи і справедливого політичного устрою" [*Закарія Ф. Будущеє свободи: неліберальні демократії в США і за їх межами.* – М., 2004. – С. IX].

На Заході поширене поняття "ліберальна демократія": це політична система, якій притаманні не тільки проведення вільних і справедливих виборів, але також верховенство закону, розмежування гілок влади і забезпечення базових свобод – свободи слова, зібрань, віросповідання і володіння майном. Але подібна сукупність свобод – її можна назвати "конституційним лібералізмом" – по суті справи не має нічого спільного з демократією. Лібералізм і демократія не завжди йшли поряд – навіть на Заході. Наприклад, Гітлер став канцлером Німеччини в результаті вільних виборів. На Заході за останні пів століття демократія і свобода виявились нерозривно переплетені. Однак в сьогоденньому світі ці два компонента ліберальної демократії, що являють собою сутність західної політичної моделі, все більше розходяться один з одним. Демократія розквітає, а свобода ні.

Потрібно з'ясувати, що ми розуміємо під поняттям політичної демократії. З часів Геродота її визначали як владу народу. В роботі "Третя хвиля" відомий політолог Хантінгтон дає наступне пояснення: Вибори – відкриті, вільні і справедливі – становлять сутність демократії; це те, без чого не можливо обійтись. Уряди сформовані за підсумками виборів, можуть виявитись не ефективними, корумпованими, безвідповідальними, які керуються власними корисними інтересами і не здатними проводити політику спрямовану на досягнення загального блага.

"В деяких країнах, наприклад в середньоазійських, вибори проклали дорогу диктатурам. В інших вони загострили міжгрупові конфлікти і міжнетнічну напругу. В більшості недемократичних держав вибори не набагато покращують ситуацію. Наприклад, Югославія і Індонезія відрізнялись більшою терпимістю і світськістю, коли ними жорсткою рукою керували, відповідно, Тіто і Сухарто, ніж тепер, коли там проголошена демократія" [Там же. – С. 6].

Країну, в якій проводяться конкурентні вибори за участі кількох партій, ми називаємо "демократичною". Коли ступінь громадської участі в політиці зростає – наприклад, в результаті надання виборчих прав жінкам, – вважається, що така країна стала більш демократичною. Звичайно вибори повинні бути відкритими і справедливими, що вимагає певного захисту свободи слова і зібрань. Але якщо вийти за рамки цих мінімальних вимог і відносити країну до розряду демократичних виключно тоді, коли в ній гарантований виключний набір соціальних, політичних, економічних і релігійних прав(які будуть різними з точки зору, кожного спостерігача), то слово демократія втратить сенс. Наприклад в Швеції склалась економічна система, яка обмежує індивідуальні права власності, у Франції до недавнього часу зберігалась державна монополія на телевізійну трансляцію, а в Великобританії релігія знаходиться у підпорядкуванні державі. Однак усі вони є демократичними країнами. В різних частинах світу режими, обрані демократичним шляхом (при чому багато з них переобрані повторно, або підтвердили свою легітимність в ході всенародних референдумів), ігнорують конституційні обмеження своєї влади і позбавляють громадян фундаментальних прав. Цей феномен, який викликає занепокоєння спостерігається скрізь: від Перу до Палестинської автономії, від Гани до Венесуелли; його називають "неліберальною демократією". Більше того вона може перешкоджати прогресу свободи про що свідчить історія більшості африканських країн, де демократичні перетворення обернулись не ефективним управлінням і привели до влади диктаторські режими.

Розвиток і широке поширення демократії, на яке зробили ставку уряди більшості західних країн, особливо США, не є універсальним інструментом прогресу свободи. "Саме майбутнє свободи в наші дні поставлено на карту, а майбутнє демократії буде безхмарним до тих пір, поки всі хвороби демократії виліковуються тільки одним засобом – ще більшою демократією" [Там же. – С. 265]. Але цього не можна сказати про свободу, оскільки ні свобода однієї людини, ні навіть свобода багатьох не робить вільним все суспільство, в той час як здатність більшості навязати меншості свою волю ні в якій мірі не протирічить принципам демократії.

Демократія характеризує форму правління, а не глибокі риси соціального устрою, не є втіленням суспільно-політичного ідеалу. "Демократія як державна форма не знайшла рішучих прихильників серед філософів, не знайшла їх ні в античності, ні в Новий час" [*Хабермас Ю.* Демократія, разум, нравственность. – М., 1995. – С. 33].

***Д.В. Позняков, студ.,
Кам'янець-Подільський національний університет,
Кам'янець-Подільськ
poznyakdenys1@rambler.ru***

США – PAX AMERICANA?

Сучасна глобальна домінація США ґрунтується на економічній та військовій могутності, яка дає можливість використання унілатералізму (одно-

роннього підходу) при вирішенні міжнародних проблем. Американській зовнішній політиці досить довгий час був притаманний ізоляціонізм та ідея замкнути на собі Західну півкулю, зробивши її "американським будиночком" ("доктрина Монро"). Але зазіхання на всесвітнє домінування ця концепція не припускала. Ідея Pax Americana стала зрители в головах американських інтелектуалів після Другої світової війни. Але тоді "світоцентризм" США залишався мрією. Її реалізації перешкодив Радянський Союз [Богатуров А. Истоки американского поведения // Россия в глобальной политике. – 2004. – Т. 2. – № 6. – С. 88]. Після розвалу СРСР, США наполегливо проводили політику поширення свого впливу на колишні зони домінування СРСР (Центрально-Східна Європа, Центральна та Середня Азія) та посилення своїх позицій у вже раніше здобутих регіонах (Західна Європа, Східна Азія).

Інструментом цієї зовнішньої політики виступала система політико-військових, фінансово-економічних інституцій (НАТО, МВФ, ВТО, Світовий Банк) в яких США досі грають першу скрипку, що дозволяє їм досить ефективно контролювати усі фінансово-економічні й в меншій мірі політичні тенденції розвитку світу. В Азійсько-Тихоокеанському регіоні такими інституціями виступають АСЕАН та Азійсько-Тихоокеанський форум економічної співпраці (АПЕК) [Бжезінський З. Велика Шахівниця: американська першість та її геостратегічні імперативи, – Львів, 2000. с. 27]. Ще одним фактором американської потуги є мережа військових стратегічних баз у всьому світі. Основними опорними пунктами базування військових сил США є три регіони: Європа, Далекий Схід, Перська затока [Тодд Э. После империи. PAX AMERICANA – начало конца : Пер. с фран. – М.: Международные отношения, 2004. – С. 47]. На картах Пентагона світ зображується як територія, що використовується для дислокації і ефективного функціонування військових баз. Є райони, які американські війська надійно контролюють, інші знаходяться в межах їхнього досягнення, треті поки що залишаються неосвоєні і неприкриті. І всі думки стратегів направлені на заповнення цих "пробілів" на карті світу [Бажанов Е. Неизбежность многополюсного мира // МЭ и МО. – 2004. – № 2. – С. 13].

З приходом до влади у 2000 році республіканської адміністрації образ США у більшості країн світу трансформувалася з захисника вільного світу у державу, зовнішню політику якої рухають нафтові інтереси американських ТНК та військово-промислового лоббі, а прикриттям цієї агресивної політики слугує боротьба з міжнародним тероризмом. Наслідками унітаріального підходу стала війна в Іраку. На думку Зб. Бжезінського теоретичною основою американської зовнішньої політики після 11 вересня слугує ідея про фундаментальний стратегічний дисбаланс у світі [Бжезінський З. Последний суверен на распутье // Россия в глобальной политике. – 2006. – Т. 4. – № 1. – С. 10]. Томас Барнет – професор Коледжу військово-морських сил США ділить геополітичну карту світу на дві частини: зону "функціонуючого ядра" (Північна Америка, ЄС, Росія, Японія, Австралія), та "Великого провалу", що слугує причиною дисбалансу у світі. Він також виділяє "рухомі кордони" – країни (Китай, Індія, Південна Америка), які знаходяться між "Ядром" та

"Провалом" (решта світу). "Провал" є джерелом поширення насилля і загрозою глобальній безпеці. На основі цього він виправдовує не лише вторгнення в Афганістан, Ірак, а й попередні американські інтервенції в Африці, Балканах, Близькому Сході [*Барнет Т. Новая карта Пентагона // Россия в глобальной политике.* – 2006. – Т. 2. – № 3. – С. 43–46].

Основними складовими зовнішньополітичної доктрини США виступають концепція "подвійної превентивності" та "програмуючого лідерства". Суть концепції "подвійної превентивності" полягає в недопущенні піднесення держав-конкурентів та попередження загроз від міжнародного тероризму. Стратегія усунення суперників передбачає "попередження появи конкурентів", здатних претендувати навіть у майбутньому на роль нових світових гегемонів [*Чон Чэ Сэ. Стратегия "двойной превентивности во внешней политике США" // Международные процессы.* – 2005. – № 3]. Концепція "програмуючого лідерства" передбачає висування порядку денного, тобто кола проблем, що визначають спектр і спрямованість спільних дій США з державами (союзниками США) – об'єктами даної стратегії, а потім у реалізації закладеного в цій повістці потенціалу в інтересах Сполучених Штатів [*Троицкий М. Концепция "прогаммирующего лидерства" в евроатлантической стратегии США // Pro et Contra.* – 2002. – Осень].

Стратегія поширення впливу на багаті нафтою регіони Близького Сходу та проблема непоширення ядерної зброї чудово співпадає зі стратегією "подвійної превентивності" та "програмуючого лідерства". На думку австрійського генерала, геополітика Йордіса фон Лохаузена війна в Іраку – це війна проти Європи з метою підірвати її економічну могутність [*Генерал Генрих Йордис фон Лохаузен. Война в Персидском заливе – война против Европы // Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить постранством.* – 3-е изд. – М.: АРКТОГЕЯ-центр, 1999]. Подібної думки дотримується і Ноам Хомський: "Керування ресурсами Затоки, як очікується, повинні забезпечити до 2/3 світових енергетичних запитів та виступає основою стратегічної влади у світі.

Контроль над енергетичними запасами Затоки забезпечує можливість накладення вето на дії конкурентів" [*Хомский Н. Соединенные Штаты – модель господства.* – http://www.scepsis.ru/library/id_554.html]. Ядерна тематика є ще більш проблемною для США, яка намагається не допустити появи нових ядерних держав – Ірану, Кореї. Причина в тому, якщо ядерна зброя з'явиться у Ірану, "гребля" прорветься, і ще як мінімум 10-15 країн прикладуть всі зусилля, щоб вступити в ряди ядерних держав. Серед очевидних претендентів Південна Корея, Японія, Тайвань, Індонезія, Єгипет, ПАР, Бразилія, Аргентина й багато європейських країн. В 2015 число країн з ядерною зброєю може досягти двадцяти п'яти. Поява ядерної зброї у державах середнього рангу призведе до послаблення позицій США у світі [*Иммануил Валлерстайн. Иран и бомба.* – http://www.scepsis.ru/library/id_527.html]. Якщо Північній Кореї або Ірану вдасться протистояти США в ядерному питанні, світ тільки впевниться в тім, що Штати перебувають у положенні Голіафа, що от-от дочекається

свого Давида. І тоді всі тільки зміцняться у своїх намірах діяти по своєму, не чекаючи схвалення від Вашингтона [*Иммануил Валлерстайн*. В ядерном клубе пополнение – http://www.scepsis.ru/library/id_291.html].

Сьогоднішні позиції США в світі це позиції не держави лідера, який веде за собою усю міжнародну спільноту, а поведінка держави-хижака, який не бажає втрачати світову першість. Зовнішня політика США нагадує політику Римської імперії, коли його військова сила стала домінантою при вичерпанні економічних можливостей розвитку країни. Що сталося з Римом ми всі прекрасно знаємо.

ЗМІСТ

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

ЧАСТИНА 1

Андрос О.Є.

Значення процесів урбанізації для змін політичної структури суспільства 3

Антакова О.В.

Системотворчі передумови та показники демократії 4

Баранов К.П.

Політичний аспект корупції 5

Батрименко В.І.

Формування органів місцевого саоврядування:
західноєвропейський досвід та українські реалії 6

Бєй Г.А.

Легітимність політичної влади як соціокультурний феномен 9

Білоус А.Ю.

Еволюція поняття ідеології 10

Бунецький Л.Л.

Основні парадигми трансформації політичної інституціональної системи в
транзитивних суспільствах 12

Ведмецкая Л.В.

Гендерная культура как фактор политического управления 15

Внучко С.М.

Ретроспектива розвитку "фабрик думок" у розвинутих країнах Заходу 16

Волік К.Ю. Місце та роль політичної еліти в системі управління українським суспільством	18
Габелюк Л.В. Політична культура як динамічний процес зміни ціннісних норм політичного життя	20
Галико Д.І. Сутність та функції політичної ідеології	23
Галицька Д.В. Особливості шведської моделі соціальної політики	24
Гапоненко В.А. Пріоритет індивідуальної свободи як чинник ефективності політичної реформи в Україні	26
Глушко М.П. Моральні засади політики як теоретична основа сучасних концепцій правової держави	27
Голинська Х.О. Британська модель партійно-політичної відповідальності у зарубіжній політичній науці	28
Головко В.М. Реформирование избирательной системы Украины: переход к пропорциональной системе открытых региональных списков? ...	30
Голубчук В.С. Сучасний лібералізм під кутом зору класичного марксизму	32
Горбняк О.В. Феномен громадянського суспільства в сучасній Україні	33

Гордієнко М.Г. Категорія інтерес як рушійна сила політики	35
Губерський С.А. Проблеми співвідношення понять "системний підхід", "системний метод", "теорія систем"	38
Дергунов Ю.В. Теоретичне підґрунття боліваріанської революції	39
Донська А.Г. Синергетичний підхід у політологічних дослідженнях	41
Дудка С.В. Політичні наслідки референдуму	43
Жиган Д.Ф. Соціальна політика як засіб легітимації політичної влади	45
Житнікова Т.О. Політична символіка: сутність і види	47
Заїка Н.Ю. Соціально-економічна політика соціал-демократичних партій як чинник становлення соціальної держави	49
Зайдель М.И. Украинская демократия или демократия по-украински?	50
Івасюк З.А. Теоретичні та методологічні підходи до паблік рілейшинз	52
Ілленко А.Ю. Націократія як модель побудови української держави в творчості Миколи Сціборського	53

Калінін В.Ю. "Нові" актори світової політики	55
Канцедалов П.Б. Політичне споживання в Україні	56
Карасінська М.В. Міф як засіб політичного маніпулювання	57
Каращук М.Г. Інформаційна влада і демократія	59
Ключкович А.Ю. Форми взаємозв'язку та взаємодії між органами державної влади та політичними партіями в умовах парламентської демократії (на прикладі Німеччини)	61
Кляшторний М.Д. Закономірності розвитку політичних еліт	63
Кобильник В.В. Інститут президенства як індикатор демократичного транзиту в посткомуністичних країнах	64
Корнієнко І.В. Перспективи становлення громадянського суспільства в Україні	66
Коршук Р.М. Національна держава: причини виникнення та шляхи формування	68
Костриця Д.А. Співвідношення релігії та політики	71
Кравчук М. Феномен політичного лобізму та його особливості в Україні	72

Краснопьоров О.С. Інститут виборів у концепції демократичного елітизму	73
Красота Д.Ю. Поняття "свобода", як ключ до осмислення тенденцій розвитку держави та його розуміння з теоретичних позицій демократії (за А. де Токвілем) та етатизму (за Й.Г. Фіхте)	74
Крейденко В.В. Процес політичної модернізації в Україні: аналіз проблем та шляхи їх вирішення	76
Крива Т.Ю. Роль політичної еліти в процесі сучасного державотворення	78
Крицкалюк Н.І. Громадянське суспільство і реалії України	80
Кузнєцова Т.В. Становлення громадянського суспільства в Україні	81
Латигіна Н.А. Демократичний елітаризм	82
Лопатин Л.Н. Культурологический аспект антилиберального вектора России	84
Луценко В. Сучасні аспекти політики нерозповсюдження ядерної зброї	85
Мазуренко С.А. Особливості політичної ідеології націоналізму як чинника розвитку суспільно-політичних відносин	87
Малкіна Г.М. Політична і конституційно-правова відповідальність: спільне і відмінне	89

Мамчур Г.В. До питання про поняття політичного лобювання	90
Медвідь М.Ф. Національна безпека як категорія політичної науки	92
Медвідь Ф.М. Категорія "національна самосвідомість" в системі політичної науки	94
Мельник В.О. Політична культура як передумова і фактор становлення громадянського суспільства	96
Мищенко А.Б. Довіра як чинник стабільності політичної системи	97
Мовчан У.І. Політична опозиція в Україні: проблеми існування	100
Мовчан Т.М. Політична етика на українському ґрунті	101
Москалюк А.Б. Дилема демократичної системи правління	103
Мостіпан О.М. Політичні та соціальні наслідки запровадження мажоритарної виборчої системи	105
Носовець В.О. Толерантність – чинник демократичного суспільства	108
Обушний М.І. Опозиційна складова в діяльності політичних партій	109

Оверчук О.І. Президентська форма правління в політичній системі США	111
Окунєва М.О. Сутність та характерні ознаки тоталітаризму	112
Олабин М.В. Кризи політичної модернізації	114
Олещук П.М. Теоретичні засади використання символічної політики за умов сучасних поліархій	115
Олійник С.В. Співвідношення правової та соціальної держави	117
Орлов С.Ф. Концептуальність правової політики як суспільного феномену	119
Паламаренко Р.Ю. Ф. Фукуяма и С. Хантингтон: два взгляда на будущий ход истории	120
Парно Л.Д. Політичні міфи та процеси демократичної трансформації	121
Петренко І.І. Теорія модернізації як засіб дослідження кризових явищ під час переходу від авторитаризму до демократії	123
Петруньок Б. Актуальність дослідження політичної ментальності в контексті сучасних суспільно-політичних перетворень	125
Пишна М.Г. Політичний зміст міжнародних відносин	127

Пікульський М.М. Консерватизм: шлях до збереження української державності	129
Побережський І.В. Свобода і демократія	131
Позняков Д.В. США – рах americana?	132